

Báišduoddara meahcceguovllu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalan- guovlluid dikšun- ja geavahanplána

Jorgaleaddji: Jouni Vest
Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax
Pearbmagovva: Roavveoaivi. Govva: Matti Mela.

© Metsähallitus 2011

ISSN-L 1796-2943
ISSN 1799-5396 (njađđojuvvon)
ISSN 1796-2943 (pdf)
ISBN 978-952-446-880-0 (njađđojuvvon)
ISBN 978-952-446-881-7 (pdf)

50 kpl
Kopijyvä Oy, Jyväskylä, 2011

Báišduoddara meahcceguovllu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplána

METSÄHALLITUS

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahciráđđehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2011
DOAIMBANADDI	Meahciráđđehus	DOHKKEHANBEAIVI	20.12.2010
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	3513/623/2008
SUODJALANGUOVLO-TIIPA/SUODJALAN-PROGRÁMMA	meahcceguovlu, jekkiidsuodjalanguovlu, buolžžaid-suodjalanprográmma		
GUOVLLU NAMMA			
NATURA 2000-GUOVLLU NAMMA JA KODA	Báišduoddara meahcceguovlu (FI 130203), Piera-Márjjá jeaggi (FI 1300207), Čuonjájjeaggi–Bierggevárjeaggi (FI 1300206), Luopmošjoga guolbba (FI 1302010)		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahciráđđehus		
PRENTOSA NAMMA	Báišduoddara meahcceguovlu ja dasa guoskevaš jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Meahcceguovlolaša mielde Meahciráđđehus lea dahkan Báišduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, mainna geahččalit sealluhit guovllu meahccáivuoda, dorvvastit luondduealáhusaide ja sáme kultuvrra sihke ovddidit luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid. Go lea dahkkojuvvon Báišduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, de seammás lea dahkkojuvvon meahcceguovlui ráđjašuvvi jekkiidsuodjalanguovlluid sihke Luopmošjoga guovllu dikšun- ja geavahanplána. Plánas ovdanbukton ulbmilat ja doaimbajut gusket sihke meahcceguovlui ja plánii gullevaš eará guovlluide, jos ii sierra nuppeláhkai daddjojuvvo.</p> <p>Plána vuodduuvvá lágaide ja ásaheami, guovllu luonddu ja geavaheami vuoddočielggadusaide (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), báikkialdefitnamiidda, čanasjoavkkuid ovdanbuktin oainnuide sihke ráđđadallamiidda Sámedikkiin sihke báikkálaš olbmuid dieđuide ja ožžojuvvon máhcahakkii.</p> <p>Báišduoddara meahcceguovlu lea Suoma njealjádin stuorámus meahcceguovlu, man viidodat lea s. 157 000 ha. Báišduoddara meahcceguovlu ja dan sisa báhcci Geavu luonddumeahcci sihke daidda ráđjašuvvi jekkiidsuodjalanguovllut hábmejit lagabui 238 000 hektára viidosaš ollisvuoda. Oppa guovlu gullá sámiid ruovttuguvlui.</p> <p>Báišduoddara meahcceguovlu lea luondduealáhusbargiide ja eará báikegoddelaččaide dehálaš boazodoallo-, meahcebidvo-, guolástan-, lubmen- ja lustageavahanguovlu. Guovlu gullá eanaš Báišduoddara bálgosa sihke muhtun muddui Muttošjávrra, Gálddoavvi ja Muotkeduoddara bálgosiid boazodoalloguovlluide. Rievssatbivdu mearkkaša ollu báikkálaš olbmuide. Rievssaha bivdet guovllus maiddái árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin.</p> <p>Olbmot vánddardit eanaš meahcceguovllu olggobealde, Geavu luonddumeahcis. Geavu vánddardanjohtolakkii šaddá johtit meahcceguovllu bokte ja muhtumin olbmot johtet maiddái merkejuvvon johtolagaid olggobeallai meahccái. Ohcejoga lahka, muhtun muddui meahcceguovllu sisa báhcci Goahppelašjávrra guovlu lea maiddái bivnnuhis vánddardanbáiki.</p> <p>Plánas ii báljo árvaluvvo ođđa vánddardanráhkadusaide dahje -johtolagaid lasihepmi.</p> <p>Plána lea ollásit fidnemis suomagiellii (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100)</p>		
ČOAVDDASÁNIT	meahcceguovlu, sáme kultuvra, boazodoallo, Natura 2000		
EARÁ DIEĐUT	Plána lea čállán Elina Stolt.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 107 Meahcceráđđehusa luonddusuodjalanalmmustahtimat. Ráidu C 107		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (NJADĐON)	978-952-446-880-0
ISSN (NJADĐON)	1799-5396	ISBN (PDF)	978-952-446-881-7
ISSN (PDF)	1796-2943		
SIIDOLOHKU	158 s.	GIELLA	sámegiella
GOASTTIDEADDJI	Meahciráđđehus	PRENTENBÁIKI	Kopijyvä Oy
JUOHKKI	Meahciráđđehus, luonddubálvalusat	HADDI	10 euro

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2011
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	20.12.2010
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	3513/623/2008
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	erämaa-alue, soidensuojelualue, harjijensuojeluohjelma		
ALUEEN NIMI			
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Paistunturin erämaa (FI 1302003), Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206), Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Paistunturin erämaa-alueen ja siihen liittyvien soidensuojelualueiden hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	<p>Erämaalain (62/1991) mukaisesti Metsähallitus on laatinut Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman, jolla pyritään alueen erämaaluonteen säilyttämiseen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseen. Paistunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman kanssa yhteisesti on laadittu erämaahan rajoittuvien soidensuojelualueiden sekä Luomusjoen alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Suunnitelmassa esitetyt tavoitteet ja toimenpiteet koskevat sekä erämaa-alueita että suunnitelmaan sisällytettyjä muita alueita, ellei erikseen toisin mainita.</p> <p>Suunnitelma perustuu lakeihin ja asetuksiin, alueen luonnon ja käytön perusselvityksiin (Stolt 2006: Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), maastokäynteihin, sidosryhmien esittämiin näkemyksiin, neuvotteluihin saamelaiskäräjien kanssa sekä paikallisen väestön tietoihin ja palautteeseen.</p> <p>Paistunturin erämaa-alue on Suomen erämaista neljänneksi suurin, pinta-alaltaan noin 157 000 ha. Paistunturin erämaa ja sen sisään jäävä Kevon luonnonpuisto sekä niihin rajoittuvat soidensuojelu-alueet muodostavat yhdessä lähes 238 000 ha:n kokonaisuuden. Koko alue kuuluu saamelaisten kotiseutualueeseen.</p> <p>Paistunturin erämaa on luontaiselinkeinojen harjoittajille ja muille paikkakuntalaisille tärkeä poronhoito-, metsästys-, kalastus-, hillastus- ja virkistysalue. Alue kuuluu pääosin Paistunturin paliskunnan sekä osin Muddusjärven, Kaldoaivin ja Muotkatunturin paliskuntien poronhoito-alueisiin. Riekkonpyynnillä on suuri merkitys paikalliselle väestölle. Riekkoa pyydetään alueella myös perinteiseen tapaan ansoilla.</p> <p>Retkeily painottuu alueella erämaan ulkopuolelle, Kevon luonnonpuistoon. Kevon retkeilyreitille kuljetaan erämaa-alueen kautta, ja osa kulusta suuntautuu myös merkittyjen reittien ulkopuolelle erämaahan. Utsjoen lähellä, osin erämaassa sijaitseva Kuoppilasjärven alue on myös suosittu retkeilykohde.</p> <p>Suunnitelmassa ei ole esitetty merkittäviä uusien retkeilyn rakenteiden tai reittien lisäyksiä.</p> <p>Suunnitelma on julkaistu kokonaan myös suomenkielellä (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100)</p>		
AVAINSANAT	erämaa-alue, saamelaiskulttuuri, poronhoito, Natura 2000		
MUUT TIEDOT	Suunnitelman on kirjoittanut Elina Stolt.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 107		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (PAINETTU)	978-952-446-880-0
ISSN (PAINETTU)	1799-5396	ISBN (VERKKOJULKAISU)	978-952-446-881-7
ISSN (VERKKOJULK.)	1796-2943		
SIVUMÄÄRÄ	158 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Kopijyvä Oy
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2011
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	20.12.2010
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	3513/623/2008
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE/SKYDDSPROGRAM	ödemarksområde, myrskyddsområde, åsskyddsprogrammet		
OMRÅDETS NAMN			
NATURA 2000-OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Paistunturi ödemark (FI 1302003), Pieran Marin jänkä (FI 1300207), Hanhijänkä–Pierkivaaranjänkä (FI 1300206), Luomusjoen kuolpuna (FI 1302010)		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för Paistunturi ödemarksområde och tillhörande myrskyddsområden		
SAMMANDRAG	<p>I enlighet med ödemarkslagen (62/1991) har Forststyrelsen gjort upp en skötsel- och användningsplan för Paistunturi ödemarksområde. Med denna plan strävar man efter att bevara områdets ödemarksnatur, trygga naturnäringarna och samekulturen samt utveckla mångsidig användning av naturen och förutsättningarna för detta. I samband med skötsel- och användningsplanen för Paistunturi ödemarksområde har man utarbetat en skötsel- och användningsplan för de myrskyddsområden som gränsar till ödemarken samt för Luomusjoki-området. Syftena och åtgärderna som presenteras i planen berör både ödemarksområdet och övriga områden som inkluderats i planen, om inte något annat nämns.</p> <p>Planen baserar sig på lagar och förordningar, grundläggande utredningar om områdets natur och användning (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 161), terrängbesök, intressentgrupperns synpunkter, diskussioner med sametinget samt information och feedback från lokalbefolkningen.</p> <p>Paistunturi ödemarksområde är fjärde största ödemarken i Finland, dess areal är ca 157 000 ha. Paistunturi ödemark och Kevo naturreservat, som finns inom ödemarkens gränser, samt de myrskyddsområden som gränsar till dem bildar tillsammans en helhet på nästan 238 000 ha. Hela området hör till samernas hembygdsområde.</p> <p>Paistunturi ödemark är ett viktigt renskötsel-, jakt-, fiske-, hjortonplocknings- och rekreationsområde för utövare av naturnäringar och andra ortsbor. Området hör huvudsakligen till Paistunturi renbeteslags samt delvis till Muddusjärvi, Kaldoaivi och Muotkatunturi renbeteslags renskötselområden. Fångst av ripa har stor betydelse för ortsborna. På området fångas ripa även på traditionellt sätt med hjälp av snaror.</p> <p>Friluftslivet riktar sig i huvudsak mot området utanför ödemarken, mot Kevo naturreservat. Man kommer till vandringslederna i Kevo genom ödemarksområdet och en del av slitaget riktas också mot ödemarken utanför de markerade lederna. Kuoppilajärvi-området nära Utsjoki, som delvis finns i ödemarken, är också ett populärt utfärdsmål.</p> <p>I planen föreslås inga betydande tillägg när det gäller friluftskonstruktioner eller vandringsleder.</p> <p>Planen finns i sin helhet också på finska (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 100)</p>		
NYCKELORD	ödemarksområde, samekultur, renskötsel, Natura 2000		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har skrivits av Elina Stolt.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 107		
ISSN-L	1796-2943	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-880-0
ISSN (HÄFTAD)	1799-5396	ISBN (ONLINE)	978-952-446-881-7
ISSN (ONLINE)	1796-2943		
SIDANTAL	158 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Kopijyvä Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	10 euro

Sisdoallu

1 Álggahus	13
1.1 Suoma meahcceguovllut	13
1.2 Jekkiidsuodjalanguovllut	14
1.3 Plánenguovlu.....	14
1.3.1 Báišduoddara meahcceguovlu	14
1.3.2 Beronápmirjeakki (Peerrumämmirjeggi) jekkiidsuodjalanguovlu	16
1.3.3 Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu	16
1.3.4 Čuonjájeakki (Čuánjájeggi) –Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovlu	16
1.3.5 Luopmošjávrrri ja Giellájoga buolžaguovlu sihke Luopmošjoga guolbba	17
1.4 Plánema vuodđu ja vuolggasajit	18
1.5 Plánenproseassa	18
GUOVLLU LUONDU JA DAN GEAVAHEAPMI DÁSSÁŽII	20
2 Luondu ja historjá	20
2.1 Oppalaš govvideapmi.....	20
2.2 Geologiiija ja geomorfologiiija	21
2.3 Čázádagat.....	21
2.4 Natura-luondotiipat	21
2.4.1 Báišduoddara meahcceguovlu	21
2.4.2 Beronápmirjeaggi	22
2.4.3 Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi	23
2.4.4 Luopmošjoga guolbba	23
2.5 Šattolašvuohta ja šattut	24
2.5.1 Áitatvuloš šattut	24
2.6 Guoládat	25
2.7 Lottádat	25
2.8 Njiččehasat	26
2.8.1 Áitatvuloš njiččehasat	26
2.9 Historjá.....	28
2.9.1 Vuodđudanhistorjá.....	28
2.9.2 Kulturárbi.....	29
2.10 Dálá geavaheapmi	32
2.11 Eanageavahanguorahallan.....	33
2.12 Čoahkkáigeassu deháleamos árvvuin suodjaleami ja geavaheami dáfus.....	36
GEAVAHEAPMI JA DIKŠUN	37
3 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat	37
3.1 Meahcceguovloláhka	37
3.2 Jekkiidsuodjalanásahus	37
3.3 Natura 2000 -fierpmádat	38
3.4 Buolžžaid-suodjalanprográmma.....	38
3.5 Čáhcerápmadirektiiva	38
3.6 Eanageavahan- ja huksenláhka	39
3.6.1 Lávvaplánen.....	40
3.7 Meahciráddehusláhka	41
3.8 Sámekultuvrra dorvvasteapmi.....	42
3.8.1 ON:a KP-soahpamuš	42
3.8.2 Biodiversitehtasoahpamuš	42

3.8.3	Vuoddoláhka.....	42
3.8.4	Sámediggeláhka.....	43
3.8.5	Meahciráddehusláhka.....	43
3.8.6	Eanageavahan- ja huksenláhka.....	43
3.8.7	Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka.....	44
3.8.8	Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma.....	44
3.8.9	Ovttadássásašvuodaláhka.....	45
3.8.10	Ovttadássásašvuodaplána.....	45
3.8.11	Sámi giellaláhka.....	45
3.9	Boazodoalloláhka.....	46
3.10	Meahciráddehusa ásahan dikšun- ja geavahanulbmilat.....	46
4	Avádatjuohku.....	47
4.1	Avádatjuogu ulbmilat ja vuolggasajit.....	47
4.2	Avádatjuogu ákkat Báišduoddara meahcceguovllus.....	47
4.3	Avádatjuohku.....	48
4.3.1	Boaittoealeavádat.....	48
4.3.2	Lustageavahanavádat.....	48
5	Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun.....	51
5.1	Dálá dilli.....	51
5.1.1	Luonddusuodjaleapmi ja meahcceguovloláhka.....	51
5.1.2	Báišduoddara meahcceguovllu ja dan birastahtti jekkiidsuodjalanguovlluid sajádat luonddusuodjaleamis.....	51
5.1.3	Árbevierroduovdagat.....	52
5.2	Ulbmilat ja doaibmabijut.....	52
5.3	Čuovvun.....	53
6	Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun.....	55
6.1	Dálá dilli.....	55
6.1.1	Sámekultuvra.....	55
6.1.2	Giddes dološbázáhusat.....	56
6.1.3	Huksejuvvon kulturbiras.....	58
6.1.4	Sámi kulturduovdda.....	60
6.2	Ulbmilat ja doaibmabijut.....	60
6.2.1	Dološmuittuid vuhtiiváldin doaimmas.....	61
6.3	Čuovvun.....	61
7	Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma.....	62
7.1	Doahpagat.....	62
7.2	Lustageavaheami ja luondduturisma mearri ja iešláhki.....	62
7.3	Lustageavaheapmi.....	64
7.3.1	Lustageavaheami rusttegat ja johtolagat.....	64
7.3.2	Lustageavaheapmi ja meahcceguovloláhka.....	65
7.3.3	Lustageavaheapmi ja jekkiidsuodjalanásahus.....	65
7.3.4	Ulbmilat ja doaibmabijut.....	66
7.3.5	Čuovvun.....	66
7.4	Luondooahpisteapmi ja oahpahusgeavaheapmi.....	67
7.4.1	Dálá dilli.....	67
7.4.2	Ulbmilat.....	67
7.4.3	Doaibmabijut.....	67
7.4.4	Čuovvun.....	68

7.5	Luondoturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaimba	68
7.5.1	Dálá dilli	68
7.5.2	Ulbmilat	69
7.5.3	Doaimbabiijut	70
7.6	Bálvalanrusttegiid fuolahus	70
7.6.1	Dálá dilli	70
7.6.2	Ulbmilat ja doaimbabiijut	70
8	Boazodoallu.....	71
8.1	Dálá dilli.....	71
8.1.1	Báišduoddara bálggus.....	71
8.1.2	Muttošjávrrri bálggus.....	73
8.1.3	Gálddoavivi bálggus.....	74
8.1.4	Muotkeduoddara bálggus.....	74
8.2	Boazodoallu ja meahceguovloláhka.....	74
8.3	Boazodoallu ja jekkiidsuodjalanláhka	75
8.4	Ulbmilat ja doaimbabiijut	75
9	Guollečáziid dikšun ja guolástus.....	76
9.1	Guolástusa mearkašupmi	76
9.2	Guolástanvuoigatvuohta ja guolástanráddjehusat	77
9.3	Sierraákkat guolástus	78
9.4	Guollegilvimat	79
9.5	Guolástus ja meahceguovloláhka.....	79
9.6	Guolástus ja jekkiidsuodjalanláhka.....	79
9.7	Ulbmilat ja doaimbabiijut	79
9.7.1	Guolledávddaidda leavvama hehtten.....	80
9.8	Čuovvun.....	80
10	Fuodđodikšun ja meahcebevdu.....	81
10.1	Dálá dilli.....	81
10.1.1	Meahcástanvuoigatvuohta.....	81
10.1.2	Fuodđodikšun ja meahcebevdu Báišduoddara meahceguovllus	81
10.2	Meahcebevdu ja meahceguovloláhka.....	83
10.3	Meahcebevdu ja jekkiidsuodjalanláhka	83
10.4	Ulbmilat ja doaimbabiijut.....	83
10.5	Čuovvun	85
11	Meahcejohtalus ja eará johtaleapmi.....	86
11.1	Geainnut ja johtolagat	86
11.1.1	Dálá dilli.....	86
11.1.2	Ulbmilat ja doaimbabiijut	88
11.2	Meahcejohtalus.....	88
11.2.1	Dálá dilli.....	88
11.2.2	Ulbmilat ja doaimbabiijut	90
11.2.3	Čuovvun	91
11.3	Áibmojohtalus.....	92
11.3.1	Dálá dilli.....	92
11.3.2	Ulbmilat ja doaimbabiijut	92
11.4	Čáhcejohtalus	92

12 Luonddu eará geavaheapmi	93
12.1 Murjen ja guoppardeapmi	93
12.1.1 Dálá dilli.....	93
12.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	93
12.2 Málbmaohcan ja ruvkedoaimma	93
12.2.1 Dálá dilli.....	93
12.2.2 Ruvkedoaimma stivrejeaddji njuolggadusat	93
12.2.3 Meahciráđdehus ja ruvkeláhka	94
12.2.4 Ulbmilat ja doaibmabijut	94
12.3 Eanaávdnasiid váldin.....	94
12.3.1 Dálá dilli.....	94
12.3.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	95
12.4 Lavnnji loggun	95
12.4.1 Dálá dilli.....	95
12.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut	95
12.5 Muoradaga geavaheapmi.....	95
12.5.1 Dálá dilli.....	95
12.5.2 Muoradaga geavaheapmi ja meahcceguovloláhka.....	95
12.5.3 Muoradaga geavaheapmi ja jekkiidsuodjalanláhka	95
12.5.4 Ulbmilat ja doaibmabijut	96
13 Dutkan	97
13.1 Dálá dilli.....	97
13.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	97
14 Doaibmabidjoplánat.....	98
15 Plánenguovllu olggobeale eanageavaheapmi	98
HÁLDDAHUS JA OLLAŠUHTTIMA BIRASVÁIKKUHUSAT	99
16 Geavahanvuoigatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi.....	99
16.1 Dálá dilli.....	99
16.2 Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi meahcceguovlluin.....	102
16.3 Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi jekkiidsuodjalanguovlluin.....	103
16.4 Eanageavahan- ja huksenláhka.....	103
16.5 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	104
16.5.1 Dálá geavahan- ja láigosoahpamušat	104
16.5.2 Boazodoalu ja luondduealáhhusaid ruhtadanlága mieldásaš geavahan- vuoigatvuodát.....	104
16.5.3 Boazodoalu ja bálgosiid dárbbasan odđa visttit	105
16.5.4 Boares visttit, main eai leat geavahansoahpamušat	105
16.5.5 Oanehisáigásaš geavahansoahpamušat dahje lobit guolástusa ja meahcebevuddu dárbbuide.....	106
16.5.6 Eará soahpamušat ja geavahanvuoigatvuodát	106
16.6 Čuovvun	107
17 Dorvvolašvuohta ja gádjundoaimma.....	107
18 Goziheapmi	108
18.1 Dálá dilli.....	108
18.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	109

19 Ovttasbargu	110
19.1 Dálá dilli.....	110
19.2 Ulbmilat ja doaibmabijut.....	111
20 Resurssat ja áigedávval.....	111
20.1 Jahkásaš golut.....	111
20.2 Investeremat	111
21 Plána váikkuhusaid árvoštallan.....	112
21.1 Birasváikkuhusaid árvoštallan meahceguovloplánemis	112
21.2 Plána birasváikkuhusat	113
21.2.1 Ekologalaš váikkuhusat.....	113
21.2.2 Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat	115
21.2.3 Ekonomalaš váikkuhusat.....	118
21.3 Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat	119
Gáldut/Girjjálašvuohta.....	121
Cuvvosat	131
Čuovus 1 Plána ovttasbargojoavkkut.....	131
Čuovus 2 Sámedikki árvoštallan plána váikkuhusain sámekultuvrii	133
Čuovus 3 Báišduoddara meahceguovllu čázádagat ja golggiidanguovllut	145
Čuovus 4 Báišduoddara meahceguovllu Natura-luonddutiipat	146
Čuovus 5 Báišduoddara meahceguovllu áitatvuollásaš ja geahčuvuollásaš bohce- šattut	147
Čuovus 6 Báišduoddara meahceguovllu ja lagasguovllu áitatvuollásaš bohcešattuid ja sámmáliid dovddus dihttonsajit.....	148
Čuovus 7 Báišduottar–Geavvu-guovllu áitatvuloš lottit, sierravástošlájat ja árvoštallamat daid párrameriin	149
Čuovus 8 Oktiigeassutabealla njiččehasain, mat dihttojit Báišduoddara meahce- guovllus.....	150
Čuovus 9 Válldus Davvi-Sámi eatnangottelávas	151
Čuovus 10 Báišduoddara meahceguovllu bissovaš dološbázahusat, mat leat diedus	152
Čuovus 11 Birasministerija nannenbreivi.....	153

1 Álggahus

1.1 Suoma meahcceguovllut

Suomas vuodđuduvvojedje 1991:s meahcceguovlolága (62/1991) vuodul 12 meahcceguovllu, maid viidodahkan šattai oktiibuot sullii 1,5 miljovna hektára. Dáin ovcci leat ollásit sámiid ruovttuguovllus ja ovttá guovllus fas goalmmásas.

Riikkaidgaskasaš meroštallama mielde meahcceguovllut leat viiddis boaittoheale guovllut, main eai leat geainnut ja mat leat measta ávdimat ja viehka luonddudilis. Meroštallan heive muhtun muddui maiddá Suoma meahcceguovlluide. Suoma meahcceguovllut leat goittot leamaš ja leat ainge olbmuid anus. Danin dat eai leat ollásit luonddudilis eaige áibbas ássameahttumat eaige dat leat maiddá álo nu boaittohealde. Dálá meahccefievrruiguin – mohtorgielkkáiguin, meahcebiillaiguin ja njealjejuvllagiiguin – beassá meahcceguovlluide measta birra jagi.

Sámegielas ii álgoálggus oppa gávdnoge sátni **meahcceguovlu**. Go sámit hállet **meahcis**, de oaiivildit earáge go guovllu, mas leat muorat. Sámiide jeaggi ja jalges duottarge lea meahcci. Erenoamážit vuovde- ja boazosámit leat goittot oasi jagis ássan meahcis ja duoddariin ja molson ain ássanbáikki fuodđodili, guollesállašiid ja guohtoneatnamiid mielde.

Suopmelaččaide meahcceguovlu mearkaša vuosttažettiin luonddudilálaš, áidalas boaittohealeguovllu, mas leat vuovddit, jeakkit, álgovuovddit ja buhtes čázádagat. Suopmelaččat doaladuvvet meahcceguovlluide konservatiivvalaččat seailuhanláhkai. Meahcceguovllus ožžot leat olbmuid mielas rovit, ávdinstobut, dolastallanbáikkít, lávut, oahpistanrusttegat ja bálgát. (Hallikainen 1998)

Suopmelaš meahcceguovlodoahpaga ruohttasat leat bivdokultuvrras. Meahcceguovlun leat gohčodan viiddis boaittoheale guovlluid, main olbmot johte guolásteamen ja meahcásteamen, dalle go bivdu vel mearkašii ollu olbmuid birgenlágis. Meahcceguovllut váikkuhit ainge davvi-olbmuid eallimii, ja nuppe dáfus olbmuid doaimmat váikkuhit meahcceguovlluide. Dát gaskavuohta lea eallinvuogi vuodđun davvin. Dálá meahcceguovllut mearkašit báikkálaš ássiide áigáiboađu, kulturárbbi ja lustageavahanvejolašvuodaid. Sii ožžot meahcceguovlluin sisaboađuid boazodoalus, guolástusas, meahcebivddus, lubmemis ja luondduturismmas.

Meahcceguovlluid rájit eai leat rájit báikkálaš olbmuide, dasgo boazodoallu, meahcebivdu ja guolástus leat vejolaččat sihke meahcceguovlluin ja daid olggobealde. Dábálaččat luonduge lea ovttalágan. Hárvvet ásojuvvon davvimáilmmis meahcceguovllut gullet oassin viidásat meahccás eanaollisvuodaide. Dain gudesge lea iežas ássan- ja ealáhusistorjá, mii vuhtto maiddá dálá geavaheaddjiin ja geavahanhámiin.

Meahccás guovllut eai čuovo riikkarájiid, dasgo dáid guovlluid luondu ja ássan- ja kulturhistorjá sulastahtá ollu. Báikkálaš ássit leat don doložis rasttildan viehka friddja riikkarájiid.

Suoma meahcceguovlolága vuodđun leat ovdalis govviduvvon árbevierut ja daid gudnejahttin. Suoma meahcceguovllut leat vuodđuduvvon seailuhit sihke luonddu- ja kulturárvvuid. Sáni **kultuvra** sáhtá áddet viidát nu, ahte dat doallá sisttis earret dihto eallinvuogi maiddá duon eallinvuohkái guoskevaš ekonomalaš árvvuid ja doaimmaid. Dát olbmo ja luonddu oktavuoda dovddasteapmi vuhtto meahcceguovlluid rájiin. Rájit eai leat mearriduvvon dušše ”gaska

geainnus” -ákkaid mielde iige gáibiduvvo ahte meahcceguovlu galgá leat áibbas ávdin ja luonddu-dilis (Meahcceguovlokomitea 1988).

1.2 Jekkiidsuodjalanguovllut

Plánenguvlui gullevaš jekkiidsuodjalanguovllut leat vuodđuduvvon boares luonddusuodjalanlága (71/1923) vuodul sierra suodjalanguovlun. Riikkaráđdehusa evttohusa (20/1988) dárkilis vuodúštusaid mielde

deháleamos ášši jekkiidsuodjalanguovlluid vuodđudettiin lea sihkkarastit guovlluid luonddu-vida čáhcedili seailuma. Ráfáidahttinmearrádusaiguin lea nie dárkkuhus gielddit rávaroggamis guovlluid, váldimis eanaávdnasiid ja maiddá dahkamis visot earáge dakkár doaimmaid, mat sáhttet nuppástuhttit jeaggeguovllu luondduvida čáhcedássedeattu. Dan sadjái luondduealáhusaiguin bargan, nugo boazodoallu, meahcebivdu ja guollebivdu ja maiddá murjjiid ja guobbariid čoaggin, livččii lobálaš jekkiidsuodjalanguovllus.

1.3 Plánenguovlu

1.3.1 Báišduoddara meahcceguovlu

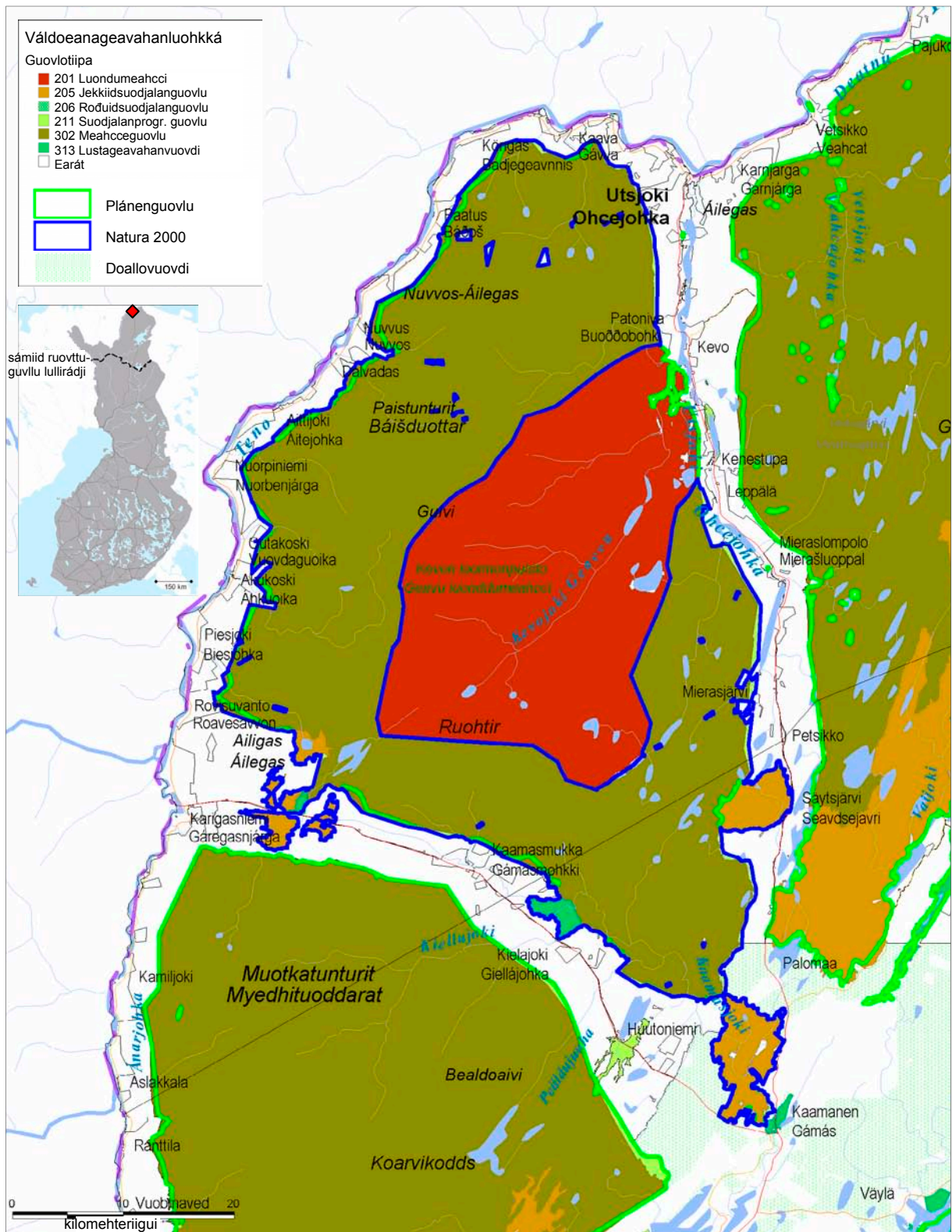
Báišduoddara meahcceguovlu lea davimus Suomas, Ohcejoga ja Anára gielddaid siste (govva 1). Dat lea Suoma njealjádin stuorámus meahcceguovlu. Dan viidodat lea sullii 157 000 hektára. Meahcceguovllu stuorámus guhkkodat lea lagabui 80 kilomehtera, Gistuskáiddi ja Biergevárjeakki (Piergivárjeggi) gaskkas. Báišduoddara meahcceguovlu báhcá golmma váldogearinnu gaskii. Meahcceguovllu rádji lea dábálaččat 2–4 kilomehtera duohken váldogearinnuin. Guhkimusas geainnus meahcceguovllu rádji lea Biesjeakki davábealde, gos lea sullii gávccii kilomehtera geaidnogurrii.

Báišduoddara meahcceguovllu juohká guovtte sadjái Geavu luonddumeahcci. Oktiibuot meahcceguovlu ja luonddumeahcci hábmejit measta 228 000 hektára viidosas geainnuhis guovllu.

Meahcceguovlu báhcá almmolaš gearinnuid olggobeallai, muhto guovllu sisa priváhtaeatnamiidda mannet moanat vuojuhagat. Vuohagat leat riegádan eanaš 1950–1970-logus, goas meahcceguovlui lávejedje mannat traktoriiguin guolástit ja lubmet. Maŋnelis traktoriid sadjái bohte meahccebiillat, meahccemohtorsihkkelat ja njealjejuvllagat.

Báišduoddara meahcceguovlu gullá ollásit sámiid ruovttuguvlui. Guovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii (FI 1302003). Eurohpá uniovnna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003.

Stáhtaráđdi dohkkehii birasministeriija árvalusa vuodul riikkadási buolžžaidsuodjalanprográmma 1984:s. Luopmošjávrrii ja Giellájoga guotkku Báišduoddara meahcceguovllu oarjemáttageahčen gullá dán prográmmii (tabealla 1).

Gova 1. Báišduoddara meahcceguovllu sajádat ja váldoeanageavahanluohkkát. © Meahcceráđđehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2008.

Tabealla 1. Báišduoddara plánenguvlui gullet njeallje Natura-guovllu. * = Natura-diehtoskoviid mielde Báišduoddara Natura-guovllu viidodat lea 159 770 ha. Tabeallas leat almmuhuvvon guovlluid vuodđudanlága vuollásaš viidodagat, ja Báišduoddara Natura-guovllu ollesviidodat lea 160 479 ha.

Guovllu	Ollašuhttin	Viidodat ha	Natura-guovllu
Báišduoddara meahcceguovllu	meahcceguovloláhka	157 000	Báišduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Beronápmirjeakki	jekkiidsuodjalanláhka	2 643	Piera-Márjjá jeaggi (FI 1300207)
Čuonjajeaggi–Bierggevárjeaggi	jekkiidsuodjalanláhka	4 648	Čuonjajeaggi–Bierggevárjeaggi (FI 1300206)
Biesjeakki–Luopmošjohka	jekkiidsuodjalanláhka	2 300	Báišduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Giellájoga buolžaguovllu	eanaávnnasláhka	956	Báišduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Luopmošjávrrí buolža	eanaávnnasláhka	223	Báišduoddara meahcceguovllu (FI 1302003)*
Luopmošjoga guolbba	luonddusuodjalanl.	2	Luopmošjoga guolbba (FI 1302010)

1.3.2 Beronápmirjeakki (Peerrumämmirjeaggi) jekkiidsuodjalanguovlu

Beronápmirjeakki jekkiidsuodjalanguovlu lea Anára gieldda bealde áibbas gieldda davágeahčen Báišduoddara meahcceguovllu nuortabealde, meahcceguovllu ja váldogeaidnu E4:a gaskkas. Guovllu viidodat lea 2 643 hektára. Beronápmirjeaggi lea Anára–Ohcejoga guovllus okta guhkkelomosii ovdánan balsajekkiin. Guovllus leat maiddái áitatvuloš **njeaššedarfejakk**it.

Jekkiidsuodjalanguovlu lea vuodđuduvvon lága 851/1988 vuodul, ja dan geavaheami stivrejeddji njuolggadusat gávdnojit ásahusas 852/1988. Suodjalanguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii (FI 1300207). Eurohpá uniovna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003 (tabealla 1).

1.3.3 Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu

Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu lea Ohcejoga gielddas Báišduoddara meahcceguovllu oarjemáttabealde Gáregasnjárgga gili lahkosiin (govva 1). Dan viidodat lea 2 300 hektára. Biesjeaggi lea Davvi-Lappi okta šládjariggáseamos loddeguovlluin.

Jekkiidsuodjalanguovlu lea vuodđuduvvon lága 851/1988 vuodul, ja dan geavaheami stivrejeddji njuolggadusat gávdnojit ásahusas 852/1988. Suodjalanguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii Báišduoddara Natura-guovllu (FI 1302003) oassin (tabealla 1).

1.3.4 Čuonjajeakki (Čuánjajeggi) –Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovlu

Čuonjajeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovlu lea Anára gieldda bealde Báišduoddara joatkkan guovllu nuortadavágeahčen (govva 1). Guovllu viidodat lea 4 648 hektára. Guovlu lea Vuovde-Sámi mihtilmas áhpejaggeguovlu beazi vuovderáji lahkosiin. Jekkiidsuodjalanguovllus leat buorit loddejakk it ja dát guovlu lea mávssolaš vánddardan- ja dutkančuozáhat.

Jekkiidsuodjalanguovlu lea vuodđuduvvon lága 851/1988 vuodul, ja dan geavaheami stivrejeddji njuolggadusat gávdnojit ásahusas 852/1988. Suodjalanguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga boreála avádahkii. Eurohpá uniovna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a jekkiidsuodjalanguovlofierpmádahkii 13.1.2005 (tabealla 1).

Priváhtaetnamat jekkiidsuodjalanguovllu siste leat 75 hektára.

Biesjeakki erenoamášvuolta leat balssat dan nuortta- ja davábealeravddas. Govva: Matti Mela.

1.3.5 Luopmošjávri ja Giellájoga buolžaguovlu sihke Luopmošjoga guolbba

Luopmošjávri ja Giellájoga buolžaguovllut gullet buolžžaid-suodjalanprográmmii. Buolžaguovllut leat suodjaluvvon eanaávnnaslága (555/1981) vuodul. Vuosttas ulbmil prográmmii gullelaš guovlluid suodjaleamis lea dat, ahte daid mihtilmas geologalaš, geomorfologalaš ja duovddalaš iešvuoddat eai oaččo báljo rievdat. Prográmmii gullelaš eanačohkiidantiippaid luonddudillái ja duovddagovvii loahpalaččat ja sakka čuoheci doaimmat – dego eanaávdnasiid váldin – galggašedje dábálaččat hehttejuvot.

Guovllut gullet Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii oassin Báišduoddara meahceguovllu Natura-guovllus (FI 1302003) (tabealla 1).

Luopmošjoga guolbba Luopmošjávriid buolžžaid-suodjalanprográmmaguovllu nuorttabealde lea sátttoeatnamii čohkiidan guolbba, mas šaddet duokkot dáikko reatkkát. Guovllus sáhtta deaivat davvegiehpabeaivelotti. Luopmošjoga guovtte hektára viidosaš guolbba gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii. Dat galget suodjaluvvot luonddusuodjalanlága (1096/1996) vuodul.

Meahciráddehus lea dahkan sierraplána Luopmošjávri guovllu geavaheamis. Dán plánii gulai Luopmošjávri guovllu lassin maiddá ee. Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiid-suodjalanguovlu. Sierraplána bázi árvalussan, dasgo Meahciráddehus ii nannen dan. Dán dikšun- ja geavahanplánas giedahallojit maiddá sierraplánas ovdanbukton Luopmošjávri guovllu gažaldagat sierra doaimmaid hárrái.

1.4 Plánema vuodđu ja vuolggasajit

Meahceguovloláhka (62/1991) geatnegahtta Meahciráđđehusa dahkat meahceguovlluide dikšun- ja geavahanplánaid. Báišduoddara meahceguvlui ii leat ovdal dahkkojuvvon dikšun- ja geavahanplána. Go birasministeriija lea nannen dikšun- ja geavahanplána, de Meahciráđđehus lea geatnegahtton doaibmat plána mielde.

Plána lea čohkkejuvvon nu, ahte ovdal ieš árvalusa mitaluvvojit oanehaččat áššesuorggi duogáš ja vuolggasajit. Dát áššit leat mitaluvvon vuđoleappot om. vuoddočielggadusprentosis (Stolt 2006).

Plána galgá dárkkistit 10–15 jagi gaskkaid dahje dávjjitge, ja dát dárkkisteapmi galgá dáhphuvvat oassálasti plánema prinsihpa mielde. Goittotge plána váldoprinsihpat – dego ovdamearkka dihte avádatjuohku ja dasa vuodđuduvvi eanageavaheami stivren – leat oaivvilduvvon nu bissovaš mearrádussan go vejolaš.

Meahceguovlluid dikšun- ja geavahanplánemis vulgojuvvo bistevas ovdánemi prográmmain. Sisdoalu ja proseassa dáfus meahceguovloplánat ja daid dahkan čuvvot **Sámiid bistevas ovdánemi prográmma** (2006), erenoamážit dan logu 1.3 **Birrasa ásahan vuolggasajit** hárrái. Plánemis leat sámeiperspektiivva lassin váldojuvvon oppalaččat vuhtii guovllu buot áššáigullevas geavaheaddji- ja čanasjoavkkut oktan vuoigatvuodaideasetguin ja Suoma dálá láhkamearrádusat ja ON:a riikkavuloš- ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevas oktasašsoahpamuša 27. artihkal.

Meahciráđđehusa luondduriggodatplánii gullá stáhta eana- ja čáhceguovlluid luondduriggodagaid mánggaulbmillaš dikšuma ja geavaheami plánen. Dasa gullá guovlluid geavaheami plánen ja luondduriggodagaid dikšuma plánen. Luondduriggodatplánema boáđusin dárkkálmuhttojit luondduriggodagaid geavaheami deattuhusat ja doaimmaid guovddáš mihttemat (Meahciráđđehus 2004). Davvi-Lappi luondduriggodatplána gárvvásmuvai 1999:s (Sandström je. 2000) ja luondduriggodatplána dárkkistuvvui jagiid 2005–2006 (Sihvo je. 2006).

Báišduoddara meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána vuodđuduvvá lágaide ja ásahusaide, Davvi-Lappi luondduriggodatplánaide, guovllu luonddu, geavaheami ja báikenamaid govvideaddji vuoddočielggadusaide, báikkialdefitnamiidda, Meahciráđđehusa bargovehkii guovllu dikšumis čoggon vásáhusaide ja dieđuide ja meahceguovlluid várás ovdal dahkkojuvvon dikšun- ja geavahanplánaide, čanasjoavkkuid oainnuide ja báikkálaš olbmuid ja vánddardeaddjiid oaivi-liida ja oainnuide.

Plánas ovdanbukton ulbmilat ja doibmiibidjamat gusket sihke meahceguvlui ja plánii sisabiddjon eará guovlluide, jos sierra ii earáláhkai máinnašuvvo.

Plána lea dahkkojuvvon Meahciráđđehusa plánenrávvagiid (Meahciráđđehus 2003, 2004, 2005, 2006) mielde.

1.5 Plánenproseassa

Báišduoddara meahceguovllu ja Geavu luonddumeahci luonddu, geavaheami ja báikenamaid birra dahkkojuvvon vuoddočielggadusat leat almmustuhtton **Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja** -ráiddus, Sarja A 161 (Stolt 2006).

Plánenproseassa lea leamaš ollašuhhtimin jagiid 2005–2007 sierraplánejeaddji Elina Stolt (ollislašvástu plána dahkamis). Plána várás nammaduvvui Meahciráđđehusa áššedovdiin prošeaktajoavku. Dasa gulle suodjalanbiologa Matti Mela (eallišlájat), suodjalanbiologa Saara Tynys (šattut ja luondotiipat), Markku Seppänen (meahcegeavaheapmi), Kari Kyrö (luonddu lustageavaheapmi) ja Kimmo Gröndahl (kárttat ja báikedit).

Plána dahkama lea stivren Ohcejoga ja Anára gielddalaš ovtasbargojoavkkut. Ohcejoga ovtasbargojoavkku lahttun leat plánenproseassa áigge doaibman Ilmari Tapiola (sátnejodiheaddji), Nilla Nuorgam, Maria-Sofia Aikio, Nilla Tapiola, Sisko Länsman ja Meahciráđđehusa ovddasteaddjin Pirjo Seurujärvi.

Plána várás vuodđuduvvui plána ovtasbargojoavku, masa nammadedje ovddasteaddjiideaset Báišduoddara bálggus, Gálddoavvi bálggus, Ohcejoga fuodđodikšunovttastus, Tenonlaakson yrittäjät ry, sámediggi, Sámi Siida rs, Ohcejoga gielda, Lappi birasguovddáš, Ohcejotnjálmmi gilisearvi, Gáregasnjárgga gilisearvi ja Gápmasa gilisearvi. Ovddasteaddjiid namat gávdnojit plána čuvvosis 1. Ovtasbargojoavku lea giedahallan plána 21.11.2006 ja 25.5.2007.

Plána ovdanbuktojuvvui gilledilálašvuodain Ohcejogas ja Gáregasnjárggas (Čuovus 1).

Sámedikki, birasministeriija ja Meahciráđđehusa gaskasaš ságastallamiin lea bohttojuvvon **Plána birasváikkuhusaid árvoštallan** -logu hárrái dan oaivili ahte sámediggi lea kulturiešstivrejumi (Láhka 974/1995) ollašuhhti orgánan rivttes oassebealli dahkat meahceguovlluid ja eará viiddis davvisuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkuhusaid árvoštallama dakko bokte go guorahallojit plána váikkuhusat sámiide. Sámedikki árvoštallanosodat lea plána čuovusin (Čuovus 2).

Sámegiela geavaheamis ásaheavvo sierranas lágas (1086/2003). Giellalága juksanmearrin lea, ahte lágas dáhkiduvvon sápmelaččaid vuoigatvuohta geavahit iežaset giela virgeoapmahaččain ollašuvašii maiddái geavadis. Giellalága gáibádusat váldojit vuhtii ee. oassalahttindilálašvuodain, main lea ordnejuvvon dulkon. Dikšun- ja geavahanplánat gárvvistuvvojit sápmelaččaid ruovttu- guovllus suoma- ja sámegillii. Dasa lassin dán plánas rattát suomagielat báikenamaiguin (ruoduid siste) ovdanbuktojit báikenamat maiddái sámegillii, go dat bohtet ovdan plánas vuosttas gearde.

Lágasmearriduvvon ságastallan sámedikkiin dollojuvvui 14.8.2007 (Čuovus 1).

Čálalaš cealkámušaddimii plána sáddejuvvui 30.10.2007. Čálalaš cealkámušat bivdojuvvojedje 29 oassebealis, main 10 adde cealkámuša. Meahciráđđehus dagai cealkámuščoahkkáigeasu cealkámušaddiid mielde ja guorahallamiid fáddásurggiid mielde. Dát dikšun- ja geavahanplána álgohámmistis lea jorgaluvvon ollásit sámegillii ovdalgo sáddejuvvui gulaskuddamii. Plána birra addojuvvon kommeanttat ja cealkámušat sihke daid dagahan doaibmabijut leat čohkkejuvvon suomagielat prentosii (Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja C 100). Cealkámušaid vuodul Meahciráđđehus suokkardii plánii dárbbalaš rievdadusárvalusaid oktan ákkastallamiiguin. Dat giedahallojedje Meahciráđđehusa Ohcejoga, Anára ja Soadegili gielddalaš ovtasbargojoavkkuin 8.1.2008.

Cealkámušaid čoahkkáigeassu ja nuppástusat giedahallojedje Lappi luonddubálvalusaid jodiha- joavkkus 5.5.2008. Lappi luonddubálvalusaid guovlluhoavda dohkkehii plána 9.7.2008. Birasministeriija lea nannen plána 20.12.2010 (Čuovus 11).

GUOVLLU LUONDU JA DAN GEAVAHEAPMI DÁSSÁŽII

2 Luondu ja historjá

2.1 Oppalaš govvideapmi

Báišduoddara meahceguovllu davágeahčen leat Duottar-Sámi molsašuddi duovdagat ja luondu. Guvlui mihtilmasat leat njoaidoslágan duottarbadjosat ja badjeduolbadasaid balsajeakkit ja suonjut. Njoaidoslágan duottarbadjosiid leat goittot luddemin čiekŋalis johkarokkit.

Meahceguovllu máttageahčen leat eanaš vuollegis, jeaggás ja jávrás guovllut. Dákko sáhtta máinnašit 313 mehtera allosaš Vuopmavári ja Geavu luonddumeahci máttageaži dulbes duottarbadjosiid. Geavu luonddumeahci bealde lea 640 mehtera allosaš Guivi ja Báišduoddara earáge alimus čohkat leat badjel 600 mehtera alu. Oarjinmáddin lea Áhkojoga marasleahkeeatnamat, maid duohken badjana Áilegas.

Lastamáhtu lea Ohcejoga gielddas duššadan viehka viidát lagešvuvddiid, ja dát lea ovdežisge lasihan jalges duottarguovlluid. Báišduoddara meahceguovllus jalges duottarguolbanat leat 53 190 hektára dahjege 34 % guovllu viidodagas. Vátamuorat duottarguolbanat leat 21 370 hektára dahjege 14 % guovllu viidodagas ja hárvveslágan lagešguolbanat leat 23 340 hektára dahjege 15 % guovllu viidodagas.

Meahceguovlu lea luondduealáhusbargiide ja eará báikegoddelaččaide dehálaš boazodoallo-, meahcebidvo-, guolástan-, lubmen- ja astoáiggeguovlu. Meahceguovlu gullá Báišduoddara, Muttošjávrrí, Gálddoavvi ja muhtun muddui maiddá Muotkeduoddara bálgošiid boazodoalloguovlluide.

Boazodoalu, ruovttudárboneahcástusa, -guolástusa dahje -čoaggima ja luondduealáhusaid ja rádjegozáhusa doarjjabáikkit leat moanat meahceguovllus. Priváhtaeatnamat ja -čázit meahceguovllu siste leat sullii 500 hektára. Dat eai gula meahceguovlui.

Rievssatbivdu mearkkaša ollu báikkálaš olbmuide. Luondduealáhusbargit bivdet rievssahiid guovllus árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin. Čakčat ja gidđadálvve guovllus johtalit olgobáikegoddelaš lustabivdit. Báikkálaš olbmot bivdet guovllus maiddá ealggaid.

Guovllus vánddardit eanaš meahceguovllu olggobealde Geavu luonddumeahcis. Geavu vánddardanjohtolagaide manná merkejuvvon bálggis meahceguovllu čađa. Ohcejoga lahkosiin, báikkuid meahceguovllu siste manni Goahppelašjávrrí johtolat geasuha maiddá vánddardeaddjiid.

Báišduoddara meahceguovllu namat leat álgoálggos sámegillii. Dáid manimus logiid jagiid áigge eanaš namaide lea vuogáiduvvan sámegielat hámi lassin suomagielat hápmi. Báišduoddara báikenamat leat čoggojuvvon 1960-logus ja Eanamihtidanlágádus lea beivehan daid ođđaseamos, 1996–1997 almmustuvvan topográfakártaide (1:50 000). Dán pláνας geavahuvvojit dáid ođđaseamos topográfakártaid namat. Báišduoddara meahceguovllu báikenamaid birra gávdno vudo-

laš čielggadus (Mattus 2006). Das leat nammalogahallama lassin kártejuvvon álgoálgosaš sáme-gielat báikenamaid mearkašumit.

2.2 Geologiija ja geomorfologiija

Plána duogázin lea vuoddočielggadusoassi (Johansson & Perttunen 2006), mii lea almmustuhtton **Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja** -ráiddus (Stolt 2006). Čuovvovaččas lea čoahkkái-geassu vuoddočielggadusa logus **Geologiija**.

Báišduoddara meahceguvlui mihtilmasat leat jalges duottarduovdagat ja daid luddejeaddji čiekŋalis johkarokkit. Báišduoddara duoddariin čohkiidit viiddis, dábálaččat jorbačohkat duottar-čielggit dahje duolba duottarguolbanat. Guovllu relatiivvalaš allodatearut leat 200–400 mehtera.

Guovllu báktevuođu juohkása guoktin čielga ovtadahkan. Váldooassi guovllu báktevuođus gullá dávggihápmásaš Lappi granulihttaavádahkii. Granulihttaavádaga nuorttabeale báktevuođu čohkiida granihttagneaissas ja daidda bahkken, magmain bohciidan čiekŋalisgedggiin. Granulihttaavádaga rádjain leat sihke oarjemátta- ja nuortadavábealde sirdáseamit, mat oarjinmáddin ja máddin leat njoaiddul muhto nuortandavvin ceggosat.

2.3 Čázadagat

Báišduoddara meahceguovllu viidodagas leat čázit sullii 2 %. Báišduoddara meahceguovllu čázit gullet eanaš Deanu čázadatguvlui. Ohcejoga ja Anára gieldda ráji lahkosiin oassi Gámasjoga čáziin ollet meahceguvlui. Báišduoddara meahceguovllus leat vánis duottarjávrrit, valjis ádjagat ja jogažat ja dasa lassin leat čiekŋalis johkarokkit. Mávssoleamos guovllu jávrriin lea Luopmošjávri meahceguovllu máttageahčen alla gutkuid gaskkas (Čuovus 3).

Báišduoddara meahceguovllus leat valjis ádjagat ja jogažat. Johkarokkit leat čiekŋalat. Jávrrit leat uhccán dan nuorttabeale meahceguovllu, Gálddoaivvi ektui. Báišduoddara jávrrit leat mánggahápmásaččat; leat coages jeaggejávrrit dahje duolba skáiddis leahkki jávrrit ja sánton-eatnamiin leahkki čáppa, hui čielgačázat jávrrit, main leat gáldut.

2.4 Natura-luondotiipat

2.4.1 Báišduoddara meahceguovlu

Báišduoddara meahceguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Eurohpá uniovnna kommišuvdna dohkkehii guovllu lohpaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003. **Báišduoddara meahceguovlu** (FI 1302003) -nammasaš Natura-guovlu čohkiida Báišduoddara meahceguovllus (ollašuhttinvuohkin meahceguovlóláhka 62/1991), Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiid-suodjalanguovllus (ollašuhttinvuohkin luonddusuodjalanláhka 1096/1996) ja Giellájoga ja Luopmošjoga buolžaguovlluin (ollašuhttinvuohkin eanaávnnasláhka 555/1981). Natura-guovllu viidodat lea 159 700 hektára. Dát guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii **SCI**-guovlun dan sisdoallan, luondodirektiivva čuvvosiid I ja II meroštallan suodjalanvuloš luondotiippaid ja šlájaid vuodul ja loddodirektiivva (79/409/ETY) I šlájaid vuodul.

Báišduoddara meahceguovlu (FI 1302003) -nammasaš Natura-guovllus gávdnojit Natura 2000 -diehtoskovi mielde 14, luondodirektiivva čuvvosii I gullelaš luondotiippa, main dábálepmosat govčču dáfus leat alpiinnalaš ja boreála duottarguolbanat (40 %), lagešvuovddit (25 %) ja áhpejeakkit (8 %). Dasa lassin sierralágan luondotiippain gávdnojit subarktalaš *Salix*-suovkkat, balsajeakkit, boreála luondduvuovddit, muorrajeakkit, molsašuvvan- ja gáddejeakkit, alpiinnalaš ja boreála duottarniittut, Fennoskandia luonddudilálaš johkajohtolagat ja humusláddot ja -jávrrit. Guovllus gávdnojit maiddá muhtun muddui alpiinnalaš jogat ja daid gáddebánkkaid suoidnešattolašvuohta, silikáhtabávttit maid alde šaddet šattut ja dasa lassin dulvevuovddit.

Guovllu luondotiippain galget vuosttažettiin suodjaluvvot áhpejeakkit, balsajeakkit, boreála luondduvuovddit, muorrajeakkit ja dulvevuovddit (Čuovus 4). Luondotiiparávagirjji (Airaksinen & Karttunen 2001) mielde humusjávrrit ja -láddot (3160), mat Báišduoddara guovllus leat Natura-diehtoskovi mielde 1 %, eai gávdno duottarguovllus. Dán tiippa sáhtá deaivat Čuonjajeakki–Biergevárjeakki guovllus. Guorba čielgačázat jávrrit (3110) váilot Natura-diehtoskovi mielde Báišduoddara guovllus. Guorba ja čielgačázat jávrrit leat goittotge guovllu dábáleamos jávretiipa. Duottarguovlluid čázadagaid šattolašvuohta lea kártejuvvon viehka uhccán. Rintanen (1982) lea dutkan meahceguovllus muhtun jávrriid 1970-logus. Lappi birasguovddáš lea mihtádaddan čázi kvalitehta soames jávrris. Meahciráđđehusa **SutiGis**-diehtovuodus leat mielde buot jávrrit oktan sajádat- ja viidodatdieđuiguin, muhto dárkilet dieđut jávretiippain eai das leat.

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlájain guovllus gávdnojit diehtoskovi mielde njálá, geatki ja čavrris. Luondodirektiivva čuvvosa II bohcešaddošlájain guovllus gávdnojit uhcafiskešrássi ja várrelukti. Dasa lassin guovllus gávdno áitatvuloš davvegiehpabeaiveloddi. Geatki ja njálá leat luondodirektiivva mielde dat šlájat, mat galget EU:s vuosttažettiin suodjaluvvot.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Báišduoddara meahceguovllus gávdnojit 22, EU:a lodde-direktiivva čuvvosii I gullelaš loddešlájá, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Dáin šlájain njeallje leat Suoma áitatvulošvuodajuogusteami mielde áitatvuložat.

2.4.2 Beronápmirjeaggi

Beronápmirjeaggi gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Eurohpá uniovna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003.

Beronápmirjeaggi (FI 13002079) -nammasaš Natura-guovlu lea 2 643 hektára viiddu. Dat lea bures ovdánan balsajeaggi, man viiddis bovnat ja mihtilmas šattolašvuohta dahket das hui mihtilmas balsajeageollisvuoda. Guovllus leat moanat jávrrit ja logit láddožat. Natura-diehtoskovis daddjojuvvo maiddá ahte Beronápmirjeaggi lea Anára–Ohcejoga guovllu okta buoremusat ovdánan balsajekkiin. Guovllus gávdnojit áitatvuloš jeaggetiipi gullelaš **njeaššedarfejeakkit**. Guovllus leat mihtilmas loddešlájat.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Beronápmirjeakki jekkiidsuodjalanguovllus gávdnojit 8, luondodirektiivva čuvvosii I gullelaš luondotiippa, main dábálepmosat govčču dáfus leat áhpejeakkit (51 %), lagešvuovddit (15 %) sihke balsajeakkit (10 %) ja muorrajeakkit (10 %). Dasa lassin sierra luondotiippain gávdnojit humusláddot ja -jávrrit, subarktalaš *Salix*-suovkkat, molsašuvvan- ja gáddejeakkit ja njeaššit (Čuovus 4).

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlájain guovllus gávdnojit diehtoskovi mielde geatki ja čavrris.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Beronápmirjeakki jekkiidsuodjalanguovllus gávdnojit 17, EU:a loddedirektiivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullevaš loddešlájja, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Lottádatčielggadusa (Osmonen je. 2006) mielde diehtoskovis almmuhuvvon loddešlájain leat dán guovllus deaivan uhcit šlájaid, muhto lea vejolaš ahte buriid muolddatjagiid muhtun šlájat sáhttet besset guovllus dahje fitnet doppe bivddus.

2.4.3 Čuonjájjeaggi–Biergevárjeaggi

Čuonjájjeaggi–Biergevárjeaggi gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga boreála avádahkii. Eurohpá Uniovna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 13.1.2005.

Čuonjájjeaggi–Biergevárjeaggi (FI 1300206) -nammasaš Natura-guovlu lea 4 648 hektára viiddu. Dat lea hui mihtilmas Vuovde-Sámi áhpejeageollisvuohta beazi vuovderáji lahkosiin. Guovllus leat moanat jávrrit ja valjis láddožat. Guovlu lea buorre loddejeaggi ja dat lea divrras vándardan- ja dutkančuozáhat.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde guovllus gávdnojit 9, luondodirektiivva čuvvosii I gullevaš luondotiippa, main dábálepmosat govčču dáfus leat áhpejeakkit (70 %), beahcejeakkit (6 %) ja luonddudilálaš dahje daid sullasaš boares beahcevuovddit (4 %) ja humusláddot ja -jávrrit (4 %). Dasa lassin sierra luondotiippain gávdnojit subarktalaš *Salix*-suovkkat, molsašuvvan- ja gáddejeakkit ja njeaššit (Čuovus 4).

Luondodirektiivva čuvvosa II eallišlájain guovllus gávdnojit diehtoskovi mielde guovža, čavrris ja gumpe.

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Čuonjájjeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllus gávdnojit 19 EU:a loddedirektiivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullevaš loddešlájja, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut. Lottádatčielggadusa mielde (Osmonen je. 2006) diehtoskovis almmuhuvvon loddešlájain leat dán guovllus deaivan uhcit šlájaid, muhto lea vejolaš ahte buriid muolddatjagiid muhtun šlájat sáhttet besset guovllus dahje fitnet doppe bivddus.

2.4.4 Luopmošjoga guolbba

Luopmošjoga guolbba gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Eurohpá uniovna kommišuvdna dohkkehii váldooasi alpiinnalaš guvlui gullevaš Natura-guovlluin loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul 22.12.2003, muhto Luopmošjoga guolbba ii vel gullan mearrádussii.

Luopmošjoga guolbba (FI 1302010) -nammasaš Natura-guovlu lea Luopmošjávrris buolžžaid-suodjalanprográmmii gullevaš guovllu nuorttabealde. Dat lea sátttoeatnamii čohkiidan duottar-guolbba, mas šaddet duokkot dáikko reatkkát. Dát guolbba lea dehálaš eallinbiras davvegiehpa-beaiveloddái. Natura-guovlu lea guokte hektára viiddu ja dat lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii **SCI**-guovlun davvegiehpabeaivelotti eallinbirrasa dihte. Dát beaiveloddi gullá luondodirektiiva čuvvosis II meroštallon suodjalanvuloš šlájaid.

Diedut vuodduvvet kártemii, man Kauri Mikkola dagai davvegiehpabeaivelotti gávdnomis Ohcejogas 1999:s (Mikkola 1999).

2.5 Šattolašvuolta ja šattut

2.5.1 Áitatvuloš šattut

Áitatvuloš šattuid suodjaleapmi ja čuovvun

Meahciráđdehusa oktan dehálaš bargun lea ovddidit áitatvuloš šattuid čuovvuma ja suodjaleami stáhtaetnamiin. Anára Sámis Meahciráđdehus bargá dáinna áššiin ovttasrádiid Geavu dutkanstašuvnnain, mii lea kárten Anára Sámi šattolašvuoda 1950-logu rájes ja čoaggán ollu dieđuid šattuid gávnomis dán guovllus. Geavu dutkanstašuvdna kárte ainge šattolašvuoda. Luonddu-dieđalaš guovddášmusea šaddomusea ja Oulu allaoahpahaga šaddomusea leat maddái kárten guovllus áitatvuloš šattuid. Eanaš leat kártejuvnon bohcešattut, muhto dieđut leat čoggojuvnon maddái sámmáliin ja guobbariin. Báišduoddara hárvenaš jeagelšlájaid eai bálg dovdá.

Lappi luonddubálvalusat čuovvu dađistaga áitatvuloš šattuid Ohcejogas eanaš Geavu luonddumeahcis. Dat lea čuvvon maddái Báišduoddara meahceguovllu dihto šattuid gávdnonsajiid ja dárkkistan jahkásaččat boares gávdnonsajiid. Dieđuid odđa áitatvuloš gávdnonsajiin Meahciráđdehus fidne iežas čielggadusaid vuodul ja maddái olggobealde. Meahciráđdehus lea dáid ja-giid viššalit čuvvon vástošlájaid ja erenoamážit suodjalanvuloš šlájaid ja EU:a luonddodirektiivva (92/43/ETY) šlájaid. Meahciráđdehusas eai leat goittot resurssat inventeregoahit vudoleappot šattolašvuoda.

Čuvvosiin 5 ja 6 leat ovdanbukton dál dovdojuvnon bohcešattuid gávdnonsajit Báišduoddara meahceguovllus. Báišduoddara meahceguovllus dihtet gávdnot golbma váravuloš (VU), čieža dárkonvuloš (NT) ja njeallje seailu (LC) bohcešaddošlájá, mat leat guovlludásis áitatvuložat (RT).

Hárvenaš skážerlukti šaddá báikkuid jalges duoddara golgančáhcebávttiid alde. Govva: Mia Vuomajoki.

Áitatvuloš šaddogávdnomiin leat dárkkistuvvon báikki alde 2000-logus eanaš luondodirektiivva šlájat, maidda Báišduoddara guovllus gullet várrelukti ja uhcafiskesrássi. Dát šlájat eai leat vel dađistaga čuvvojuvvon. Báišduoddara–Geavu vuoddočielggadusas (Stolt 2006, čuovus 1) leat logahallon Suoma riikkaidgaskasaš vástošlájat, mat gávdnovit Geavu luonddumeahcis ja Báišduoddara meahceguovllus. Dat leat šlájat, maid eurohpalaš nális árvalit gávdnot Suomas uhci-mustá 20 % (Rassi ym. 2001). Dáid šlájaid siste leat sihke áitatvuloš ja dárkonvuloš šlájat – muhto maiddái šlájat, mat eai leat áitatvuložat. Báišduoddara meahceguovllus vástošlájaid gullet ee. suoidnečoavddarássi, slinzelukti ja uhcafiskesrássi.

Báišduoddara–Geavu vuoddočielggadusas (Stolt 2006) leat ovdanbukton dál dihttojuvvon sámel-gávdnonsajit Geavu luonddumeahcis ja Báišduoddara meahceguovllus. Measta buot áitatvuloš sámmálat gávdnovit Geavu luonddumeahcis, earret Ganešguoikkas šaddi guossánlastasámmála ja Geavu luonddumeahcis ja Suttésádjagis (Báišduoddara meahceguovllus) šaddi davveritne-sámmála.

2.6 Guoládat

Guovllus gávdnovit 12 guollešlájja, mat lassánit ja leat nappo eamiguollešlájat. Viidásepmosii leavvan ja valljugeamos guollešlájat leat luossa, dápmot, rávdu, hárru, čuožva ja njáhká. Dáid lassin eamiguliide gullet hávga, vuskkon, noarsa ja gulmmetguliide gullevaš ruovdegulmmet ja logi-biika. Geađeáhkábiddu lea ođđa šládja. Dat gávdnui Ohcejoga váldosuorggis vuosttas háve 1979:s ja dan maŋŋá guolli lea dađistaga leavvan.

Deanu luossa lea duháhiid jagiid mielde čázádahkii vuogáiduvvan máŋggahápmásaš gonagas-guolli. Deatnu ja dasa máddin luoiti Anárjohka bibmet moanaid oalgejogaid, maidda smávit luosat gorgŋot. Ohcejoga váldosuorgái luoiti Geavu, Čársejoga ja Cuokká suorggit ollet guhkás meahceguovlui, ja danin luosat gorgŋot duottarguvlui. Detnui luoiti meahceguovllu ádjagat ja jogat leat dávjá menddo ceggosat, vai gonagasguolli sáhtášii daidda goargŋut. Ovdamearkka dihte Áhkojogas lea nu ceakko gorži ahte luossa ii sáhte goargŋut šat das bajás. Goahppelašjohkii ja dan oalgejohkii Birkejohkii luossa gal goargŋu, ja nuba luossa goargŋu gitta lageža vuovderáji bajábeallai 500 mehtera allosaš Orošoavvi ja Rohtoavvi vuollai.

Dápmot leat máŋggahápmásaš gulli. Gávdnovit ájadápmohat ja maiddái dápmohat, mat fitnet Jieknamearas vádjoleamen.

2.7 Lottádat

Suoma davvišlájain mearkkašahtti oassi bessejit Báišduoddara–Geavu guovllus. Oppa guovllus bessejit 100 šlájja, main máŋggat leat áitatvuložat, dárkonvuložat dahje Suoma sierravástošlájat (Osmonen ym. 2006) (Čuovus 7).

Natura 2000 -diehtoskovi mielde Báišduoddara meahceguovllus gávdnovit 22, EU:a lodde-direktiivva (79/409/ETY) čuvvosii I gullevaš loddešlájja. Dáin vihtta leat Suoma áitatvuloš-vuodajuosteami mielde áitatvuložat.

2.8 Njiččehasat

2.8.1 Áitatvuloš njiččehasat

Erenoamážit manjmuš logiid jagiid áigge leat olbmo gaskavuoda ealliide juogustan sierralágan njuolggadusaiguin ja direktiivvaiguin. Dehálepmosat dain juogustemiin leat luonddusuodjalan- (1096/1996) ja meahcástanlágat (615/1993), áitatvulošvuodajuogusteamit ja Eurohpá uniovnna direktiivvat (Čuovus 8).

Čuovvovačas leat deháleamos juogusteamit, maid geavahit árvvoštalladettiin njiččehasaid dábálašvuoda dahje sajádaga olbmo ektui:

1) Dábálašvuolta

Buot njiččehasaide leat meroštallan čuovvovaš 8 tabellii maiddái dábálašvuodaárvvoštallama. Dát lea relatiivvalaš juogusteammi iige oaivvil ealliid duodalaš meriid. Árvvoštallan addá ovdal juo gova das, man álki guđege šlájja lea gávdnat guovllus.

2) Áitatvulošvuolta

Dán oktavuodas geavahit riikkaidgaskasaš ”Rukses girjjis” ovdanbukton áitatvulošvuodajuogusteami, man lea válmmaštallan birasministeriija geahču vuolde sierra čuovvunjoavku. Áitatvuloš šlajat juhkkjuovvojit sierra luohkáide áitatvulošvuoda/meari mielde čuovvovaččat:

- erenoamáš áitatvuloš (CR), Báišduoddara–Geavu guovllus njálá
- hui áitatvuloš (EN), Báišduoddara–Geavu guovllus geatki ja gumpe
- váravuloš (VU), eai Báišduoddara–Geavu guovllu njiččehasat

Dasa lassin gánnáha máinnašit joavkku **dárkonvuložat** (NT), vaikko dasa gullelaš šlajat eai leatge iešalddes áitatvuložat. Báišduoddara–Geavu guovllu njiččehasain dán jovkui gullet čavrris, albbas ja guovža.

3) EU:a ágga

Eurohpá uniovdna lea nammadan direktiivašlájaid, maid suodjaleapmi muddejuvvo ja gozihuvvo EU:a siste sierra mearrádusaiguin. Direktiivašlájat leat hárvnaččat, dat eai leat leavvan viidát dahje leat muđui hui rašis dilis EU:a siste. Muhtumat dain direktiivašlájain sáhttet leat Báišduoddara–Geavu guovllus dábálaččat, muhto dál gehččojuvvoge oppa EU:a perspektiivvas. Ná lea álkit áddet ovdamearkka dihte dan, ahte njoammil lea direktiivašlájaid logahallamis. Direktiivašlájat leat merkejuvvon D-bustávain.

Direktiivašlájat leat dárkileappot meroštallon sierra čuvvosiin, main dása leat váldojuvvon mielde golbma čuvvosa. Dat oaivvildit oanehaččat čuovvovačča:

- **II-čuvvosa šlajat:** EU:a mielas dehálaš šlajat, maid suodjalan dihte galget čujuhuvvot sierra suodjalandoaimmaid guovllut (= Natura 2000 -guovllut)
- **IV-čuvvosa šlajat:** EU:a mielas dehálaš šlajat, mat gáibidit čavges suodjaleami ja maid lassánan- ja vuoiŋgastanbáikkiid ii oaččo heajosmahttit
- **V-čuvvosa šlajat:** EU:a mielas dehálaš šlajat, maid váldin luonddus ja ávkinatnin sáhttá gáibidit muddema.

4) Muddejeaddji láhka

Luonddudilálaš njiččehasaid ráfáidahttimat muddejuvvojit juogo meahcástanlága (615/1993) dahje luonddusuodjalanlága (1096/1996) vuodul. Iešalddes dát mearkkaša dan, ahte meahcástanlága vuollásaš šlájaid suodjaleami ja das spiehkasteami goziha eana- ja meahccedoalloministeriija ja luonddusuodjalanlága vuollásaš šlájaid goziha birasministeriija. Ollásit ráfáidahtekeahes šlájat leat dušše muhtun muolddatšlájat.

Luonddusuodjalanlágas lea meroštallon maiddá doaba **erenomáš suodjalanvuloš šlájat**. Dáid šlájaid seailumii dehálaš gávdnonsajiid ii oáččo duššadit dahje heajosmahttit.

Erenomáš suodjalanvuloš šlájat leat merkejuvvon čuovustabellii (Čuovus 8) násttiin (*).

5) Suoma riikkaidgaskasaš vástošlájat

Sierra riikkaide leat nammaduvvon vástošládjan dakkár ealánšlájat, maid populašuvnnas mearkkašahhti oassi gávdno guoskevaš riikkas. Dalle vástošládjariikkaid vurdet giddet erenomáš fuopmášumi iežaset vástošládjanáli seailumii. Logahallamis ii leat lágafápmu muhto ovdal juo morálalaš ja eaktodáhtolaš geatnegahttin dihto šlájaid suodjaleapmái. Báišduoddara–Geavu guovlu njiččehasain Suoma vástošlájaid gullet geatki ja goddesáhpán.

Njálá

Báišduoddara meahcceguovlu lea leamaš guovddáš njállaguovlu Suoma Sámis. Doaisttázii (2006:s) maŋimus Suomas gávdnon njála čivgabeassi áicojuvvui aiddo fal Báišduoddaris 1996:s. Dan maŋná Suomas leat áican jahkásaččat dušše ovttaskas vádjoleaddji njálaid. Dáinge eatnašiid leat áican aiddo Báišduoddara meahcceguovllus ja dastán dan lahkosiin.

Meahciráđdehus lea oassálastán Davviriikkaid njállanáli gádjun dihte guovtte **Njálá Life**-prográmmii. Vuosttas álggii 1998:s ja nubbi dan vuosttasa nohkama maŋná 2003:s. Fitnuid lea leamaš jodiheamen Stockholmma allaoahpahat. Dáid Life -prográmmaid áigge ohce Báišduoddara guovllus odđa besiid ja dárkkistedje boares besiid guktii jagis. Seammás čogge baikačájánasaid DNA-dutkamiid várás. Maiddá dálvvi áigge leat eana- ja meahccedoalloministeriija sierralobiin bivdán riebaniid njálaid beasseguovlluin. Oktiibuot Báišduoddaris dihtet dán áigge gávdnot sullii 30 boares njálabeasi, mat leat vel viehka buori ortnegis. Riebaniid dain leat jávkadan sullii ovta mađe dahjege 30–40 ealli jahkásaččat. Riebaniid leat leamaš bivdimin báikkálaš bivdit, vuosttažettiin rievssatgárdut. Dáinna bivdduin eai leat vel lihkestuvvan máhcahit njála, muhto leat sáhttán oalle bures hehttet riebaniid bessema boares njálabeasiin. Dát lea okta vuodđogáibáduš, jos áigu máhcahit njála ovdeš bessenguovlluide.

Njála dáfus Báišduottar ja Finnmárku leat measta juo seamma guovlu ja eallit johtalit biepmu maŋis viidát davvi-Fennoskandias ja Guoládatnjárggas. Danin Báišduoddara njálaid boahteáigái lea sakka váikkuheamen lagasguovlluid njálladilli. Finnmárkkus leat norgalaččat ealáskahtán iežaset smávva njállanáli seamma vugiiguin go Suomas leat Báišduoddaris. Finnmárkkus deaivá jahkásaččat soames ásojuvvon beasi, main lagamusat leat dušše moattelot kilomehtera duohken Suoma rájis. Lea vuordimis ahte ovdamearkka dihte muolddahiid ja goddesáhpániid lassánettiin Báišduoddaris dohko bohtet lagasguovlluin ja eará sajisge Fennoskandias vádjoleaddji njálat. Danin njállanáli guhkesáigge ealáskahttindoaimmat leat hui dehálaččat Báišduoddara guovllusge ja daid galggašii joatkit maiddá **Njálá Life** -fitnu nohkama maŋná 2008:s.

Rieban ja njálla guoradeamen
geatkki luottaid ráppi doaivvus.
Govva: Matti Mela.

2.9 Historjá

2.9.1 Vuodđudanhistorjá

Báišduoddara meahcceguovlu lea vuodđuduvvon meahcceguovlolága (62/1991) vuodul 1991:s. 1998:s Báišduoddara meahcceguovlu ja jekkiidsuodjalanguovllut laktojuvvojedje Suoma Natura 2000 -evttohussii. Alpiinnalaš avádaga hárrái Eurohpá uniovnna kommišuvdna dohkkehii evttohusa 2003:s.

Čuonjajeakki–Biergevárjeakki (3 800 ha), Beronápmirjeakki (2 400 ha) ja Biesjeakki–Luopmošjoga (2 300 ha) jekkiidsuodjalanguovllut leat vuodđuduvvon 1988:s (Láhka 851/1988). Guokte vuosttas leat laktojuvvon Naturai sierra guovlun ja Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu lea laktojuvvon Báišduoddara Natura-guvlui.

Buolžaluonddu máhggahápmásašvuoda seailuhan dihte lea dahkkojuvvon riikkadási buolžžaid-suodjalanprográmma, man birra stáhtaráđdi dagai prinsihppamearrádusa 1984:s. Prográmmas leat mielde 159 buolžaguovllu, maida Giellájoga (HSO 120142, 956 ha) ja Luopmošjávri (HSO 120155, 223 ha) buolžaguovllut gullet. Dat gullet oassin Báišduoddara meahcceguovllu Natura-guvlui, ja dat galget suodjaluvvot eanaávnnaslága (555/1981) vuodul.

2.9.2 Kulturárbi

Čuovvovaš lea váldojuvvon Báišduottar–Geavvu -prentosa (Stolt 2006) logus **Báišduoddara dološbázahusat** (Valtonen 2006, s. 95–108). Dat lea čoahkkáigeassu Báišduoddara meahceguovllus jagiid 1999–2006 dahkkojuvvon arkeologalaš inventeremiid ja dutkamiid bohtosiin. Inventeremiid leaba dahkan FM Taarna Valtonen ja FM Mikael A. Manninen. Logus 6 **Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun** lea govviduvvon, mo čuožahagat leat vuhtiiváldojuvvon doaimmas.

Ovdahistorjjálaš áigi

Davvi-Lappii leat ásaiduvvan olbmot dalá maŋŋá maŋimus jiekŋaáiggi nohkama. Guvlui leat boahtán ássit várra sihke máddin ja nuortan ja maiddái davvin, Jiekŋameara rittus (Rankama 2003, Kankaanpää 2003, Kankaanpää & Rankama 2005). Báišduoddara ovdahistorjá lea čielggaduvvon hui váilevaččat. Vel historjjálaš áiggisge dasa guoskevaš gáldut leat hui vánis. (Valtonen 2006)

Áramus historjjálaš gálduid mielde sámii lei iežaset organisašuvdnamálle, siidavuogádat. Siiddaid rájit ledje hui dárkilit mearriduvvon, muhto muhtun rádjeguovlluin sáhte leat siiddain oktasaš eatnamat, main guktuid siiddaid ássit ožžo bivdit meahci dahje guoli. Dákkár guovlu lei omd. Báišduottar, man geavahedje sihke Deanu ja Ohcejoga siiddat. Siiddaid eatnamat ledje juhkkujuvvon sohkguovlluide, muhto muhtun dehálaš čuožahagat – dego buorit guollečázit – ledje oppa siidda oktasaš anus. (Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Goddebivdu lea leamaš luossabivddu lassin Ohcejoga deháleamos ealáhus oppa ovdahistorjjálaš áiggi ovdal boazodoalu ja eanadoalu álgima. Gottiid bivde siseatnamis gidđat ja čakčat. Maŋimus gottit báhččojuvvojedje Báišduoddaris 1800-logu álggogeahčen. Go goddenálli vátnugodii, de bohciidišgodii guovllus stuorraboazodoallu, mii boahtigodii atnui Ohcejogas 1600-logu loahpgeahčen. Dat cuvkkii loahpalaččat árbevirolaš bivddus eallán siidda vuodu ja rievdadii eana-geavahanvugiid. (Itkonen 1948, Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Go guohtoneatnamat guorbagohte siseatnamis, de Ohcejoga siidda boazosámit johtigohte geassái bohccuideasetguin Jiekŋameara riddui. Dálvái boazosámit máhce siseatnamii, siidda dološ eatnamiid. Čáhcegátolbmot, guolásteaddjisámit ja geffon boazosámit elle boares siidaguovllus birra jagi. Sii elle guolástusain, meahcebivdduin ja 1700-logu rájes maiddái eanadoaluin. Boazosámit johte Norgga beallai gitta 1860-logu rádjai. (Itkonen 1948, Solbakk 2001, Valtonen 2006)

Geađgeáigi ja árrametállaáigi

Geađgeáiggi ja árrametállaáiggi ássan- ja orrunbáikkiid lea dábálaččat hui váttis dahje juoba veadjemeahtun áicat meahcis. Sivvan lea dat, ahte ieš dološbázahusa lea hábmemin dušše nu gohčoduvvon **kulturgeardi** ja sierralágan vuollegis dahje eatnanvuoláš geađgerusttegat. Vaikko geađe- ja árrametállaáiggi orohagat leat olggos oaidnit hui geafit, de dat ii oaivvil ahte dát dološbázahusat livčče hálbibut go eará dološbázahusat (Valtonen 2006) (gč. lohku 6 **Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun**).

Kvárca lei Báišduoddara guovllus geađgeáiggi deháleamos geađgemateriála. Dat lei valjis ja das fidnii álkit maŋgalágan bastilis, ávjos bargoneavvuid. Kvárcca sáhtta deaivat njealjelágan dološbázahussajiin: ássansajiin, kvárcadearpansajiin, bolttohgain ja čiegáin. Dávjá lea váttis almmá roggandutkamiid haga dadjat, mii gávdnonsajiid lea ieš ássanbáiki ja mii dušše deivvolaš dearpan-sadji. Suomas lea vierrun leamaš dat, ahte **ássanbáikin** meroštallojit dušše dakkár sajit, main

gávdnojit geađgebiergasat ja mat heivejit muđui ássamii. Sierralágan kvárcačuožáhagat leat Báišduoddara dábáleamos dološbázahusat. Dát lea lunddolaš go jurddaša, man guhká kvárcca leat geavahan. Nuppe dáfus guhkes geavahanáiggi dihte lea hui váttis – njulgestaga veadjemeahtun – dadjat, ahte aiddo goas guhtege čuožáhat lea geavahuvvon. (Valtonen 2006)

Báišduoddaris leat golbma čuožáhaga, main lea gávdnon maiddá eará geađgemateriála go kvárca, namalassii kvarcihtta. Geassit 2004 roggojuvvon **Mávdnaávži 2** -čuožáhagas leat kvarcihta lassin gávdnon mánggalágan serttat ja govdugeađggit. Erenoamážit govdugeađgi čájeha ahte čuožáhaga geađgemateriálat leat buktojuvvon Jieknjameara rittus. Guoskevaš čuožáhaga árvalit leat jagis 5400 oKr. Dat lea leamaš gáržžes orohat, maid goddebivdit leat goas nu geavahan. (Valtonen 2006)

Geassit 2006 Badjeseavttetjoga gáttis dutke viessogobi, man jáhkket leat leamaš nu gohčoduvvon **stálodonte (stalotomt)** -nammasaš viesu bázahus. Dákkár viessobázahusat leat áigodagas 700–1400 mKr. (Mulk 1995, Rankama 1991, Valtonen 2006) Go ássangohpi kártejuvvui, de gávdnojuvvui nubbiga olbmo dahkan stuorra viessogohpi ja dan oktavuodas eahpečielgaset, uhcit gohpi. Gávdnosat duodaštit ahte dát viessogobit leat geađgeáiggis dahje árrametállaáiggis. (Valtonen 2006)

Bivdorokkiide leat vuodjelan dahje hohkahan gottiid. Bivdorokkit leat stuorra rokkit, maid čađamihttu lea 3–4 mehtera. Dat leat leamaš dábálaččat moanat – muhtumin juoba mánggatlogit, nu ahte dat leat hábmen bivdoroggevuogádaga. Vuogádahkii leat dasa lassin gullan juogalágan sivlááidit, maiguin bohccot leat jodihuvvon rokkiide. Rokkit leat goivojuvvon gottiid lunddolaš johtolagaid ala – dego buolžžaide dahje daid gaskasaš guraide. Bivdorokkiid leat geavahan goittot geađgeáiggis ja árrametállaáiggis. Bivdorokkiid goaivunáiggi dutkkadettiin lea fuobmájuvvon ahte leat áicamis čielgaset guokte áigodaga, goas eatnašat dain leat roggojuvvon. Vuosttas áigodat deaivá jagi 3000 oKr. birrasiidda ja nubbi jagi 1000 oKr. birrasiidda. Bivdorokkit leat Báišduoddaris dušše dipma sáttoeatnamiin, dego johkaguorain ja čáhcejuogaguovlluin. Báišduoddara guovllus lea soames duodaid mearkkašahtti bivdoroggevuogádaga. Duodaid viiddis bivdoroggevuogádahkii sáhtá oahpásmuvvat Goahppelašjávrii ávdinstobu máttabeale Sirdaávžži nuortta-bealeravddas. (Valtonen 2006)

Ruovdeáigi ja historjjálaš áigi

Ruovdeáiggi ja historjjálaš áiggi ráđji ii leat nu čielggas Davvi-Lappis. Dávjá lea váttis dadjat almmá dárkilet dutkamiid haga, leatgo dološbázahusat ruovdeáiggis vai historjjálaš áiggis. Sivvan lea dat, ahte historjjálaš áiggi meroštallan ii vuodđuduva konkrehtalaš nuppástusaide guovllu kultuvrras dahje eallinvuogis. (Valtonen 2006)

Oapmanat gullet daidda dološbázahusaide, maid lea álki identifiseret. Mávssolaš bealli oapmaniin ii leat dat, makkárat dat leat muhto dat ahte oapmana birra lea dábálaččat viessu ja viesus leat orron olbmot. Nuorat ruovdeáiggi okta mávssoleamos dološbázahustiippain lea ng. **Čivttaváritiippa oapmanbarddáldat**. Dat leat okta áramus dološbázahustiippain, man sáhtá atnit sámiiide gullevažžan. Leat árvalan ahte suddjes vuovdeguovlluid stuorra oapmanbarddáldatčohkiideamit livčče vuosttas siiddaid dálvebáikkid. Go dákkár barddáldagaid deaivá goittot maiddá badjosiin – dego Báišduoddaris, de sáhtá navdit ahte dákkár oapmanat leat leamaš dalle goas nu juohke báiki vuodđoopmantiipa, ii dušše dálvesiiddain geavahuvvon málle. Dábáleamos oapmantiipa Báišduoddaris lea njuolgočiegahasa hápmásaš birasoapman. Daid leat geavahan sihke godiin ja lávuin ja dat gávdnojitge dávjá buriin lávostallanbáikkiin. **Bearpmetoapmanat** leat muđui dábálaš, njuolgočiegahasa hápmásaš birasoapmanat, muhto daid nuppi geaži čiegain vulget

guokte bálddalas geađgeráiddu dahjege **bearpmeha**. Bearpmehiid birra lea čállojuvvon ahte geađggit bardojuvvojedje árrana ja uvssoha gaskii, vai goahti bisošii čorgadin. Eai dieđe, goas dákkár oapmanat leat báhcán eret anus Báišduoddaris. (Valtonen 2006)

Goahtesajit leat čoahkkáigahččan ja eanaiduvvan lavdnjegodiid bázahusat. Báišduoddaris leat valjis goahtesajit, dasgo duoddaris lea idjaduvvon lájostallama, guolástusa ja rievssatbivddu oktavuodas. Goahtesajit leatge eanemus aiddo viiddis jekkiin ja gáiddus dehálaš rievssateatnamiin ja guollečáziid birrasiin. Godiin lea dábálaččat ásojuvvon viehka oanehis áiggi, ja danin dat leat dábálaččat viehka uhcit. Davimus Mádjohsuorggis leat goittot moanat stuorát godiid vuodut. Sivvan dása lea dat, ahte lagas Juovvaskáiddi vilttiin leat rátkkašan ja bivdán rievssahiid.

Boazodoallu ja badjosiid eará atnu

Boazodoalloguovlun Báišduottar lea leamaš 1600-logu rájes. Ohcejoga ja Deanu johkasámit leat geavahan maiddá viššalit dán guovllu. Juo ovdalgo dán guokte ealáhusjoavkku sáhtii earuhit, de Báišduottar lei Ohcejoga ja Deanu siiddaid oktasaš bivdoenan. (Solbakk 2001, Valtonen 2006) Bohcco ja gotti vuodđun lea seamma eallišládja, ja danin dat láhttejit seammaláhkai. Muhtumin lea váttis dadjat, laktásago juoga dološbázahus daid bivdui vai gehččui. Mángeii sáhtta dadjat ahte dat sáhttet laktásit guktuide. (Valtonen 2006)

Báišduoddaris leat moanat boares muorragárddit ja goittot guokte geađggis ráhkaduvvon **rátkin-** ja **bahčingárddi**. Daid oktavuodas leat dábálaččat maiddá árranat ja muhtumin goahtesajit. Muorragárddit gullet buot boazodollui, eaige dat leat dábálaččat menddo boarrásat. Geadgegárddit leat boarráseappot ja daid leat geavahan guhkit. Báišduoddaris leat goittot guokte stuorra geađgegárddi: Erttetváris ja Báđošoaiivvis. (Valtonen 2006)

Báišduoddara meahceguovllus lea soames **stohposadji**, gokko leamaš hirsabarta. Hirssat ledje ovdalaš áiggiid divrasat, ja nuba go ássanbáiki molsojuvvui, de visti gaikkoduvvui ja hirssat sirdojuvvojedje eará sadjái odđa bartta huksema várás – dahje dasto hirssat sáhte vuvdojuvvot. Gaikkoduvvon bartta sadjái bázi dábálaččat vuolimus mieskan hirsageardi, árran, geallerroggi, sámeuvnna dahje eará dollasaji geađggit ja muhtumin geađejuolgi. Báišduoddaris leat dokumenteren guokte boares stohposaji ja ovttá áitesaji. Nubbi lea Gádja-Nillá dahje Nils-Vuolába geasse-sadji Njiljoga oalgeádjaga Stohposaiádjaga gáttis. Nubbi lea rátkima oktavuodas ja lájostaladettiin geavahuvvon bás barttaš Erttetvárjogajeakkis. Áidna dássázi dokumenterejuvvon áitesadji lea Duottar-Mávna vielttis. (Valtonen 2006)

Borat leat oanehisáigásaš vurkemii oaivvilduvvon, dábálaččat juvvi roggjuvvon vurkkodansajit. Dat leat Báišduoddara okta dábáleamos dološbázahustiippain. Boraid leat geavahan sihke bivdokultuvrra ja stuorraboazodoalu oktavuodas. Báišduoddaris deaivá maiddá eatnan ala ráhkaduvvon boraid. (Valtonen 2006)

Urat leat geđggiin čohkkejuvvon čuolddat. Daid leat geavahan rájiid ja bálgáid merkemii ja muhtumat dain leat ráhkaduvvon muitomearkan. Uraid leat atnán ávkin maiddá gottiid ja bohccuid vuodjelettiin. Bohccot eai mielas mana uraid lahkosiidda, dasgo dat várra sulastahttet guhkkelis olbmo. Báišduoddaris leat mánnggalágan ja mánngga ulbmilii ráhkaduvvon urat. Muhtumiid leat ceggen virgeolbmot – erenoamážit eanamihtideadjit. Báikegoddelaččat leat merkon uraiguin erenoamážit johtolagaid. Dakkár uraid, mat sihkarit laktásit goddebivdui, eai dovdda, muhto ovdamearkka dihte Erttetvári geađgegárddi sivlláid siste leat atnán smávva uraid. (Valtonen 2006)

Sámiid mytologija ja árbevirolaš osku

Báišduoddaris leat máŋgalágan bassi báikkít, mat laktásit sámiid árbevirolaš oskui dahje mytologiijai. Dovdosepmosat dain leat bassi duottarčohkat: Gáregasnjárgga Áilegas, Nuvvosa Áilegas ja Guivi. Muhtun dieđuid mielde bassi duoddarat livčče dasa lassin ee. Áitejohčohkka ja Áhkovárri. Árbedieđu mielde Báišduoddaris leat bassi duottarčohkaid lassin maiddái oaffar- ja bálvvosbáikin doaibman gáldut. Dovdosepmosat dain leat Sieiddeádjaga gáldoguovlu Sieidala lahkosiin ja Suttésája. Erenoamážit Suttésádjaga gáldus leat árbedieđu mielde leamaš buorideaddji váikkususat. Dasa lassin muhtun dieđuid mielde Báišduoddara guovllus leat leamaš smávit sieiddit, ovdamearkka dihte sieidegeađggit, muhto eai dieđe dárkilit ahte aiddo gokko. Árbedieđu mielde Báišduoddaris livčče maiddái ng. **sáivojávrrit** dahje **loktajávrrit** (main leat guokte botni). Dát gullá álgoálggos sámiid árbevirolaš oskku máilmmigovvii, mas dán máilmmi eanagierraga vuolde livččii nubbi máilbmi. Maŋjelis nuppi máilbmái guoskevaš mearkašumit leat jávkan ja báhcán lea dušše jurdda guovtte botnis, mii boahtá ovdan ovdamearkka dihte guliid ártegis ihtimin ja jávkamin.

2.10 Dálá geavaheapmi

Báišduoddara guovlu gullá eanaš Báišduoddara bálgosa guođohanguvlui. Bálgosa ollesviidodat lea 280 900 hektára, ja das lagabui bealli (45 %) lea meahceguovllu siste. Báišduoddara guovllu nuorttageahčen doallá bohccuidis Gálddoavvi bálggus ja máttageahčen dollet bohccuideaset Muttošjávri ja Muotkeduoddara bálgosat (gč. lohku 8 **Boazodoallu**).

Guovllu jávriin bivdet ruovttudárbui. Ruovttudárbobivdu mearkaša mealgat luondduealáhusaid oassin. Jagi 1998 álggu rájes maiddái turistabivdit leat beassan duottarčáziide bivdit, dego eará sajis Suomas.

Rievssahiid gárdot árbevirolaš vuogi mielde. Čakčat guovllus johtalit maiddái lustabivdit. Čielggadusa (Gröndahl 2005) mielde 33 % Ohcejoga ja Anára gielddaid siste meahcástan lohpebivdiin johtalit aiddo Báišduoddara guovllus. Jearahallon báikkálaš meahcebivdiin 8 % almmuhedje iežasiet dienasbivdin. Seamma mearri almmuhii iežas gárdut rievssahiid. Guovllus bivdet maiddái ealggaid.

Vánddardeaddjit johtalit eanaš Geavu luonddumeahcis Geavu johtolaga mielde (gč. lohku 7 **Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma**). Rievtti mielde meahceguovllus lea dušše okta vánddardanjohtolat, sullii 25 kilomehtera guhkkosaš **Ohcejoga vánddardanjohtolat**.

Meahceguovllus ii ásojuvvo fásta. Boazodoalu, ruovttudárbomeahcástusa ja -guolástusa doarjja-báikkít guovllus leat sullii moaddelogi (gč. lohku 16 **Geavahanvuogatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi**).

2.11 Eanageavahanguorahallan

Meahceguovloláhka (62/1991) lea ásahuvvon boazodoalu dorvvasteami oassin, ja danin boazodoalu birasváikkuhusaid galgá dohkkehit nu guhká go bohccuid guohtun dáhpáhuvvá bistevas vuodu alde. Meahceguovllut leat oaivvilduvvon boazoguohtoneanan, muhto meahceguovloláhka mearrida guohtoneatnamiid geavaheamis dušše ulbmillaš dásis. **Luondduealáhusaid dorvvastemiin** oaivvildit maiddá dan, ahte guohtoneatnamiid dilli galgá seailut buorrin guhkesáiggeulbmiliin. Jearaldagas lea bistevas geavaheami prinsihppa.

Boazodoallogas (848/1990) guodoheami bistevasvuoda gáibáduš lea čadnojuvvon dálveguohtoneatnamiid dillái. Lága vuodđun lea leamaš dat, ahte dálveguohtoneatnamiid gierdánávccat leat dábálaččat boazodoalu minimadagaldat, mii lea mearrideamen maiddá luondduguohtoneatnamiin guohttu bohccuid alimus logu. Boazodoallu lea goittot rievdan dáid maŋimuš logiid jagiid áigge maŋgaláhkai. Dálvit dáhpáhuvi lassebiebman ja luhtehasoahkoheamit leat buoridan boazonáli ceavzin- ja eallinnávccaid. Álddut leat miessábut ja misiid njuovvandeattut leat lassebiebmama geažil badjánan. Iešalldes dálá boazodoallovugiiguin lea vejolaš ealihit nu stuorra boazoealu ahte geasseguohtoneatnamiid dilli sáhtá dihto guovlluin mealgat fuotnánit.

Bohccot guhtot oppa meahceguovllus ja jekkiidsuodjalanguovlluin, ja nuba birasváikkuhusat čuhcet viidát. Guohtun čuohcá bodne-, giedde- ja danasgeardái ja nuorra muoradahkii. Bohccuid guohtun lea okta biologalaš dagaldat, mii lea hábmen šattolašvuoda. Čielgasepmosit dat oidnoge šaddogokčasa – vuosttažettiin jeageleatnamiid – guorbamin. Báikkuid bohccuid guohtun lea hehtten soagi odasmuvvama lastamáhtoroasu maŋjá. Bálgosiid gaskasaš rádjeáiddit ja bálgosiid guodohanáiddit stivrejit bohccuid johtima, mii fas loaktá dábálaččat šattolašvuoda áideguorain. Dasa lassin dat stivrejit maiddá eará stuorát njiččehasaid – dego ealggaid – johtima.

Suoma luonddutiippaid áittavulošvuoda árvvoštallanprošeakta (Raunio je. 2008) gárvvistuvai geassemánus 2008. Árvvoštallama mielde duottarluonddutiippain leat lohkuemarálaččat áitatvuollásaččat 15 %, mii vástida buresge logátoasi viidodagas (Norokorpi je. 2008). Áitatvuollásaš luonddutiippat leat ee. goikáseamos lagešvuovddit ja oassi duottarjalggážiid luonddutiippain, mat dihttojit viidát Muotkeduoddara meahceguovllus. Kvalitehtalaččat heajosmuvvan – muhto eai goittotge velá áitatvuollásaččat – lea sullii bealli duoddariid luonddutiippain. Dáid geahčuollásaš luonddutiippaid viidodatoassi lea olles 77 %. Deháleamos áitatvuollásažžan gártama sivva lea garra, guhkesáigásaš boazoguođoheapmi.

Liigeguodoheami váikkuhusat vuhttojit čielgasepmosit geasseguohtoneatnamiid lagešvuvddiin ja guorba duottareatnamiin, gos earenoamážit jeahkáliid mearri lea geahppánan sakka ja lageža odasmuvvan lea báikkuid eastašuvvan. Bohccot borret váimilit soahkeálguid ja -vesáid. Lagešvuvddiin eanetgo bealli lea geasseguohtoneatnamiin, gos soahki ii geavadis odasmuva.

Guorba duottareatnamiin ja lagešvuvddiin sullii bealli gullá jeageleatnamiid ekologalaš dili luohkkajuogu mielde **sakka guorban** guovlluide. Dáid guovlluin bajildusšaddogearddi biomássa lea geahppánan gaskameari mielde njealjatoassái dásis **buress odasmuvvi**, ja buvttadus lea buohtalassii sullii goalmátoassi das. Muotkeduoddara meahceguovllus stuorámuš oassi gullá luohkkái **sakka guorban** ja unna oassi luohkkái **hihtásit odasmuvvi**. Vuogálaš boazoguođoheamis sáhttet maiddá leat mieđas váikkuhusat, mat bajásdallet luonddutiippaid, go oassi duoddariid suidneatnamiin seailu ná miesttaluvvamis. (Norokorpi je. 2008)

Luondduealáhusain **guolástus** ja **rievssatbivdu** čuhcet guovlluid guolle- ja fuođdonáliide. Olbmot mannet geassit sihke guolástit ja lubmet dávjá mohtorfievrruiguin, juogo meahcebiillaiguin dahje njealjejuvllagiiguin. Maiddá **lustaguolástus** ja **-meahcástus** čuhcet guovlluid guolle- ja fuođdonáliide.

Meahceguovllus **vánddardit** eanaš dan nuortadavágeahčen – Goahppelašjávrru guovllus, Luopmošjávrru gutko mielde ja giliid lahkosiin. Dáin sajiin vánddardeapmi lea váikkuheamen guovllu luonddudilálašvuhtii.

Geasiáigásaš meahcejohtalus guođdá mearkkaid eanavuđđui. Heajos váikkuhusaid geahččalit geahpedit nu, ahte Meahciráđdehus mieđiha geasiáigásaš meahcejohtaluslobiid dušše báikegoddelaččaide – ja sidjiidege dušše dihto vuogáiduvvan vuojáhagaide (gs. dárkileappot logu 11.2 **Meahcejohtalus**).

Báikegoddelaččat sáhttet vuodjit **mohtorgielkkáiguin** oppa guovllus, muhto singe johtaleapmi nohká dahje goittot geahppána mealgat, go álgá siivvuhisvuolta ovdal lottiid bessenáiggi ja bohccuid guotteha. Vilda mohtorgielkkástallan sáhtta gidđadálvve headuštít ja vahágahttit boazodoalu nu, ahte ruohtaha áldduid obbasis ja biđe ealuid. Olgobáikegoddelaččat mohtorgielkkástallet guovllus hui uhccán (gč. dárkileappot logu 11.2 **Meahcejohtalus**).

Girdiid geavahit guovllus uhccán omd. Gáldooaivvi meahceguovllu ektui. Dása lea sivvan dat, ahte vuogas seaivunjávrrit leat uhccán. Girdijohtalus hehte eatnamiid gollama muhto nuppe dáfus sáhtta headuštít omd. seaivunjávrriin bessejeaddji čáhcelottiid. Girdijohtalus geahpeda guovllu meahccáivuoda, go olbmot besset álkibut boaittoealeguovlluide.

Lastamáhtu laskkai sakka jagiid 1964–1966 ja duššadii sullii 500 000 hektára lagešvuvddiid Davvi-Lappis. Roassoguovlun gehččojuvvui vel 1998:s oktiibuot 235 400 hektára viidosaš guovlu (badjel bealli muorain leat duššan), mas ollásit muorahis guovlu lei 68 200 hektára viiddu. Ohcejogas roassoguovlu lea oktiibuot 101 500 hektára viiddu (62 % lagešvuvddiid ollesviidodagas 164 000 hektára). Dás ollásit jalgadin lea šaddan 59 200 hektára (58 % roassoguovllus ja 36 % lagešvuvddiid ollesviidodagas) (Sihvo 2002, Meahciráđdehus & Ohcejoga gielda 2003). Lastamáđuid fáhkkes laskamat gullet populašuvnna normála molsašuddamiidda. 1960-logus dáhpáhuvvan lastamáhtolaskan deaivvai goittot heajos áigái, dasgo dáid jagiid geasit ledje gaskamearálaččat ollu čoaskáseappot go dábálaččat.

Lageš lea vuovderádjemuorra ja ekosystema čoavddašládja Duottar-Sámis. Das čohkiida eanaš oassi šattolašvuodaavádaga biomássás ja buvttadeamis. Eatnašat šaddo- ja eallišlájain leat sorjavaččat lagežis. Lastamáhtoroasuid geažil lagešavádaga buvttadannávccat geahppánedje ja ekosystema šaddo- ja eallišlájaid mánggabealatvuolta geahppánii. Bajildusšattolašvuolta lea ainge fuotnáneamen. Lagešvuvddiid duššama dihte guovllu lagas- ja gáiddusduovdda rivde.

Lagešvuvddiid duššan čuzii sakka maiddá vejolašvuodaide bargat luondduealáhusaiguin ja dákko bokte oppa báikkálašservodahkii. Ruovttudárbomuora mearri ja váldinvejolašvuodat geahppánedje, boazoguohtoneatnamiid árvu njeiei, fuođđut ja guollenálit vátno. Dát lea geahpedan luonddu geavahanvejolašvuodaide ja ná rievddadan Ohcejogas luonddu- ja sámealáhusaid doaimbarrasa. Geassit 2004 vuhttojedje báikkuid lastamáđu bilidan lagešvuvddit. Liegga geasi geažil lagešvuvddit orro goittot áhtan ja ledje šaddadišgoahtán odđa lasttaid geasi áigge.

Meahceguovllus **guollečáziid dikšun** lea vuodđuduvvan guolástusa muddemii ja guliid lunddolaš lassáneapmái ja ovdal jagi 1987 maiddá guollegilvimiidda. Guollegilvimat leat giedahallon logus 9 **Guollečáziid dikšun ja guolástus**.

Davvi-Amerihkás buktojuvvon miŋka leavvagodii **náhkkealliid gárduma** dihte lundui juo 1900-logu gaskkamuttu rájes ja lea dasto leavvan miehtá riikka – maiddái Báišduoddarii. Miŋkka sáhtta deaivat buot čázadagaid lahkosiin miehtá meahcceguovllu.

Olmmoš lea váikkuhan šaddošlájaid viehka uhccán. Nuppástusat vuhttojit eanaš dušše hui gáržžes guovlluin. Čielgasepmosit eamišattolašvuohta lea jávkan bigálusbáikkiin ja gámpáid birrasiin. Sadjái leat boahtán ee. gieddesitnu (*Deschampsia caespitosa*), ruksessinut (*Festuca rubra*), eami-gieddesuoidni (*Poa alpigena*), gieddejuopmu (*Rumex acetosa*), giedde- ja návethilsku (*Stellaria graminea* ja *S. media*). Eamišaddošlájain diehppeullu (*Eriophorum scheuchzerii*) lea čielgasit ávkašuvvan olbmo váikkuhusas meahccelundui. Johtolagaid guorain šaddet dávjá maiddái bálggesluktit (*Carex brunnescens*). Erenoamážit guovllu goike ja guorba duottar-guolbaniin sihke lagešbohtuin bohccot leat guohtumiin guorbadan bajildusšattolašvuođa.

Olmmoš lea njeaidán čuđiid jagiid muoraid sihke **boaldin- ja huksenmuorran**. Muoraváldin váikkuha mánggaláhkai vuovdebohtuid muoraid gierragiid suohkatvuhtii ja muorrašlájaid gaska-vuođaide. Muorra lea goittot eanaš váldojuvvon ásojuvvon johkalegiin.

Eanaš dálá málliid dahje skenáriijaid mielde dálkkádat lieggana sakkamusat davviguovlluin. Temperatuvrra goargŋun guoská visot jagiáiggiide – earenoamážit goittotge dálvá. Guhkes áige-gaskkas čuovvumuššan lea šaddogeardeavádagaid sirdašuvvan davi guvlui. Arvviid leat einnostan maiddá lassánit, mii mearkkaša davviguovlluin lassáneaddji muohtameari lagas jahkelogiid áigge. Earenoamáš ráššin adnojuvvojit lávdama ravdarájain dihttovaš ártalaš luonddutiipat ja šlájat (ee. balsajeakkit, lagešvuovddit, rávdu, njálá). Galbma dálkkádahkii vuogáiduvvan šlájaid lassin vára vuolde leat maiddá šlájat, maid lunddolaš lávdannákca lea heittot. **Dálkkádat-nuppástus** láhčá vejolašvuođaid maiddá ollásit amas šládjavalljodaga leavvamii guvlui. Sámis easkaboahttišlájaid mearri ja váikkuhus eamišlájaid lea dássázii leamaš oalle unni. Easkaboahttišlájaid lávdamii laktásit dábálaččat maiddá eará sivat go dálkkádaga liegganeapmi. (Itkonen 2006, Helle 2006)

Suoma luondotiippaid áitatvulošvuohtaárvoštallama (Norokorpi je. 2008) mielde dálkkádat-nuppástus lea lagešluondotiippaid ektui nubbin deháleamos áittadáhkki bohccuid liigeguodoheami maŋŋá. Dan árvoštallet váikkuhit measta guovtti goalmmátoassái duottarluondotiippain viehkaláhkai dahje dovdomassii nu, ahte dat nuppástuhtta luondotiippa kvalitehttaiešvuođaid dahje un-nida viidodaga vel dán čuohtejagi siste. Muorahis duottarbáljehasa oassi šaddá einnostusaid mielde geahppánit sakka. Dat báljehasguovllut, mat vel báhcet, livčče sakka biedgguid ja čohkiidivčče stuorra osiin fierričievravilttiin ja juovain. Das, man jođánit dákkár nuppástusat sáhttet ollašuvvat, ii leat goittotge luohtehaht árvoštallan. Dálkkádatnuppástussii laktásit máiddái dálkki ravddamus albmonumiid gievrin ja geardašuvvama dávjun, mas sáhttet leat oallege vahátlaš váikkuhusat lundui. Dálkkádaga liegganeapmi ovddida nuppe dáfus divrriid – nugo duottar- ja suoldnemihtára – dihtoma lagežiin. Roassut sáhttet leat ain viidáseappot ja dávjjibut go ovdal. (Norokorpi je. 2008)

Dálkkádatnuppástus váikkuha maiddá luonddu áimmahuššamii ja vuosttasin nuppástus čuoheá davviguovlluin árbevirolaš, ártalaš dálkkádahkii vuogáiduvvan luondduealáhusaide. Muhtin muddui nuppástus sáhtta leat positiivvalaš, go guovlluid buvttadannákca ovdamearkka dihte fuođduid ja bohccuid biepmu hárrái lassána. (Itkonen 2006) Go dálvearvvit lassánit, de muohtagovččas gassu lagasboahhtevuođas ja go dálvedálkkádat lieggana, de riska njácuidda maŋŋá muohtagierragii šaddi jieknagearddis dahje čuokŋumis lassána, mii hehte bohccuid biebmofidnema. Muohtaáigi sáhtta nuppe dáfus oatnut sihke čakčat ja gidđat, mii álkidahtta bohccuid ruonas-guohtuma fidnema álgogeeasis. Geassetemperatuvrraid goargŋun sáhtta maiddá lasihit varran-

jammi divvriid meari ja aktiivvalašvuoda, mas čuovvu bohccuid veaju heajosmuvvan. (Helle 2006) Dássáži diehtu sierra šlájaid reageremis dálkkádatnuppástussii lea áibbas menddo vánet (gč. Lohku 5 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun; 5.3 Čuovvun).

2.12 Čoahkkáigeassu deháleamos árvvuin suodjaleami ja geavaheami dáfus

Báišduoddara meahceguovllu luonddusuodjalandilli lea aiddo dál buorre ja dán plánas vulgojuvvo das, ahte dálá dilli seailu. Dálkkádaga riev dama dagahan vejolaš nuppástusaid lea dál vel váttis einnostišgoahtit. Báišduoddaris buori dili bisuhan dihte ii leat báljo dárbu bargagoahtit dáid áššiid ovdii.

Báišduoddara guovllu áitatvuloš šattut leat dávjá guhkin meahcis. Áitatvuloš šaddošlájain muhtumat leat hárvenaš šlájat, mat šaddet jalges sajiin – dego duottarguolbaniin dahje johkaguoraid dulvegáttiin ja niittuin. Muhtun šlájat fas gávdnjit rámsos ja suovkás johka- ja ájagierragiin. Báišduoddara meahcesguovllus sierra eanageavahanhámit eai báljo čuoze áitatvuloš šaddošlájaid šaddansajiide.

Dán plána ulbmilin lea dorvvastit daid luondduárvvuid, maid vuodul guovllut leat laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii.

Báišduoddara guovllus bessejit mánggat davvišlájat – earret eará giron, láfol, ruksesguškil, čáhpesčoavji, siedgacivkkán, gierdorásttis ja állat. Oppa guovllu bessenšlájaide gullet čuohte šlája, main mánggat leat áitatvuložat, dárkonvuložat dahje Suoma sierravástošlájat.

Plánenguovllus dihtet gávdnnot logiid mielde finna ovdahistorjjálaš ja historjjálaš áiggi dološbázahusaid, mat mitalit ovddeš ealáhusain ja olbmo vugiin ceavzit goaves davvidilálašvuodain. Báišduoddara meahceguovlu ii leat goittotge vel ollásit inventerejuvvon, ja nuba doppe sáhttet gávdnnot ainge valjis dološbázahusat. Maiddá guovllu dološbázahusaid dilli ii leat dutkojuvvon. Jos fuobmájuvvojit dološbázahusat, mat leat duššamin, de Meahciráddehus ovtta Musealágádusain mearrida vejolaš doaimmain dan maŋná, go dát čuožáhagat leat dárkkistuvvon.

Lustageavaheami dáfus Báišduoddara meahceguovlu lea viehka meahccás guovlu. Lustageavaheapmi dáhpáhuvvá eanaš meahceguovllu olggobealde Geavu luonddumeahccái merkejuvvon johtolaga mielde. Ieš meahceguovllus leat vánis vánddardeapmái oaivvilduvvon rusttegat ja johtolagat – dat leat eanaš Ohcejoga girkosiidda ja Gáregasnjárgga lahkosiin.

Báišduoddara meahceguovlu lea mávssolaš boazodoalloguovlu vuosttažettiin Báišduoddara bálgosii ja báikkálaš olbmuide dehálaš meahcebivdo-, guolástan- ja lubmenguovlu. Eanaš oassi meahceguovllus gullá boaittoealeavádagaide, maida eai stivre vánddardeaddjiid muhto guovllut leat vuosttažettiin boazodoalu ja eará luondduealáhusaid anus. Avádatjuohku ii gáržžit vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin.

GEAVAHEAPMI JA DIKŠUN

3 Dikšuma ja geavaheami ulbmilat

3.1 Meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolága (62/1991) mielde meahcceguovlluid dikšu ja hálddaša Meahciráđdehus. Dán lága mielde ”meahcceguovlluid dikšumis ja geavaheamis galgá čuovvut dikšun- ja geava- hanplána, man dahká Meahciráđdehus ja nanne birasministeriija”.

Lága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo plána ulbmilis ná:

Plánas lea jurdda čielggadit doaimmaid meahcceguovllu geavaheami ovddidan ja stivren dihte ja maddái meahcceguovllus lobálaš huksenbargguid. Guovllu sáhtášii plánas maddái juohkit geavaheami dáfus sierra osiide. Plánas eai livčče guovllu geavaheaddjiide guoskevaš mearrá- dusat, muhto dat guoskkašii dušše plánejuvvon eiseváldedoaimmaide.

Meahcceguovlolága vuosttas paragrafas gávnnavuvvo meahcceguovlluid vuodđudanulbmil. Das daddjojuvvo ahte meahcceguovllut leat vuodđuduvvon:

- guovlluid meahccáivuoda seailuhan dihte
- sámekultuvrra dorvvastan dihte
- luondduealáhhusaid dorvvastan dihte
- luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddidan dihte.

Dán dikšun- ja geavahanplána ulbmilin lea oktiiheivehit dáid meahcceguovlolága ásahan ulbmi- liid sierra geavaheaddjiioavkkuid gaskkas.

Earret meahcceguovlolágas daddjojuvvon guovllu luohpadangiellu (4 §) ja geainnuid ráhkadan- giellu (5 §) guovlu geavahuvvo dábálaččat guđege doaimma muddejeaddji láhkamearrádusaid mielde. Ovdamearkka dihte boazodoallu (848/1990), meahcebevdu (615/1993), guolástus (286/ 1982) ja meahcejohtalus (1710/1995) muddejuvvojit daid birra addojuvvon njuolggadusaiguin. Dasa lassin oppalaš mearkkašupmi lea ovdamearkka dihte ng. **Rio-soahpamušas**, mii geatne- gahtta bastevasvuhtii maddái meahcceguovlluin. Bastevasvuodain oaivvildit Rio-soahpamušas earret eará dan, ahte luonddugeavaheamis ja dan stivremis galgá váldit vuhtii ekonomalaš, sosiála- laš, ekologalaš ja kultuvrralaš beliid. Bastevas geavaheami geatnegahttin lea sierra daddjojuvvon maddái Meahciráđdehulága (1169/1993) 2 §:s.

3.2 Jekkiidsuodjalanásahus

Dárkilut seadáhusat jekkiidsuodjalanlága (851/1988) ollašuttimis leat addojuvvon ásahusain (852/1988). Jekkiidsuodjalanguovlluin lea gildojuvvon rávarokkiid goaivun, eanaávdnasiid váldin ja maddái eana- ja baktevuodu vahágahttin. Seammaláhkai lea gildojuvvon lavdnjeatnamiin šaddi muoraid čuohppan ja visttiid, geainnuid ja ráhkkanusaid ráhkadeapmi. Dás leat goittotge spiehkastagat. Lobálaš lea ráhkadit ja ortnegis doallat dakkáraš visttiid, ráhkkanusaid ja bálgáid, mat leat dárbblašlaččat álbmoga oahpisteami, dutkamušdoaimma ja luondduberoštumiid várás.

Ásahus ii gáržžet guollebivddu, meahcebivddu, čoaggindoaimma dahje boazodoalu. (ásahus 852/1988)

3.3 Natura 2000 -fierpmádat

Natura 2000 -fierpmádaga bokte geahččalit sealluhit luonddu májggahápmásašvuoda Eurohpá uniovnna siste. Báišduoddara meahceguovlu, Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovlu ja Luopmošjávrrí guovlu leat laktojuvvon Suoma Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii luondodirektiivva (92/43/ETY) mielásaš čuoáhahkan **Báišduottar**-nammasaš (FI 1302003) Natura-guovlun. Suoma Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga dohkkehii EU-kommišuvdna 22.12.2003. Natura -suodjalanguovlofierpmádahkii leat laktojuvvon maiddái dán plánii gullelaš Beronápmirjeaggi (FI 1300207), Čuonjájeaggi–Biergevárjeaggi (FI 1300206) ja Luopmošjoga guolbba (FI 1302010). Dáinna plánain galggašedje nappo dorvvastuvvot maiddái dat luonddu-árvvut, maid vuodul guovllut leat laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii.

Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii gullelaš guovlluide galgá luondodirektiivva 6. artihkkala mielde dárbbu mielde dahkkojuvvot vuogálaš geavahanplána.

Luondodirektiivvas leat čielggaduvvon suodjaleapmái guoskevaš guovddáš doahpagat, ulbmilat ja prinsihpat. Luondodirektiivva ja loddodirektiivva (79/409/ETY) čuvvosiin logahallojit Eurohpá uniovnna mielas dehálaš eallišlájat ja luondotiipat, mat gáibidit sierradoaimmaid ja -fuopmášumi. Ulbmilin lea suodjalit dás duohkoge vuohkkasit dáid šlájaid ja luondotiippaid. Dát oaivvilda dan, ahte šlájaid leavvanviidodat, náliid ovdáneapmi ja eallinbirrasa luonddudilli bissot dálá dilis dahje buorranit ja ahte luondotiipat ja daid doaimmat seilot guhkesáiggeulbmiliin. Luondodirektiivva mielde šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami lassin galget suodjalandoaimmain váldojuvvot vuhtii ”ekonomalaš, sosiálaš ja čuvgehuslaš gáibádušat ja guvllolaš ja báikkálaš mihtilmasvuodát”.

3.4 Buolžžaid-suodjalanprográmma

Stáhtaráđdi dohkkehii birasministeriija árvalusa vuodul riikkadási buolžžaid-suodjalanprográmma 1984:s. Luopmošjávrrí guotkku Báišduoddara meahceguovllu oarjemáttageahčen gullá dán prográmmii. Buolžžaid-suodjalanprográmma mávssoleamos ulbmilin lea dat, ahte dasa gullelaš buolžaguovlluide mihtilmas geologalaš, geomorfologalaš ja duovddalaš iešvuodát eai oaččo báljo nuppástuvvat. Buolžaguovlluid luonddudillái dahje duovddagovvii sakka čuoheci doaimmat – dego eanaávdnasiid váldin – eai leat dábálaččat vejolaččat. Buolžžaid suodjaleapmi dáhpuhuvvá vuosttažettiin eanaávnnašlága (555/1981) ja eanaávnnašasahusa (91/1982) vuodul.

3.5 Čáhcerápmadirektiiva

Báišduoddara meahceguovlu -nammasaš Natura-guovlu gullá čáhcerápmadirektiivva (Eurohpá uniovnna čáhcepolitihka rápmadirektiiva 200/60/ETY) 6. artihkkala vuollásaš registarii (ng. **suodjalanguovloregisttar**). Okta čáhcerápmadirektiivva vugiin dorvvastit čáhceekosystemaid lea registreret ja váldit vuhtii čáziiddikšuma plánemis čáhceallinbirrasiid ja šlájaid suodjaleami dáfus guovddáš suodjalanguovlluid.

Váldoággan dasa, manin Báišduoddara meahceguovllu Natura-guovlu laktojuvvui suodjalan-guovloregistarii lea dat, ahte dán guovllus gávdnojit dihto čáhceluondotiipat. Registarii laktin ii dagat odđa juridihkalaš lassesuodjalanulbmiliid Natura 2000 -guvlui. Guovllu váldin registarii deattuha goittotge dan mearkkašumi sihke dan vuhtiváldima čáziiddikšunplánemis ja lohpe-proseassain. Natura-guovlluide, mat laktojuvvojit registarii, guoská maiddá čáhcepolitihka rápmadirektiivva doaimmalaš čuovvuma geatnegahttin, jos 4. artihkkala vuollásaš birasulbmilat eai ollašuvva.

3.6 Eanageavahan- ja huksenláhka

Eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) 24. §:a mielde

Stáhta eiseválddit galget doaimmaineaset váldit vuhtii riikkadási guovlluideavahanulbmiliid ja bargat daid ollašuttima ovdii. Stáhta eiseválddit galget maiddá árvvoštallat doaimmaidaset váikkuhusaid riikkadási guovlluideavahanulbmiliid dáfus. Eanagotti plánemis ja guovlluideavaheami eará plánemis galgá fuolahit das, ahte riikkadási guovlluideavahanulbmilat váldojuvvojit áššáigullelaš vuogi mielde vuhtii.

Stáhtarádi mearrádusa (30.11.2000) ulbmilin lea ee. ovddidit kultur- ja luonddubirrasa, lustageavaheami ja luondduriggodagaid seailuma ja luonddu- ja kulturbirasin erenoamáš mearkkašahhti guovloollisvuodaid seailuma. Guovlluideavaheami guovddáš ulbmilat luonddu ja luonddugeavaheami dáfus leat ee.

- ealli ja jápma luonddu dáfus divrras ja rašis guovlluid mánggahápmásašvuoda seailuma ovddideapmi
- luondduriggodagaid bastevaš ávkinatnin nu, ahte dorvvastuvvojit luondduriggodagaid fidnevejolašvuodát maiddá boahtevaš buolvvaide
- ekologalaččat dahje lustageavaheami dáfus mearkkašahhti ja oktilaš luondduguovlluid ja geavaheami stivren nu, ahte dát guovloollisvuodát eai dárbbášmeahttumit luttoduvvo
- luonddu lustageavaheami ja luonddu- ja kulturturisma ovddideapmi nu, ahte buoriduvvojit lotnolasgeavaheami vejolašvuodát.

Bajábeale logahallamii leat merkejuvvon sihke oppalaš- ja sierraulbmilat dakko bokte go dat gusket plánenguvlui. Oppalašulbmilat leat luonddusteaset guovlluideavaheapmái ja guovlluideavaheami plánemii guoskevaš prinsihpalaš ulbmilat. Sierraulbmilat leat guovlluideavaheapmái ja guovlluideavaheami plánemii guoskevaš geatnegahttimat.

Eanageavahan- ja huksenlága guovddáš ulbmilat sáme kultuvrra seailuma dáfus leat govviduvvon logus 3.8 **Sáme kultuvrra dorvvasteapmi**; 3.8.6 **Eanageavahan- ja huksenláhka**.

Eanageavahan- ja huksenlága 125. § mielde huksemii galgá leat huksenlohpi. Dikšun- ja geavahanplána ii njuolgga vuoiggadahte huksemii, mii gáibida lobiid eanageavahan- ja huksenlága mielde (gč. lohku 16 **Geavahanvuoigatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi**; 16.4 **Eanageavahan- ja huksenláhka**).

3.6.1 Lávaplánen

Eanageavahan- ja huksenlága mielásaš riikkadási guovlluideavahanulbmilat stivrejit buot lávaplánema. Eatnangotteláva kárttas ja lávamearrádusain leat nana vuoigatvuohtaváikkuhusat. Dat leat rávvagin gielddaid lávabargui, ja Meahcceráđdehus ferte virgedoaimbin váldit eatnangotteláva vuhtii ja figgat ovddidit dan ollašuhttima ja bearráigeahččat, ahte doaimmaiguin ii hehttejuvvo láva ollašuhttin. (Lappi lihttu 2006)

Davvi-Sámi eatnangottelávva

Báišduoddara meahcceguovlu gullá Davvi-Sámi eatnangottelávvaguvlui. Birasministeriija nannii láva 27.12.2007 (Lavtta 9). Lávas deattuhuvvojit erenoamážit vuvddiid lotnolasgeavahus, eana- ja baktevuođu materiálahaid ávkinatnin, turisma, johtaluslágeapmi ja industriija ja guovlluid geavaheami ja báikkálašservodaga ovddideami dáfus dehálaš guovllut ja ovddidanprinsihpat.

Eatnangotteláva **guovlogovvadásas** Báišduoddara meahcceguovllu ovddidanprinsihpat leat meahcceguovlolága (62/1991) mielde gustovaččat: meahcceguovloluondu seailuhuvvo, sáme-kultuvrra ja luondduealáhusaid dárbbut sihkkarastojit ja luonddu mánggabealat geavaheami vejolašvuođat ovddiduvvojit. Čuonjájjeakki–Bierggevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllu ovddidanprinsihppan eanagodelávas lea ovddidit stivrejuvvon lustageavaheami ja oahpistandoaimma. Biesjeakki–Luopmošjoga jekkiidsuodjalanguovllu ovddidanprinsihppan lea seailuhit guovllu luondduárvvuid, ovddidit stivrejuvvon vándardeami sihke vuhtiiváldit dán guovllu sajádaga Geavu johtolaga, Jieknameara manahaga ja turismma geasuhusguovllu oktavuodas. Beronápmirjeakki ovddidanprinsihppan lea cegget infodávvala.

Davvi-Sámi eatnangotteláva lávamearrádusain (Se) lea gávnnavuvvon, ahte meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánain galgá váldit vuhtii riikkaviidosáččat ja duovdatlaččat mearkkašahtti fanasreaiso-, mohtorgielkávuojasán- ja olgolihkadanjohtolagaid. Stáhtaráđdi gávnnaha mearrádusastis (27.12.2007), ahte

lávamearrádus geatnegahtta váldit bálgáid vuhtii meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánain nu bures go meahcceguovloláhka dan suovvá. Ferte maiddá fuomášit, ahte eatnangotteláva berre dáinge osiin dulkot ollislaččat nu, ahte go mearrádus lea eanageavahan- ja huksenlága 32 § rávvagin, de dat guođđá dárkilut plánii lihkanmuni.

Lávamearrádusain Báišduoddara meahcceguovllu davágeahčai lea oaivvilduvvon turismma geasuhusguovlu, gos geahččalit ovddidit turismma ja lustageavaheami (Čuovus 9). Guovllu galgá ovddidit turismaguovddážiid, dálanguovloturismma, bálvalusaid ja johtolagaid ovttasdoaimmalaš ollisvuohtan dakkár vuogi mielde, mii heive oktii guovllu váldogeavahanulbmiliiguin.

Eanagodelávas čujuhuvvon divrras buolžaguovlluide ja eará geologalaš čohkiidemiide gullet Giellájoga buolžaguovlu ja Luopmošjávrii guotkku. Buolžžaid-suodjalanprográmmii gullevaš guovllut mearkkašit luonddusuodjaleami dáfus maiddá riikkadásis. Prográmma ulbmilin lea seailuhit guovlluid mihtilmas geologalaš, geomorfologalaš ja duovddalaš iešvuođaid.

3.7 Meahciráđđehusláhka

Meahciráđđehus stivre meahcceguovllu dihto geavahanhámiid, muhto máŋga doaimma gullet juoga eará eiseválddi stivrema vuollai. Meahciráđđehusa doaimmat leat meroštallon Meahciráđđehuslágas (1378/2004) ja Meahciráđđehusásahusas (1380/2004). Meahciráđđehusláhka ása doaimma oppalaš servodatlaš geatnegahttimiid (4 § ja 5 §), main dikšuma ja geavaheami plánema stivrejit čuovvovaš áššit

- boazodoallolágas (848/1990) mearriduvvon geatnegahttimat váldojuvvojit vuhtii
- luondduriggodagaid bistevas dikšumis ja geavaheamis Meahciráđđehus galgá erenoamážit váldit doarvái bures vuhtii biologalaš máŋggahápmásašvuoda suodjaleami ja lasihit vuohkkasit vuovddiid ja eará luondduriggodagaid dikšuma, geavaheami ja suodjaleami ovttas ása-huvvon eará ulbmiliiguin; Meahciráđđehus galgá dasa lassin váldit vuhtii luonddu lusta-geavaheami ja barggolašvuoda ovddideami gáibádusaid
- Meahciráđđehusa doaimmas váldojuvvojit vuhtii dutkama, oahpahusa, – – eanageavaheami dárbbut.

Meahciráđđehusa almmolaš hálddabusbargguin (1378/2004, 6 §) dikšuma ja geavaheami plánemii váikkuhit Báišduoddara meahcceguovllus

- luonddusuodjalanlágas (1096/1996) ja dan vuodul vuodđuduvvon luonddusuodjalan-guovlluide guoskevas lágain ása-huvvon luonddusuodjalandoaimmat ja luonddusuodjalan-guovlluid háhkan
- guolástanlágas (286/1982), boazodoallolágas (848/1990), meahccejohtaluslágas (1710/1995), meahcástanlágas (615/1993), bázahusfuolahuslágas (1072/1993), boazodoalu ja luonddue-aláhusaid ruhtadanlágas (45/2000), gádjunlágas (468/2003) ja ortnetlágas (612/2003) ása-huvvon doaimmat
- luonddu- ja vánddardanbálvalusaid buvttadeapmi
- meahccegoziheapmi.

Dán plána vuodul dahkkon Meahcceráđđehusa eiseváldemearrádusain sáhtta váidit váidalus-čujuhusa mielde Roavvenjárgga hálddabusriektái dahje dálonguovloaláhusaid váiddalávde-goddái.

Lappi birasguovddáš fuolaha doaibmaguovllustis dasa ása-huvvon dahje mearriduvvon, biras-suodjaleapmái, guovlluid geavaheapmái, luonddusuodjaleapmái, kulturbirrasa dikšumii, huksema stivremii ja čáhcefámuid geavaheapmái ja dikšumii guoskevas doaimmain (Birashálddahusláhka 55/1995).

Sáme kultuvrii guoskevas geatnegasvuodat leat govviduvvon čuovvovaš logus 3.8 **Sáme kultuvrra dorvvasteapmi.**

3.8 Sámekultuvrra dorvvasteapmi

Sámiid gielalaš ja kultuvrralaš iešstivrejumi ollašuttá sámediggi (974/1995), man sámit válljejit válggaiguin njealje jahkái hávil. Sámediggi dikšu sámiid iežaset gillii ja kultuvrii ja sámiid sajádahkii álgoálbmogin guoskevaš áššiid. Meahciráđdehus lea bivdán sámedikkis árvvoštallama Báišduoddara meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sámekultuvrii (Čuovus 2). Dákkár árvvoštallan bivdojuvvo buot suodjalan- ja meahceguovlluid dikšun- ja geavahanplánain, mat dahkkojuvvojit sámiid ruovttuguovllus.

Sámiid vuoigatvuodaid álgoálbmogin dorvvastit sihke riikkadási ja riikkaidgaskasaš soahpamušat ja njuolggadusat.

Boazodoallu, guolástus, meahcebivdu, smávvalágan eanadoallu, duodji ja luonddudilálaš buktagiid čoaggin gullet sámiid árbevirolaš ealáhusaide. Daiguin barget maiddá lotnolassii, muhtumin maiddá ng. **ođđaáigásaš ealáhusaid** – dego turismma ja eará bálvalanealáhusaid – oktavuodas.

3.8.1 ON:a KP-soahpamuš

Sámekultuvrii gullevaš ealáhusaiguin bargama lea suddjemin sámiid hárrái ON:a riikkavulošvuoigatvuodaide ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevaš olmmošvuoigatvuodasoahpamuša 27. artihkal, mii lea Suomas fámus lágadásis. Dán soahpamuša mielde sámekultuvrra dorvu gáibida dan, ahte eiseválddit galget mearridettiinaset fuolahit das, ahte eará geavahanhámit ja geavaheaddjit eai mearkašahttiláhkai čuoze sámekultuvrii eaige kultuvrrain bargama ekonomalaš gánnáheapmái. Ná geahčadettiin erenoamážit guohtoneatnamiid viidodahkii, oktilašvuhtii ja kvalitehtii ja bohccuid guohtunráfái váikkuheaddji áššit váikkuhit njuolgga sámiid vejolašvuodaide bargat iežaset kultuvrrain.

3.8.2 Biodiversitehtasoahpamuš

Biologalaš mánggahápmásašvuhtii guoskevaš oktasašsoahpamuš (biodiversitehtasoahpamuš) bodii fápmui ásahusa 78/1994 vuodul. Das daddjojuvvo earret eará ahte soahppioassebealit

dovddastit árbevieruideaset mielde ealli álgo- ja báikkálašservošiid lagas ja árbevirolaš sorjavašvuoda biologalaš luondduriggodagain, ja dan ahte lea sávahahtti juogadit biologalaš mánggahápmásašvuoda suodjaleami ja dan osiid bastevaš geavaheapmái guoskevaš árbevirolaš dieđuin, ođastusas ja geavadis fidnejuvvon ávkki vuoiggalaččat.

3.8.3 Vuodđoláhka

Vuodđoláhka (731/1999) suddje sámiid álgoálbmogin. Vuodđolága 17. §:s daddjojuvvo, ahte sámiin álgoálbmogin lea vuoigatvuohka bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Seamma lága 121. §:s nannejuvvo, ahte ”sámiin lea sámiid ruovttuguovllus iežaset gillii ja kultuvrii guoskevaš iešstivrejumi dan mielde go lágas mearriduvvo”.

3.8.4 Sámediggeláhka

Báišduoddara meahceguovlu ja plánii gullelaš eará guovllut gullet sámiid ruovttuguvlui. Suoma vuodđolágas lea dorvvastuvvon sámiide álgoálbmogin sin gillii ja kultuvrii guoskevaš iešstivrejupmi sámiid ruovttuguovllus. Kulturieštivrejumi ollašuhttá sámediggelága (974/1995) 9. §:s oaivvilduvvon sámediggi.

Sámediggeláhka geatnegahtta

eiseválddiid [ja Meahciráđđehusa] ráđđádallat sámedikkiin buot guhkásváikkuheaddji ja mearkkašahtti doaimmain, mat sáhttet njuolggá ja sierra vuogi mielde váikkuhit sámiid sajádahkii álgoálbmogin ja mat gusket sámiid ruovttuguovllus – stáhtaeatnama, suodjalanguovlluid ja meahceguovlluid dikšumii, geavaheapmái ja láigoheapmái –. Ráđđádallan-geatnegasvuoda deavdin dihte áššáigullelaš eiseváldi galgá várret Sámediggái dilálašvuoda šaddat gullojuvot ja ráđđádallat áššis. Jos Sámediggi ii geavat dán dilálašvuoda, de dat ii hehte eiseváldi joatkimis ášši giedahallama.

Sámekultuvrrain bargamii lohkkovit árbevirolaš ealáhusat – dego boazodoallu, guolástus ja meahcebevdu.

3.8.5 Meahciráđđehusláhka

Meahciráđdehus lea erenoamážit geatnegahtton suodjalit sámiid kulturárbbi sámiid ruovttuguovllus (Meahciráđdehusláhka 1378/2004). Lága 4. §:s daddjojuvvo, ahte oppalaš servodatlaš geatnegahttimiid mielde Meahciráđdehusa hálddašan luondduriggodagaid dikšun, geavaheapmi ja suodjaleapmi galget oktiiheivehuvot sámediggelágas (974/1995) oaivvilduvvon sámiid ruovttuguovllus nu, ahte sámiid kultuvrrain bargama vejolašvuodát dorvvastuvvojit.

Ráđdehusa árvalusas (HE 154/2004) deattuhuvvo, man dehálaš lea bajásdoallat ja ovddidit sámekultuvrra, ja seammás deattuhuvvojit Meahciráđdehusa geatnegahttimat sámiid ruovttuguovllus. Sámiid ruovttuguovllu luondduriggodagaid, maid Meahciráđdehus hálddaša, dikšuma, geavaheami ja suodjaleami galgá oktiiheivehit nu, ahte sámiin álgoálbmogin livččii vuodđolágas (731/1999) ásašuvvon vuoigatvuohta bajásdoallat ja ovddidit iežaset kultuvrra. Sámekultuvrii gehččojuvvojit gullat maiddá sámiid árbevirolaš ealáhusaid – dego boazodoalu, meahcebevdu ja guolástusa. Dát geatnegahttin lea deattuhuvvon nu, ahte dat lea váldojuvvon láhkii ásašusa sajis.

3.8.6 Eanageavahan- ja huksenláhka

Sámekultuvrra dorvvasteapmái guoskevaš njuolggadusat gávdnojit maiddá eanageavahan- ja huksenlágas (132/1999) ja guoskevaš láhkii vuodđuduvvi riikkadási guovlluideavahanulbmiliin. Stáhtarádi prinsihppamearrádusa (30.11.2000) mielde sámiid ruovttuguovllus galgá dorvvastit guovlluid geavaheamis sámekultuvrra ja -ealáhusaid ovddidanvejolašvuodaid ja heivehit daid oktii luonddu gierdannávccaiguin. Eanageavahan- ja huksenlága 22. §:a mielde ”ulbmilat sáhttet goskat áššiide, main lea – mearkkašahtti váikkuhus čearddalaš kultur- ja luondduárbaí”.

Guovlluidegeavaheami guovddáš ulbmilat sáme kultuvrra seailuheami dáfus leat ee.

- sámiid ruovttuguovllus sáme kultuvrra ja -ealáhusaid ovddidanvejolašvuodat galget dorvvastuvvot ja oktiiheivehuvvot luonddu gierdannávccaiguin
- guovllut galget seailut luonddu- ja kulturárvvuid dáfus mearkkašahtti ollisvuohtan nu, ahte ássama ja ealáhusdoaimmain bargama vejolašvuodat seilot
- guovlluid mihtilmasvuodat galget fuobmájuvvot ja guovlluid geavahanvuogit galget oktiiheivehuvvot nu bures go vejolaš, vai eahpedábálaš luonddudilálašvuodat ja kulturárvvut dorvvastuvvojit
- luonddudilálašvuodaide vuogáiduvvan iešlágálaš gille- ja kulturbirrasat galget seailuhuvvot čavddisin.

Bajábeale logahallamii leat merkejuvvon sihke oppalaš- ja sierraulbmilat dakko bokte go dat gusket plánenguvlui. Oppalašulbmilat leat luonddusteaset guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš váldoprinsihpat. Sierraulbmilat leat guovlluidegeavaheapmái ja guovlluidegeavaheami plánemii guoskevaš geatnegahttimat.

3.8.7 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) ulbmilin lea ovddidit ja mángga-bealagahttit boazodoalu ja luondduealáhusaid ealáhusdoaimma, buoridit ealáhusaid ráhkadusa ja doaibmavejolašvuodaid, ovddidit ođasmuvvi luondduriggodagaid bistevaš geavaheami, ovddidit boazodoallo- ja luondduealáhusguovllu ja doarjut bieđggoássanguovlluid ja báikkálašservodagaid boazodoallo- ja luondduealáhusguovllus.

Lága doaibmabijuin galgá giddet erenoamáš fuopmášumi sámiid vejolašvuodaide bajásdoallat ja ovddidit iežaset kulturhápmái gullevaš ealáhusaid sámiid ruovttuguovllus.

3.8.8 Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma

Sámediggi dohkkehii 1998:s **Sámiid bistevaš ovdáneami prográmma**, man dat válmmaštalai ovttasráđiid birasministerijain. Prográmma beivejuvvui 2006:s (Sámediggi 2006). Prográmma mávssoleamos ulbmilin lea dat, ahte sáme guovllu luondduriggodagat galget geavahuvvot ekologalaččat, ekonomalaččat, sosiálalaččat ja kultuvrralaččat bistevaš vuogi mielde, vai sámit sáhttet bargat árbevirolaš ealáhusaideasetguin. Sámiid bistevaš geavaheami prográmmas ovdanbukton doaimmaiguin galggašii dorvvastuvvot sámiid sajádat eanageavaheamis ja árbevirolaš ja ođđa ealáhusaiguin bargamis sámi vuodu alde ja ovddidit sámi árbevirolaš dieđuid ja dáidduid sajádaga ja sámiid sosiálalaš buresbirgejumi. Prográmma lea váldojuvvon vuhtii 2006:s dohkkehuvvon riikkadási bistevaš ovdáneami strategijjas (Stáhtaráđi kansliija 2006).

3.8.9 Ovttdássásašvuodáláhka

Ovttdássásašvuodáláhka (21/2004) geavahuvvo sihke almmolaš ja priváhtadoaimmas ee. dalle, go lea jearaldat iehčanas ámmáhiin dahje ealáhusain barganvejolašvuodain dahje ealáhusa doarjumis. Ovttdássásašvuodálága mielde geange ii oaččo vealahit agi, etnikkalaš dahje čearddalaš boahtimiša, riikkavulošvuoda, giela, oskku, eallinoainnu, oaivila, dearvvasvuodadili, lámisvuoda, sohkabealleorientašuvnna dahje olbmui guoskevaš eará siva vuodul. Ovttdássásašvuodálága riikkabeaigiedahallamis bargoeallin- ja dásseárvováljagoddi celkkii smiehttamušastis (TyVM 7/2003 vp – HE 44/2003 vp) eiseválddiid geatnegasvuodas ovddidit ovttdássásašvuoda ná:

Erenoamáš fuopmášumi galgá giddet sámiid vuoigatvuodaide álgoálbmogin ja sámekultuvrra deháleamos ávnaslaš vuodu dahjege boazodoalu dorvvasteapmái. Eiseválddit galget čielga plánaid mielde ovddidit sámiid vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja háhkat das iežaset áigáiboađu.

3.8.10 Ovttdássásašvuodáplána

Meahciráđdehusa ovttdássásašvuodáplánas 3.5.2006 (Meahciráđdehus 2004) leat váldojuvvon vuhtii bargoministeriija ávžžuhusat (9.9.2004) ovttdássásašvuodáplánaid dahkamis ja dan sierra-gažaldagat sámiid ruovttuguovllus. Plánas váldojuvvo vuhtii bargoveaga sierramáhtuid ovddideapmi ja plánas buktuojuvvo ovdan ahte seammalágan meannudeapmi ii álo sihkkaraste ovttdássásašvuoda. Buot buohkanassii Meahciráđdehusa ulbmilin lea ollašuttit sámiid positiivvalaš sierragiedahallama dálá lánkamearrádusaid olis nu, ahte váldojuvvo vuhtii Meahciráđdehuslágas (1378/2004) daddjojuvvon geatnegahttin dorvvastit sámiide vejolašvuoda bargat iežaset kultuvrrain.

Plána strategiija lánčá vuodu luondduealáhusaid vuhtiiváldimii: ”Meahciráđdehus ádde luondduealáhusaid ja daid ja sámekultuvrra oktavuodaid ja dorvvasta daid oppalaš ja doaimmaguovdasaš njuolggadusaide vuodđuduvvi meannudemiiguin.” Sámiid sierra positiivvalaš vuhtiiváldin luondduealáhusain lea vuodđolága ja ON:a KP-soahpamuša 27. artihkkala mielde váldojuvvon vuhtii nu, ahte bohccuid guohtunráfái, johtolagaide ja guohtoneatnamiidda guoskevaš doaibmabijut ja daid vahátlaš váikkuhusaid dássi sámekultuvrii árvvoštallojuvvo sierra. Dáid dási dorvvastan dihte galgá árvvoštallat dálá dili ja ovddidandárbbuid. Ráđđádallangeatnegasvuodát leat ovdanbukton eará njuolggadusain.

3.8.11 Sámi giellaláhka

Sámi giellalága (1086/2003) ulbmilin fas lea dorvvastit vuodđolágas (731/1999) áshuvvon sámiid vuoigatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Ulbmilin lea ahte sámiid vuoigatvuodta vuoiggalaš riektegeavvamii ja buori hálddahussii sihkkarastojuvvo gielas fuolakeahtá ja dasa lassin sámiid gielalaš vuoigatvuodát ollašutttojit almmá, ahte daidda dárbbasa sierra doarjalit.

3.9 Boazodoalloláhka

Boazodoallolága (848/1990) mielde boazodoaluin ”oažžu dán lágas ásahuvvon ráddjehusaiguin bargat boazodoalloguovllus eatnama oamastus- dahje hálddašuvuoigatvuodas beroškeahhta”. Baišduoddara meahcceguovlu ja jekkiidsuodjalanguovlut gullet boazodoallolága dárkkuhan guv- lui, mii lea čujuhuvvon earenoamážit boazodoalu várás. Dien namalas lágas celkojuvvo, ahte ”dán guovllu eatnama ii oaččo geavahit dainna lágiin, ahte das čuovvu fuomášahtti hehttehus boazo- dollui”.

3.10 Meahciráđđehusa ásahan dikšun- ja geavahanulbmilat

Láhkamearrádusaid mielde meahcceguovllu dikšuma ja geavaheami plánemis erenoamáš mávssolaš lea sealluhit meahccáivuoda, dorvvastit sáme kultuvrra ja luondduealáhusaid ja ovddidit luonddu mánggabealat geavaheami – dego vejolašvuodaid vánddardeapmái ja lustageavaheapmái. Dáid ulbmiliid ollašuttimis guovddážiis leat:

1) Meahccáivuoda sealluheapmi

- eanaš oassi meahcceguovllus gullá boaittoealeavádahkii
- huksema mudden
- beaktilis goziheapmi
- muđdejuvvon, čielga njuolggadusat meahccejohtaluslobiid miđiheapmis

2) Sáme kultuvrra, boazodoalu ja eará luondduealáhusaid dorvvasteapmi

- eanaš oassi meahcceguovllus gullá boaittoealeavádahkii, váldogeavahanhápmin luondduealáhusat
- odđa gámpásoahpamušat dušše sámiide
- oahpistan- ja dieđihanmateriála buvttadeamis buktojuvvojit ovdan sáme kultuvrra mihtilmasvuodát
- muđdejuvvon, čielga njuolggadusat meahccejohtaluslobiid miđiheapmis

3) Luonddu mánggabealat geavahanvejolašvuodaid dorvvasteapmi

- luondooahpisteapmi ovddiduvvo ja dasa guoskevaš materiála dollojuvvo áiggi dásis
- ovddiduvvo Ohcejoga luonddustobu doaibma
- Gáregasnjárgga luonddustobu huksen dorjojuvvo vejolašvuodaid mielde
- vánddardeami ja eará iešráđálaš astoáiggeanu vejolašvuodát dorvvastuvvojit
- dálá vánddardeami bálvalanrusttegat dollojuvvojit ortnegis.

4 Avádatjuohku

4.1 Avádatjuogu ulbmilat ja vuolggasajit

Avádatjuogu ulbmilin lea oktiiheivehit meahcceguovlolága (62/1991) ulbmiliid ja stivret meahcceguovllu dálá ja boahttevaš geavaheami nu, ahte ulbmilat ollašuvvet. Meahcceguovlolága golbma vuosttas ulbmila – meahccáivuoda seailuheapmi ja sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorrvastepmi – leat guovddáš ulbmilat oppa meahcceguovllus. Dasa lassin meahcceguovlolága mielde guovllu máŋggabealat geavaheapmi galgá ovddiduvvot, mii oaivvilda lága dárkilet ákka-stallamiid mielde vuosttažettiin lustageavaheami ja luondduturismma vejolašvuodaid lágideami. Dát ulbmil manná muhtun muddui ruossalassii golmmain vuosttas ulbmiliin. Maiddái meahccáivuoda dorrvastepmi, sámekultuvrii gullevaš boazodoalu dorrvastepmi ja eará luondduealáhusaid dorrvastepmi gaskkas leat ruossalasvuodat.

Avádatjuoguin geahččalit guhkesáiggeulbmiliin stivret meahcceguovllu eanageavaheami. Avádatjuogu bokte geahččalit geahpedit nu ollu go vejolaš birra gollama, šlájaid heahtašuvvama, geavaheaddjiid gaskasaš ruossalasvuodaid ja erenoamážit geahpedit nu ollu go vejolaš lustageavaheami dagahan heajos váikkuhusaid luondduealáhusaide ja sámekultuvrii. Avádatjuohku govvida, mo meahcceguovllu máŋggabealat geavaheapmi deattuhuvvo meahcceguovllu sierra osiin, vai meahcceguovllu buot ulbmilat ollašuvvet.

Avádatjuogus fuolakeahtá lea boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin bargan dorrvastuvvon miehtá meahcceguovllu. Avádatjuogu bokte sáhtá stivret Meahciráddehusa eanageavahančovdosiid, lustageavaheami, luondduturismma ja daidda guoskevaš johtolagaid, eará bálvalanrusttegiid, lohpepolitihka ja dohkálaš doaimmaid dálá láhkamearrádusaid olis.

Jekkiidsuodjalanguovlluin lea gildojuvvon rávarokkiid goaivun, eanaávdnasiid váldin ja eana- ja báktevuodu vaháguhttin. Seammaláhkai lea gildojuvvon lavdnjeatnamiin šaddi muoraid čuohppan ja maiddái visttiid, geainnuid ja ráhkkanusaid ráhkadeapmi. Dás leat goittotge spiehkastagat. Lobálaš lea ráhkadit ja ortnegis doallat dakkáraš visttiid, ráhkkanusaid ja bálgáid, mat leat dárbbaslaččat guosseolbmuid oahpisteami, dutkamušdoaimma ja luonddubearošteaddjiid várás. Ásahus (852/1988) ii gáržžet guollebivddu, meahcebevddu, čoaggima dahje boazodoalu.

4.2 Avádatjuogu ákkat Báišduoddara meahcceguovllus

Báišduoddara meahcceguovlu mearkkaša ollu boazodoalliide, eará luondduealáhusbargiide, báikkálaš ássiide ja báikkálaš turismafitnodagaide. Deháleamos lea dorrvastit luondduealáhusaid ja sámekultuvrra ja seailuhit guovllu meahccáivuoda nu, ahte seammás dorrvastuvvojit báikegoddelaččaid vejolašvuodat ruovttudárboгуolástussii, meahcebevdui ja lubmemii. Báikegoddelaččaide meahcceguovllu lustageavaheapmi mearkkaša erenoamážit giliid lahkosiin, Ohcejoga vánddardanjohtolagas ja gidđadálve miehtá meahcceguovllu. Meahcceguovllu nuortamáttageahčen Ohcejoga ja Anára gielddaráji lahkosiin lea okta mohtorgielkávuojáhat, masa olgo-báikegoddelaččaide miedihit mohtorgielkálobiid.

Dáid ákkaid vuodul eanaš oassi meahce- ja jekkiidsuodjalanguovllus galgá gullat boaitto-beale-aváhkii. Lustageavahanavádaga vuodul dorrvastuvvojit vejolašvuodat sihke iešrádalaš ja stivrejuvvon luondduturismii ja stivrejuvvo meahcceguovllu lustageavaheapmi nu, ahte dat čuozášii nu uhccán go vejolaš meahcceguovllu eará geavaheapmái. Avádatjuogus fuolakeahtá boazodoaluin

ja luondduealáhusaiguin oažžu bargat miehtá meahcceguovllu ja jekkiidsuodjalanguovllu maiddái lustageavahanavádagas ja nuppe dáfus juohkeolbmovuoigatvuodaiguin oažžu johtalit miehtá meahcceguovllu – maiddái boaittoealeavádagas.

Meahcceguovllus lea vejolaš hukset doarjjabáikkiid boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) mielde. Jekkiidsuodjalanguovlluin lobálaš lea hukset ja ortnegis doallat dušše fal dakkáraš visttiid, ráhkkanusaid ja bálgáid, mat leat dárbbaskläčča álbmoga oahpasteami, dutkamušdoaimma ja luondduberoštumiid várás.

Avádatjuohku vuodđuduvvá dálá dili kártemii ja árvoštallamii boahttevaš dárbbuin sierra geavahanhámiid hárrái. Avádatjuohku dorvvasta vejolašvuodaid bargat boazodoaluin guhkesáiggeulbmiliin uhcimustá dálá dásis, dasgo dat mudde earret eará lustageavaheami rusttegiid báikki ja meahcejohtalusa. Avádagat eai gáržžit báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuoigatvuodaid – dego boazodoalu, meahcebevddu ja guolástusa.

4.3 Avádatjuohku

Guovlu juhkkovuvvo guoktin avádahkan (govva 2, tabealla 2). Dáiguin avádagaiguin stivrejit guovllu geavaheami, rusttegiid báikki sihke johtaleami ja lohpepolitihka.

- 1) boaittoealeavádat (148 791 hektára)
- 2) lustageavahanavádat (18 981 hektára).

4.3.1 Boaittoealeavádat

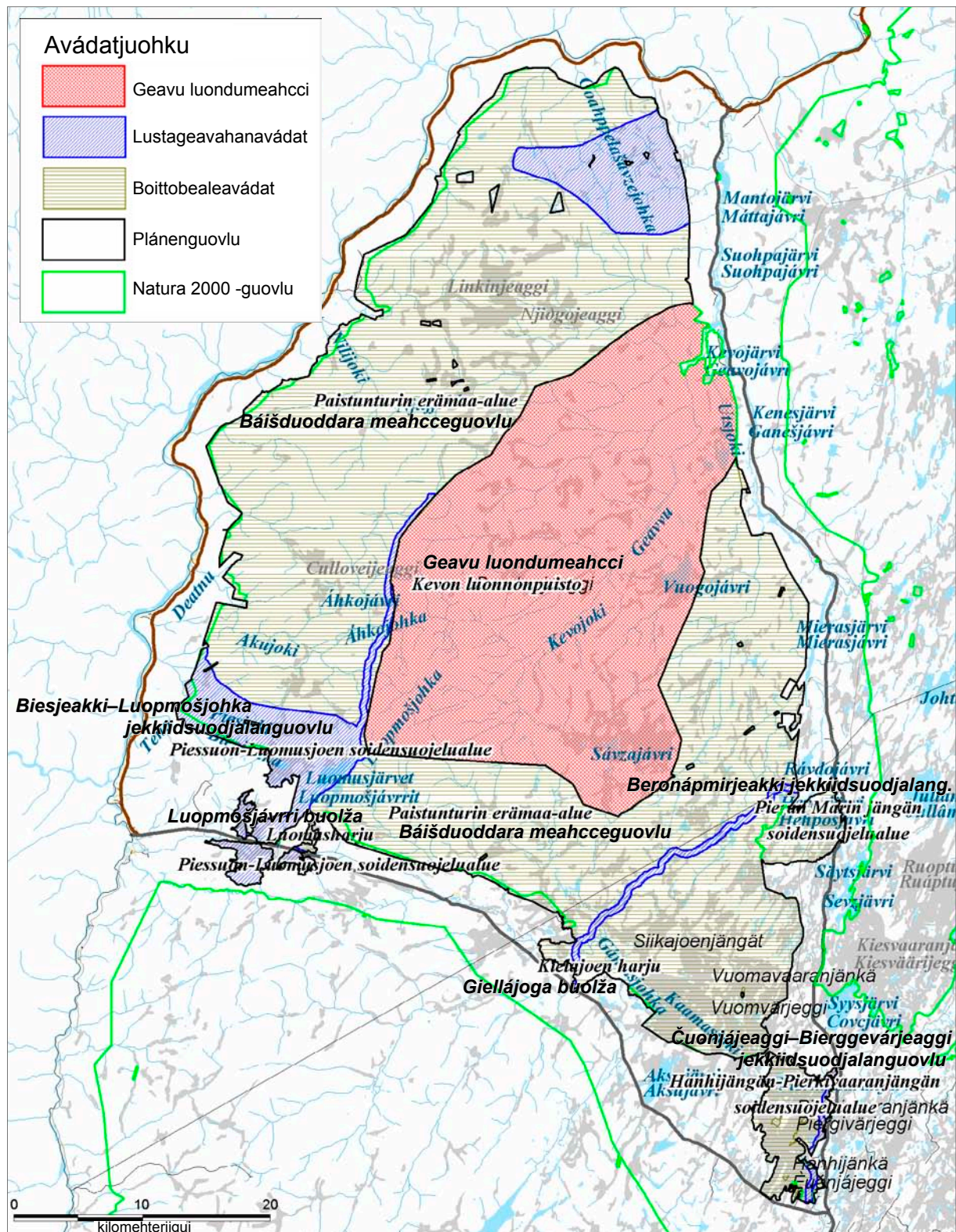
Boaittoealeavádaga viidodat plánenguovllus lea 148 791 hektára (88,7 % viidodagas). Boaittoealeavádat lea meahcceguovllus buorre muddui dat ráfáleamos oassi, mii lea eanemus luonddudilis ja gos johtalit uhcimus ja gosa lea váddáseamos beassat. Dat ii dárbbas leat álo eatnandiedalaččat boaittoealde. Boaittoealeavádat galggašii leat nu luonddudilis go vejolaš, eaige dohko huksejuvvo ođđa bálvalanrusttegat. Avádagas eai leat merkejuvvon johtolagat dahje vánddardanrusttegat iige daid lea jurdda oppa huksetge. Luondduealáhusain boazodoallu lea mávssoleamos dán avádagas. Ruovttudárbo- ja lustaguolásteaddjit johtalit guovllus muhtun muddui sihke geassit ja dálvit. Guovllus sáhtta lágidit dan meahccáivuhtii heivvolaš oahpistuvvon vánddardemiid, muhto prográmmabálvalusfitnodagat eai oaččo bidjat dohko eai gaskaboddosaš doarjjabáikkiid. Guovllus leat geasiáigásaš meahcejohtalusvuojuhagat ja luondduealáhuslága (45/2000) mielásaš doarjjabáikkid. Jekkiidsuodjalanguovlluin luondduealáhusaid ruhtadanlága vuollásaš doarjjabáikkiid dahje guolástan- ja meahcebevddoanjohtalit ii leat vejolaš hukset.

4.3.2 Lustageavahanavádat

Lustageavahanavádaga viidodat plánenguovllus lea 18 981 hektára (11,3 % viidodagas). Dát lea meahcceguovllus dat oassi, gos lustageavaheaddjit enaš johtalit sihke geassit ja dálvit. Erenoamážit mohtorgielkkástallan ja eará lustageavaheami dáhpáhuvvá enaš dán avádagas. Prográmmabálvalusfitnodagaide sáhtta miedihit oanehisáigásaš lobiid doarjjabáikki doallamii lustageavahanavádagas. Merkejuvvon bálgát ja vánddardanjohtolagat leat ja bohtet boahtteáiggisge dán avádahkii. Avádagas leat guovllu buot ávdinstobut ja dohko leat čohkkejuvvon lustageavaheami buot bálvalanrusttegat. Lustageavahanavádahkii sáhtta hukset Meahciráddehusa fuolahanbargguin dárbbaslaš rusttegiid. Lustageavahanavádat lea eanemustá kilomehterbeale

govddu. Lustageavahanavádat lea dálá johtolagaid ja rusttegiid lahkosiin ja vejolaš ođđa vándardanbálgáid birra.

Govva 2. Báišduoddara meahcceguovllu avádatjuohku. © Meahciráđdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5239, © Suoma birasguovddáš 2008.

Tabella 2. Báišduoddara meahcceguovllu plánas árvaluvvon avádatjuogu mielásaš lobálaš ja gildojuvvon rusttegat ja doaimmat. mg = mohtorgielká. * = Dálá mg-máđiijat sáhtá vuođđudit mg-johtolahkan.

Rusttet/Doaimma	Boaittobealeavádat	Lustageavahanavádat
Ávdinstobut	li	Juo
Meahciráđđehusa odđa fuolahanja gozihanstobut	li	Juo
Fitnodagaide oaivvilduvvon värrenčuozáhagat (dolastallanbáiki/visti)	li	Juo, Goahppelašjávrrí ja Luopmošjávrrí guovllus
Prográmmabálvalusaid gaskagoddosaš doarjjabáikkít	li	Juo, guđege dáhpáhusa mielde guhkimustá 2 mánnui
Gohttenlobit, mat mieđihuvvojít juohkeolbmovuoigatvuođaid badjelmanni gohttemii almmolaš-ávkkálaš servošiid, omd. speidáriidda, searvegoddái dahje leairaskuvllaide	Juo, guđege dáhpáhusa mielde	Juo, guđege dáhpáhusa mielde
Boazodoalu doarjjabáikkít ja rusttegat	Juo	Juo
Luondduealáhusaid eará doarjjabáikkít, meahcástan- ja guolástandoarjjabáikkít	Lea gal vejolaš meahcceguovllus, muhto ii jekkiid-suodjalanguovllus	Juo
Gohttenlobit, mat mieđihuvvojít juohkeolbmovuoigatvuođaid badjelmanni gohttemii báikkálaš olbmuid ealgabivddu várás	Juo, guđege dáhpáhusa mielde	Juo, guđege dáhpáhusa mielde
Vándardanrusttegat (ee. gohtten- ja dolastallanbáikkít ja daid dárbašat, oahpistanrusttegat)	li	Juo
Merkejuvvon bálgát	li	Juo
Čuoiganjohtolagat	li	Juo
Geasiáigásaš meahccejohhtalusvuođáhagat báikegoddelaččaide	Juo	Juo
Mohtorgielkávuojáhagat/johtolagat	li odda*	li odda*
Mohtorgielkásafáralobit prográmmabálvalusfitnodagaide	Smávva stivrejuvvon joavkkuide vuojáhagaide, main sohppojuvvo sierra	Riikkadási mg-vuojáhagas eai ráddjehusat, eará sajis smávva stivrejuvvon joavkkuide vuojáhagaide, main sohppojuvvo sierra
Mohtorgielkálobit olgobáikegoddelaččaide mohtorgielkávuojáhagaid olggobealde	Dálvviáigásaš meahccejohhtaluslohpevuogi mielde (gč. lohku 11.2 Meahccejohhtalus)	Dálvviáigásaš meahccejohhtaluslohpevuogi mielde (gč. lohku 11.2 Meahccejohhtalus)
Beanavuodjinjohtolagat	li	li, earret Anára gieldda bealde leahkki mohtorgielkávuojáhagaid
Helikoptera seaivunsajit	Juo	Juo
Rovit ja šalddit	li	Dárbbu mielde
Meahccebivdu	Juo	Juo
Guolástus	Juo	Juo
Čoaggin	Juo	Juo
Gaskaboddosaš gohtten (guhkimustá 3 jnd.) juohkeolbmotvuoigatvuođa vuođul	Juo	Juo
Dolastallan	Juo. Oažžu, go boaldá ovssiid, rissiid ja guddožiid	Juo. Oažžu, go boaldá ovssiid, rissiid ja guddožiid

Davvi-Lappi eanagoddelaávvaárvalusas lea máinnašuvvon **mohtorgielkájohtolaga** oktavuodadárbu Gáregasnjárgga ja Ohcejoga gaskii (gč. lohku 11 **Meahccejohhtalus**; 11.1.2 **Ulbmilat ja doaimmabijut**). Jos ovdalis máinnašuvvon mohtorgielkájohtolakkii orru leamen dárbu ja dárbbalaš čielggadusat ja plánat dahkkojuvvojít, de johtolaga ráhkadeapmi sáhtá leat vejolaš.

5 Luonddusuodjaleapmi ja -dikšun

5.1 Dálá dilli

5.1.1 Luonddusuodjaleapmi ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovllut eai iešalddes gula luonddusuodjalanguovlluide – dahjege dat eai leat vuodduvuvon luonddusuodjalanlága (1096/1996) vuodul. Meahcceguovlolága (62/1991) oppalaš-ákkastallamiin daddjojuvvo, ahte

Luonddusuodjalanguovllut eai geavadis deavdde meahcceguovlluid luonddudollui ja mángga-bealat geavaheapmái guoskevaš buot dárbbuid. Dasa lassin lea dárbu vuodduidit dakkár guovlluid, mat eai leat dábálaš ekonomalaš anus, muhto mat eai livčče maiddái nu čavgadit suodjaluvvon go luonddusuodjalanlága (71/1923) [1096/1996] mieldásaš suodjalanguovllut.

Meahcceguovloláhka hehttet dihto doaimmaid, mat rievdadit sakka luonddu, muhto muđui meahcceguovllut leat láhkamearrádusaid ektui seamma sajádagas go daid birastahti guovllut. Luonddusuodjalanláhka ii váldde meahcceguovlluid sierra ovdan, muhto láhka geavahuvvo meahcceguovllus seammaláhkai go earáge guovlluin.

5.1.2 Báišduoddara meahcceguovllu ja dan birastahti jekkiidsuodjalanguovlluid sajádat luonddusuodjaleamis

Luonddusuodjaleami lea stivremin luonddusuodjalanláhka (1096/1996). Lága ulbmilin lea bajásdoallat luonddu mánggahápmásašvuoda, gáhttet luonddučábbodaga ja duovddaárvvuid ja doarjut luondduriggodagaid ja luonddubirrasa bistevaš geavaheami. Luonddusuodjaleamis ulbmilin lea suodjalit vuohkkasit riikka luondotiippaid ja luonddudilálaš ealánšlájaid.

Eurohpá ovtastumiid ráđi mearrádusa vuodul lea jagi 1992 rájes ovddiduvvon oktilaš eurohpálaš ekologalaš fierpmádat. Dán Natura 2000 -fierpmádaga ulbmilin lea sihkkarastit dan, ahte eurohpálaš luonddu mánggabealatvuolta seailu (Birasministeriija 1999).

Natura 2000 -fierpmádahkii leat válđojuvvon Eurohpá ovtastumi mielas dehálaš guovllut, main gávdnojit luondodirektiivva čuvvosis I logahallon luondotiipat (gč. lohku 2.4 **Natura-luondotiipat**) ja čuvvosis II logahallon šlájaid eallinbirrasat. Dáid guovlluid gohčodit **SCI**-guovlun. Luondodirektiivva (92/43/ETY) vuodul evttohuvvon guovlluid lassin Natura 2000 -fierpmádahkii leat válđojuvvon loddedirektiivva (79/409/ETY) njuolggadusaid mielde juogustuvvon loddesuodjalanguovllut, ng. **SPA**-guovllut.

Luondodirektiivva čuvvosa I luondotiippain gávdnojit Suomas 69. Luondodirektiivvas leat mielde maiddái sullii 600 ealánšlája, main Suomas gávdnojit sullii 130 šlája. Loddedirektiivva čuvvosis I leat logahallon sullii 200 šlája, mat galget suodjaluvvot. Suomas dain gávdnojit sullii 60 lodde-šlája.

Jekkiidsuodjalanguovlluid ulbmilin lea suodjalit divrras jeaggeollisvuodaid, seailuhit Suoma jekkiid ealli- ja šaddošlájaid, čájánasaid daid hábmen ealánservodagain ja jápma luonddu čohkideami ja duovddaollisvuodaid. Jekkiidsuodjaleamis guovddážiis lea **jeaggeovttastumiid** suodjaleapmi. Jeaggeovttastupmi hábme ekologalaš ollisvuoda, man seailuma vuoddoeaktun lea dat, ahte dán čáhce- ja biebmávnnasdoallu ii rievdaduvvo.

Stáhtaráđdi dohkkehii birasministeriija árvalusa vuodul riikkadási **buolžžaid-suodjalan-programma** 1984:s. Luopmošjávrru ja Giellájoga guotkku Báišduoddara meahceguovllu oarjemáttageahčen gullá dán programmi.

5.1.3 Árbevierroduovdagat

Báišduoddara meahceguovllus ii leat oktage riikkadásis, eanagottidásis iige báikkálaččat divrrasin juogustuvvon árbevierroduovdda (Kalpio & Bergman 1999).

5.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđdehus joatká Ohcejoga duššan lagešvuvddiid ovddeštanvejolašvuodaid čielggadeami ovttas bálgošiiguin ja Ohcejoga gielddain. Roassoguovlluid várás lea dahkkojuvvon ovddeštanplána.

Meahciráđdehus vástida goaskin- ja mearragoaskinnáliid, bárbmo- ja rievssatfálleáliid, giljobaš- ja njállanáliid čuovvumis ja suodjaleamis. Dán barggus Meahciráđdehus doaibmá ovttasráđiid dutkiiguin, luonddusuodjalanorganisašuvnnaiguin, bálgošiiguin ja eará čanasjoavkkuiguin.

Njálaid biedjoguovlluin lea figgamuš doallat riebannáli rájálazžan. Meahciráđdehus ohcá boahtteáiggisge eana- ja meahcedoalloministeriijas sierralobi bivdit njála beasseguovlluin riebaniid mohtorgielkkáiguin ja bissuin. Dán bivddus livčče mielde dakkár báikkálaš olbmot, geat dovdet bures guovllu. Áššis dieđihit jahkásaš čoahkkimiin čanasjoavkkuid (bálgosat, luonddusuodjalanovttastusat, fuodđodikšunovttastusat ja gielda).

Meahciráđdehus lea mielde čuovvumin guovllu rievssatnáliid ja lea lágideamen bivddu bastevaš geavaheami prinsihpa mielde.

Guollenáliid lunddolaš lassáneapmi dorvvastuvvo guolástusa muddema bokte. Rávdduid sirdingilvimat čađahuvvojit dárkilis guorahallama mielde.

Áitatvuloš šattuid gávdnonsajit dárkkistuvvojit dađistaga ja ášši čuvvojuvvo dárbbu mielde. Gávdnondieđut vurkejuvvojit birashálddahusa **Hertta**-diehtovuogádaga **ealánšlájat**-oassái. Áitatvuloš slájaid suodjaleamis Meahciráđdehus bargá ovttasráđiid Suoma birasguovddážiin, Geavu dutkanlágádusain, Turku allaoahpahaga šaddomuseain, Luonddudieđalaš guovddášmusea šaddomuseain ja Oulu allaoahpahaga šaddomuseain ja báikkálaš ássiiguin ja šattuinberošteaddjiiguin.

Meahciráđdehus láidesta guovllus johtaleaddjiid birra seasti vánddardeapmái luondduguovddážiin, luonddustobuin ja internehttasiidduin (**luontoon.fi**, **lundui.fi**).

Meahciráđdehus geahččala muddet meahcejohtalusa ja dorvvastit guovllu luonddudilálašvuoda ja meahccáivuoda seailuma ja áitatvuloš ealliid bessearáfi.

5.3 Čuovvun

Meahciráđđehussii gullá čuovvut iežas hálddašan guovlluid luonddu dili ja riev dama ja áitatvuloš ja hárvanaš šaddo- ja eallišlájaid náliid. Meahciráđđehus álgá dárbbaslaš suodjalandoaimmaide ja dieđiha dás mearrideaddjiide. Dát gullá oassin Meahciráđđehusa luonddusuodjalanbarguide. Meahciráđđehus galgá čuovvut maiddá fuođdonáliid ovdáneami ja geahččalit ovttrasáđiid fuođđodikšunbiriin ja fuođđodikšunovttastusaiguin dorvvastit daid. Dáid ulbmiliid ollašuhttin dihte Meahciráđđehus ee. dahká dikšun- ja geavahanplánaid, skuvle iežas bargoveaga, doaibmá nannejuvvon biras- ja kvalitehtavuogádaga mielde, doallá áitatvuloš šlájaid registariid, čuovvu dađistaga stuorranávdiid meari ja dahká fuođđodárkongolmmačiegahaslohkamiid.

Dehálaš bargoneavvu luonddudili čuovvumis lea Meahciráđđehusa **SutiGis**-diehtovuoddu, mas gávdnojit govalaš dieđut luondotiippain. Luondotiipadieđut Báišduoddara meahcceguovllu luondotiippain leat váldojuvvon jagiid 1996–2000 dahkkojuvvon Davvi-Lappi ja UK-álbmotmeahci luonddukártemis (Sihvo 2001, 2002) (Čuovus 4).

Áitatvuloš šattuid ja guobbariid gávdnonsajit dárkkistuvvojit báikki alde, ja Meahciráđđehusa ollašuhtá dasa mearriduvvon šaddošládjačuovvumiid. Luonddusuodjalanásahusa (160/1997) mielde birasministeriija galgá lágidit luonddudilálaš ealanšlájaid čuovvuma Suomas nu, ahte dan vuodul sáhtá árvoštallat sierra šlájaid suodjalandási. Erenoamážit galgá váldit vuhtii áitatvuloš šlájaid. Áitatvuloš šlájaid čuvvot Suomas moanat oassebealit ja mánggain šlájain leat iežaset čuovvun- ja bargujoavku. Dáin šlájain muhtumat leat dakkárat ahte dat gávdnojit eanaš Davvi-Suomas.

Meahciráđđehus ovddida šaddošlájaid čuovvuma ovttrasáđiid Suoma birasguovddážiin, guvllolaš birasguovddážiiguin, allaoahpahagaid šaddomuseaiguin ja dutkanlágádusaiguin ja Meahcedutkanlágádusain. Meahciráđđehusa luonddubálvalusat lea mielde ovddideamen EU:a luondodirektiivva (92/43/ETY) šlájaid ja luondotiippaid suodjaleami ja čuovvuma. Luonddubálvalusat lea leamaš mielde Suoma birasguovddáža jođihan luondodirektiivva čuvvosa I barggus, mas lea árvoštallon Suomas gávdnojeaddji šlájaid ja luondotiippaid vuogas suodjalandási áigodagas 2001–2006. Báišduoddara meahcceguovllu šaddošlájain galgá árvoštallot várrelukti ja uhca-fiskesrási suodjalandási.

Meahciráđđehusa koordinerema mielde čuvvojuvvo goaskima, mearragoaskima, bárbmofálli ja rievssatfálli náliid ovdáneapmi. Meahciráđđehus doallá goaskinbesiin beasseregistara ja dárkkista besiid jahkásaččat. Meahciráđđehus deaivvada jeavddalaččat bálgosiid ovddasteaddjiiguin ja sis fidnejuvvon beasseguigosat dárkkistuvvojit. Dasa lassin boraloddenáliid bessema ja náliid ovdáneami leat čuvvon ja besiid dárkkistan mánggat áššisberošteaddjit.

Ovdalis máinnašuvvon boralottiid lassin Birasministeriija lea oskkildan Meahciráđđehussii vástošládjan njála ja giljobačča, mat čuvvojuvvojit jahkásaččat Meahciráđđehusa geahču vuolde. Meahciráđđehus doallá guovllus dovdojuvvon njálabesiin registara ja čuovvu ovttas njállabargojoavkkuin njála gávdnoma guovllus.

Fuođdo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea dutkan guovllu guoládaga ja boazoguohtoneatnamiid dili. 1997:s gárvvásmuvai dutkamuš Davvi-Lappi bálgosiid dálveguohtoneatnamiid dilis ja 1999:s dutkamuš oppa boazodoalloguovllu geasseguohtoneatnamiid dilis (Kumpula ym. 1997, 1999).

Dálkkádaga nuppástuvvama dagahan vejolaš váikkusaid guovllu šlájaide ja luondotiippaide čuvvojuvvojit. (gč. lohku 2.11 **Eanageavahananalysa**). Dálkkádatnuppástusas vuolgi váikkusaid ja váikkusaid vuogáiduvvama leat Suomas dutkan dáid mañemuš jagiin ollu, ovdamearkan **SILMU-** ja **FINADAPT-**dutkamušprográmmat. Jagis 2005 gárvvistuvvui eana- ja meahccedoallosministeriija láidehusas dálkkádatnuppástusa sisriikkalaš vuogáiduvvanstrategiija, mas evttohuvvojit doaimmat maiddá luonddu mánggabelátvuoda suodjaleami várás (Marttila je. 2005).

Dálkkádatnuppástus lea áitta, ja dan ii sáhte ollásit eastadit, muhto luonddu ja olbmo vuogáiduvvama sáhtá veahkehit dahje goittotge nuppástussii sáhtá ráhkanit goittotge muhtin muddui lasihemiin dálkkádatnuppástusa váikkusaid dutkamuša ja čuovvuma, lasihemiin suodjalanguovlofierpmi oktilašvuoda, váldimiin dálkkádatnuppástusa vuhtii suodjalanguovlluid plánemis, ráddjemiin dálkkádatnuppástusa váikkusaid ovddideaddji doaimma ja maiddá figgamiin eastit vieris šlájaid lávdama guovlluide. Dannego dálkkádatnuppástusa váikkusaid eai dovdda doarvái dahje daid lea váttis einnostit, de boahhtevuodas luonddusuodjalanguovlluin bidjet návccaid ain eanet luonddu čuovvumii ja dutkamuššii ja dasa lassin figget ráhkanit maiddá vuordemeahtun nuppástusaide. Suoma luonddutiippaid áittavulošvuodaárvoštallanprošeakta gárvvistuvai geassemánus 2008 (Raunio je. 2008). Dat ráhkadii buorre vuodu luonddutiippaid dili čuovvumii. Birasministeriija šaddá addit rávvagiid čuovvuma ollašuhttimis. Maiddá EU luonddudirektiiva (92/43/ETY) geatnegahtá lahttoriikkaid direktiivašlájaide ja Natura-luonddutiippaid dili jeavddalaš čuovvumii ja raporteremii.

6 Kulturárbbi suodjaleapmi ja dikšun

6.1 Dálá dilli

6.1.1 Sámekultuvra

Sámiid bastevaš ovdáneami prográmma mielde sámi doabamáilmmis eai earut olbmo, luonddu ja giela nubbi nuppis. Sámegeilas bohtá ovdan birastahtti ealli ja jápma luonddu vuđolaš ja dárkilis dovdan ja olbmo ja luonddu gaskasaš lagas ja dárkilis vuorrováikkus. Prográmma mielde luonddubiras, kulturbiras, sosiálalaš biras ja gielalaš biras hábmejit ollisvuoda, birasdoahpaga, mii guorahallojuvvo oktan ollisvuhtan, dasgo dat leat sorjavaččat nubbi nuppis. Sámiid eallinvuohki lea vuogáiduvvan luonddubirrasa addin vejolašvuodaide ja ráddjehusaide duháhiid jagiid mielde. Nana kultuvra sáhtá vuogáiduvvat eará sadjáige, vaikko ii šat várra bastte sirdit dieđuidis buolvvas nubbái. (Sámediggi 2006)

Sámiid bastevaš ovdáneami prográmmas daddjojuvvo dasa lassin ahte sámiid eallinvuohki, kultuvra ja árbevirolaš ealáhusat leat rievdan árbevirolaš dieđuid ja dáidduid vuodu alde bargovugiid ja bargoneavvuid ovdánettiin ja sámiid servodatlaš váikkuhanvejolašvuodaid rievddadettiin áiggi mielde. Jos sámiid kultuvra galggaš seailut ja ovdánit, de Sámedikki mielde dáláge árbevirolaš dieđut ja dáiddut ja maiddái vuoinjalaš oaiveopmodat galget sirdašuvvat bohttevaš buolvvaide ja dasa lassin sámiin galgá leat sámi ieštivremii vuodduvvi mearridanvejolašvuolta eana-geavaheamis. (Sámediggi 2006)

Deanu- ja Ohcejohleagi kultuvrra inventerema loahpparaporttas daddjojuvvo ahte kulturbirrasa suodjaleapmi oidnojuvvo dábálaččat vuosttažettiin eanadollui ja visttiide guoskevaš kulturdovdaga suodjaleapmin. Sámiid oaidnu kulturbirrasa árvvuin lea eanet čadnojuvvon sisdollui go visuála váikkuhussii. Raportta mielde lea dehálaš meroštallat sámi kulturbirrasa ja kulturárbevieru, dasgo riikkadási doahpágiid mielde eanaš oassi sámi kulturárbbis báhcá meroštallama olggobeallai. Dáid doahpágiid bokte duodalašvuolta juogustuvvo ja duddjojuvvojit rájit, maiguin meroštallojit birrasa geavaheapmi, guovlluid plánen ja suodjaleapmi ja guovlluid eará hálddašeapmi. Dát lea mearkkašeamen maiddái dalle, go sámevuovllui háliidit lasi ekonomalaš doaimmaid, mat gáibidit viiddis guovlluid iežaset atnui. (Aikio 2005)

Sámedikki mielde sámiid viiddis geavahanguovllu dihte sámiid viesuid lea sáhtán juogo sirdit (goahti) dahje guovllu sierra osiin leat leamaš moanat gaskaboddosaš viesut (lavdnjegoahti). Dáin viesuin ja luonddu geavahanhámiin eai leat báhcán bissovaš mearkkat, maid mielde sáhtáši navdit guovlluid leamaš sámiid anus, muhto ferte sáhttit luohhtit árbedihtui das, gii ja mat sogaid leat hálddašan guovlluid. Váldoálbmoga kultuvrra vuodđun fas leat bissovaš visttiid huksen ja guovlluid njáskan ja šaddadeapmi ássanbirrasis. Sámedikki mielas dákkár beaktilis eanageavaheapmi rievdata luonddu bissovaččat vástidit olbmo gáibádusaid. (Sámediggi 2006)

Meahceguovvolága (62/1991) oktan váldoulbmilin lea dorvvastit sámekultuvrra. Sámekultuvrra sajádaga leat muddemin maiddái riikkaidgaskasaš soahpamušat ja láhkamearrádušat, mat leat juo muhtun muddui giedahallon logus 3 **Dikšuma ja geavaheami ulbmilat**; 3.8 **Sámekultuvrra dorrvasteapmi**.

Meahciráđdehus lea erenoamážit geatnegahtton suodjalit sámi kulturárbbi (Meahciráđdehusláhka 1378/2004). Lága 4. §:s daddjojuvvo, ahte oppalaš servodatlaš geatnegahttimat gáibidit dan, ahte Meahciráđdehusa hálddašánválddi vuollásaš luondduriggodagaid dikšun, geavaheapmi ja suodja-leapmi galget oktiiheivehuvvot sámediggelágas (974/1995) oaiivilduvvon sámiid ruovttuguovllus nu, ahte sámiid vejolašvuodat bargat iežaset kultuvrrain dorvvastuvvojit.

Sámiin lea leamaš jagi 1995 rájes vuoddoláhkii (731/1991) vuodduvvi vuoigatvuohta bargat iežaset kultuvrrain ruovttuguovllusteaset. Kultuvrrain bargamii lohkkojit árbevirolaš ealáhusat – dego boazodoallu, guolástus ja meahcebevdu. Sámiid kulturiešstivrema lea leamaš ollašuhttimin Suomas jagi 1996 rájes sámediggi. Eiseválddit leat geatnegahtton gullat sámedikki ja ráđđádallat dainna buot áššiin, mat váikkuhit mealgat sámiid sajádahkii.

Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) ulbmilin lea ovddidit ja mángga-bealagahttit boazodollui ja luondduealáhusaide gullelaš ealáhusdoaimma, buoridit ealáhusaid ráhkadusa ja doaimvejolašvuodaid, ovddidit ođasmuvvi luondduriggodagaid bistelaš geavaheami, ovddidit boazodoallo- ja luondduealáhusguovllu ja doarjut biedggoássanguovlluid ja báikkálašservodagaid ovdáneami boazodoalloguovllus ja doppe, gos barget luondduealáhusaiguin. Lága mielde galgá giddet erenoamáš fuopmášumi sámiid vejolašvuodaide bajásdoallat ja ovddidit iežaset kulturhápmaí gullelaš ealáhusaid sámiid ruovttuguovllus.

Boazodoallokultuvra lea seilon nana árbevierrun Báišduoddara meahceguovllus olgguldas nuppástusain fuolakeahhtá. Boazodoallu lea ainge okta dán guovllu mávssoleamos luondduealáhusain. Báišduoddara meahceguovllus dollet bohccuideaset ee. Ohcejoga, Gáregasnjárgga ja Gápmasa guovllu boazodoallit, geat gullet Báišduoddara, Gálddoaivvi, Muttošjávri ja Muotke-duoddara bálgošiid. Ruovttudárbuguolástus ja -murjen, murjjiid čoaggin vuovdimassii ja meahcebevdu leat oassin dáid bearrašiid, mat ožžot váldoáigái boadu boazodoalus, ealáhusollisvuodas. Luondduealáhusaiguin lea juo guhká bargojuvvon dán guovllus.

6.1.2 Giddes dološbázahusat

Báišduoddara guovllu eai leat systemáhtalaččeat inventeren ovdal jagi 1999, ja guovllus dihtege gávdnot dušše soames dološbázahusa. FM Taarna Valtonen ja FM Mikael A. Manninen dagaiga guovllus iežaska vuosttas inventerema 1999:s. Soai leaba dasto ainge dutkan dán guovllu ja dahkan smávvalágan roggamiid guovtte dološbázahusčuožáhagas jagiid 2000–2006 (Valtonen 2006). Báišduoddara meahceguovlu ii leat goittotge ollásit inventerejuvvon. Dássázi inventerejuvvon čuožáhagaid eatnandiedalaš sajádat govvida vuosttažettiin guovllus johtalan dutkiid beroštumiid, ja meahceguovllu siste sáhttet gávdnot dološbázahusat vel mángga sajis. Musealágádusa mielde lasseinventeremiid galggašiige dahkat erenoamážit Erttetvári davábealde, Luopmošjávriid ja Biesjoga birrasiin sihke Gámasjoga gierragiin.

Dán áigge Báišduoddara meahceguovllus dihtet gávdnot 70 dološbázahusčuožáhaga, main leat čuodit sierralágan dološbázahusat (tabealla 3, Čuovus 10). Guovllus gávdnojit earret eará sierra-ahkásaš orohagat, geađgeborat ja bivdorokkit. Ovdamearkka dihte Sirddaluoppalládo lahkosiin lea 70 bivdorokki vuogádat, ja guovllu máttageahčen Suttésvári oarjedavábeale vielttis leat 21 bivdorokki mañjalagaid. Eará dovdojuvvon dološbázahusat Báišduoddaris leat earret eará smávva kvárcabolttohat, sierralágan rokkit, oapmanat, geađgedáviriid ja kvárcca gávdnonsajit ja rátkin- ja bahčingárddit. Dološbázahusregistariid dološbázahusčuožáhahkan merkejuvvon áidna sieidi lea Suttésádjaga (Hánnoája) gáldu Geavu johtolaga máttageahčen.

Giddes dološbázahusat leat dološmuitolága (295/1963) vuodul ráfáidahtton, ja daidda guoskevaš dikšun- ja geavahanplánaid hárrái galgá bivdit cealkámuša Musealágádusas dahje Lappi eana-goddemuseas.

Tabella 3. Dološbázahusregistarii válđojuvvon dološbázahusčuozáhagat Báišđuoddara meahcceguovllus.

Čuozáhat	Dološbázahustiipa	Áigemeroštallan
Áhkojávrgielas 1	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Áhkojávrgielas 2	materiála háhkanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Áhkojávrgielas 3	materiála háhkanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Áhkojávrrin kenttä	ássanbáikkit	áigi meroškeahtta
Akukammi	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Akukamminvaara	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Alempi Tsuoggakoahtejavri	ássanbáikkit	geađgeáigásaš
Aslakolbmoceavi	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Báđošoavi 1	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Báđošoavi 2	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Báđošoavi 3	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Bajit Divgaája	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Báktevárri	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Bissocullánvárri	geađgeráhkadusat	ovdahistorjjálaš
Cársejohka	ássanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Duottar-Mávdna 1	ássanbáikkit	historjjálaš
Eartnavađđa	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Erttetvárjogajeaggi	ássanbáikkit	historjjálaš
Erttetvárri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Fanasjávri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	esihistoriallinen
Gálovárri 1	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Gálovárri 2	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Gálovárri 3	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Gálovárri 4	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Gálovárri 5	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Gálovárri 6	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Gálovárri 7	bargo- ja válmmaštanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Girjeatnanjohka	geađgeráhkadusat	ruovdeáigái ja/dahje gaska- áigái gullevaš čuozáhat
Girjeeana	materiála háhkanbáikkit	áigi meroškeahtta
Goahppelávžejávri 1	ássanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Goahppelávžejávri 2	ássanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Guivi	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Guovdaoavi	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Hanhijänkä	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Hánnojávri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Hannujärven Seitalampi	bálvvos- ja máinnasbáikkit	áigi meroškeahtta
Hannujärvi	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Huihkanjohka	ássanbáikkit	historjjálaš
Jeagelveijohka 1	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Juovvaskáidi 1	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Kamahpelvarri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Leakšagoahti 1	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Leakšagoahti 2	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahtta
Leakšagoahti 3	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Leakšagoahti 4	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Leakšagoahti 5	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Lisacomat 1	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Lisacomat 2	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahtta
Luopmošjávrguotku	ássanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Marascopma	geađgeráhkadusat	ovdahistorjjálaš
Mávnnaávži 1	ássanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Mávnnaávži 2	ássanbáikkit	ovdahistorjjálaš

tabella joatkašuvvá

Tabella 3. Dološbázahusregistarii váldojuvvon dološbázahusčuožáhagat Báišduoddara meahceguovllus. (tabealla joatkašuvvá ovddit siiddus).

Čuožáhat	Dološbázahustiipa	Áigemeroštallan
Mávnnajohka 1	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Niibevárri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	ovdahistorjjálaš
Njiljohka 1	geađgeráhkadusat	historjjálaš
Njiljohka 2	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä
Njiljohka 3	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä
Njiljohka 4	ássanbáikit	ovdahistorjjálaš
Padjeseávtteg	ássanbáikit	geađge- ja/dahje bronsaáigásaš
Ráššoavi etelä	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä
Roavvecohkka	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä
Sirddaávži	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttä
Sirddaluoppal	dološbázahusjoavkkut	áigi meroškeahttä
Stohpoaláš	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä
Stohposaicohkka	ássanbáikit	historjjálaš
Stuorrahki 2	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä
Suddesvárri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttä
Tsuoggakoahtejavri	bargo- ja válmmaštanbáikkit	áigi meroškeahttä
Ullavaráš	ássanbáikit	historjjálaš
Urracohkka	geađgeráhkadusat	áigi meroškeahttä

6.1.3 Huksejuvvon kulturbiras

Davvi-Suoma birasguovddáža jodihan **Lappi kulturbirrasat oahpisin** -fitnu inventeremat leat dahkkojuvvon maiddái Báišduoddara meahceguovllus, ja inventeremiin leat gávdnojuvvon 25 huksenárbečuožáhaga (tabealla 4), main eatnašat leat sakka mieskan gámmet. Čuožáhagain gávdnojit maiddái moanat barttat dahje gámpát, muhto dat eai leat dábálaččat nu hirbmat boarrásat. Dasa lassin meahceguovllus leat čieža rátkingárddi dahje daid bázahusat. Rátkinbáikkiin mávssolepmosat leat Bádošoavvi ja Erttetvári geađgegárddit. Boazogárddit gullet **kulturbirrasa ja duovdaga gáhttema dáfus dehálaš guovlun** Davvi-Lappi nannenvuloš eanagoddelávvi. Lappi kulturbirasprográmmas (Lokio 1997) guktot leat juogustuvvon **eanagotti dásis mearkkašahti kulturbirasin**. Musealágádus lea válmmaštallamin odđa logahallama riikkadásis mearkkašahti kulturbirasiin, ja lea vejolaš ahte Bádošoavvi ja Erttetvári rátkingárddit váldojuvvojit mielde logahallamii.

Guovllus eai leat vistesuodjalanlága (60/1985) dahje vistesuodjalanásahusa 480/1985 vuodul suodjaluvvon eaige Meahciráđdehusa ja Musealágádusa gaskasaš soahpamuša vuodul várjaluvvon vistit. Doppe eai leat maiddái 1993:s logahallon riikkadásis mearkkašahti huksejuvvon kulturbirrasat (Museadoaimmahat 1993)

Tabella 4. Lappi kulturbirrasat oahpsin -fitnus inventerejuvvon kulturárbečuozáhagat Báišduoddara meahcceuovllus (Magga 2007). Muhtun čuozáhagat sáhttet leat priváhtaeatnamis.

Čuozáhaga namma	Tiipa
Nuortajávri 1 / Itäjávri 1	gámmiid vuodut ja barta
Guhkesnjárga	boares ássangieddi
Luopmošnjávri 1 / Luomusjärvi 1	guokte gámmevuodu
Ristenašoavi	golbma miessemearkungárddi
Aldočohkka	boares rátkingárdi
Gohteluokta / Kotalahti	guokte eanaiduvvan gámme ja okta gámpá
Bađošoavi / Baadusoivi	boares miessemearkungárdi
Ravdojávri / Rautujarvi	okta čoahkkáigahččan gámme, okta ođđa gámme
Erttetvári	geassemearkungárdi
Luovvemaras ája	2 gámme (1 rungu vel ceaggut, 1 gahččan); lahka lea ođđa gámme
Liñkinjohka	1980-logus ordnejuvvon gámme
Jehkuljohka	1995:s ordnejuvvon gámme
Eardnavári	gámmevuodđu
Luopmošnjávri 3 / Luomusjärvi 3	guokte barta sihke golmma eanaiduvvan gámme báikkít
Nuortajávri 2 / Itäjávri 2	gámmevuodđu
Áhkojávri / Akujarvi	moanat gámmevuodut
Njiljohka / Nilijoki	boares gámmevuodđu ja vihtta ođđalágan barta
Stáloleaksa	guovtte gámme bázahusat
Nuvvosjohka / Nuvvusjoki	gámme rungoráhkadusat
Gukčajohka 1 / Kuktsajoki 1	guovtte gámme bázahusat ja soames barta
Njiljomatjeaggi / Nilijoen jänkä	meahccegámpá
Gukčajohka 2 / Kuktsajoki 2	moanat gámme bázahusat ja barta
Námmáčohkka / Nammatsokka	anus eret báhcán boazogárdi
Goahppelašnjávri / Kuoppilasjärvi	eanaiduvvi gámme
Birkejohka	gámmebázahusat

Erttetvári boares geađgegárdi lea ráhkaduvvon 1800-logu álggogeahčen. Govva: Matti Mela.

6.1.4 Sámi kulturduovdda

Lappi birasguovddáža hálldašan **Lappi kulturbirrasat oahpisin** -fitnus lea mielde arkeologalaš ja sáme kultuvrii guoskevaš oassi. Fitnu plánedettiin bohttojuvvui dan oaivili ahte sáme kulturguovlu giedahallo oktan ja iehčanas oassin. **Sámi kulturbirasdoaba** lea vel dan máde odđa ášši ahte dat ii leat vuogáiduvvan atnui, ja nuba oidnojuvvui dárbu ášši oktasaš guorahallamii ja vuodđoságaide. Dán fáttás lágiduvvojedje golbma seminára, maid vuodđoságaid ja logaldallamiid vuodul čohkkejuvvui preanttus (Magga 2007).

Prentosis guorahallojuvvo mángga perspektiivvas sámi kulturbirrasa mearrašuvvan. Sámi kulturduovddadoahpaga erenoamáš bealli lea dat, ahte olmmoš ii deattuhuvvo luonddu muhttin ja manipulerejeaddjin, muhto duovdda sáhtta leat oaidnit luondduduovdda – muhto liikká guoddit kulturduovdagii laktojuvvon árvvuid ja mearkkašumiid. (Magga 2007)

Dakkár giddes dološbázahusaid, mat leat juogo ollásit dahje muhtun muddui meahcis oaidnimis, lea álki áddet kulturbirasoassin. Eatnašat dološbázahusain goittotge leat čihkosis luonddu siste. Dán čihkosis leahkki arkeologalaš árbbi ovdanbuktin dáhpuhuvvá dáid čuožáhagaide guoskevaš dieđu sirdima ja muitaleami bokte. (Sarkkinen 2007)

6.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Guovllu kulturárvvuid suodjaleami váldoulbmilin lea gáhttet sámiid kulturárbbi ja suodjalit dološbázahusaid.

Sáme kultuvrra sajádaga leat muddemin dihto riikkaidgaskasaš soahpamušat ja láhkamearrádušat, mat leat govviduvvon logus 3 **Dikšuma ja geavaheami ulbmilat**; 3.8 **Sáme kultuvrra dorvvasteapmi**.

Meahciráđdehusa luonddubálvalusaid kulturárbestrategiija (Meahciráđdehus 2006) mielde luonddubálvalusat ee. gáhtte **Lappi kulturbirrasat oahpisin** -fitnu sámečuožáhagaide, bargá dan ovdii ahte sámi árbevirolaš báikenamat vurkejuvvojit, oaidná ja ádde iežas hálldašánválddi vuollásaš sámi bassibáikkiid árvvu ja mearkkašumi ja bargá ovttasráđiid sámemusea **Siiddain** ja viggá ovttasbargui allaoahpahagaide lágádusaiguin, mat oahpahit ja dutket sáme giela, kultuvrra ja -historijá. Eará dehálaš ovttasbargoguoimmit leat sámediggi ja báikkálaš sámesearvvit. Dasa lassin Meahciráđdehusas ja Musealágádusas lea kultuárbeovttasbargui guoskevaš soahpamuš.

Kulturbirrasiid seailuheaddji ja eará árbevirolaš geavaheapmi ja dieđut leat juo daninassii kulturárvvut, mat galget seailuhuvvot. Ná eará sajis dán plánas leahkki árvalusat, mat dorvvastit sáme kultuvrra, luondduealáhusaid ja báikkálaš árbevirolaš luonddugeavaheami ja ovddidit árbevirolaš dieđuid seailuma, gullet kulturárvvuid suodjaleapmái.

Sáme kultuvrra dorvvasteami dáfus deháleamos áššit dikšun- ja geavahanplánas gusket boazodoallovejolašvuodaid dorvvasteapmái. Boazodoallu lea guovllu sáme kultuvrra dehálaš vuoiŋgalaš vuoddu. Dat lea doallamin badjin giela ja kultuvrra boahpteáiggisge. Go boazodoallu nuppástuvvá, de rievdá badjeolbmuid eallinvuohkige. Dán áigge sáme kultuvrii leat váikkuheamen maiddái mánggat eará áššit – dego ee. márkanekonomalaš gáibádušat boazodoalu bokte ja dan oktavuodas, sihke ekonomalaš ja politihkalaš deattut. Sáme kultuvrra dorvvasteapmi galgá dikšun- ja geavahanplánas guorahallojuvvo dáid ovdánansárgosiid ektui.

Guovllu sierra geavahanhámiid oktiiheiveheapmi luonddu gierdannávccaid ektui dáhpáhuvvá nu, ahte meahceguovlu juhkkovuvvo plánas avádagaide. Ná geahččalit geahpedit nu ollu go vejolaš meahcejohtalusa ja lustageavaheami heajos váikkuhusaid boazodollui. Avádatjuohku ii gáržžit vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin guovllus.

Meahciráđdehusa luonddubálvalusaide lea dahkkojuvvon kulturárbe-strategiija jagiide 2007–2015 (Meahciráđdehus 2006) ja doaibmabidjoárvalusat dan ollašuttin dihte. Ulbmilin lea ahte luonddubálvalusaid hálddašánválddi vuollásaš kulturárbbi suodjaleapmi galgá dorvvastuvvot. Suodjalemiin oaivvildit dan, ahte guovllu kulturárbi dovdojuvvo, giddes kulturárbi lea árvvu-huvvon ja dikšundárbu meroštallon. Čuožáhagaid (gč. lohku 2.9 **Historjá**) seailun lea dorvva-stuvvon. Kulturárbe-strategiija mielde luonddubálvalusat bargá ovttasráđiid eará oassebeliiguin kulturárbbi suodjalan dihte.

Guovllu dikšumii dahje geavaheapmái guoskevaš visot doaibmaplánain bivdojuvvo cealkámuš Museolágádusas dahje Lappi eatnangottemuseas.

6.2.1 Dološmuittuid vuhtiiváldin doaimmas

Dološmuitolága (295/1963) mielde buotlágan giddes dološbázahusa duohtadeapmi almmá lága vuodul addojuvvon lobi haga lea gildojuvvon (1 §). Dákkár doaibman máinnašuvvojit lágas roggan, gokčan, sirdin, vahágahttin, jávkadeapmi ja eará duohtadeapmi. Gieldu guoská maiddái eanaeaiggádiidda, geaidda geahččalit almmuhit sin eatnamiin gávnnahuvvon dološbázahusat. Geavadis buot eanaeaiggádiid ii fáhte govttolaš áiggi sisa. Galgá goittot fuomášit ahte dološ-muitoláhka ráfáidahtta das logahallon giddes dološbázahusaid (2 §) almmá sierradoaimmaid haga.

Oassi dološbázahusain (bivdorokkit, sieiddit jna.) heivejit oaidnámuššan, jos daid seailuma sáhtta dorvvastit oaidnámuššan geavaheamis fuolakeahhtá. Daid sáhtta merket oahpistanrusttegiiguin ja dárbbu mielde suddjet. Dákkár čuožáhagaid vahágahtti šattolašvuolta jávkaduvvo (Meahci-ráđdehus 2002). Dološbázahusaid vejolaš dikšuma, merkema ja ovdanbuktima plánejit ovttas Museolágádusain. Dikšundoaimmat ja daid čuojuvvon dahkkojuvvojit Meahciráđdehusa gusto-jeaddji rávvagiid (Meahciráđdehus 2002) mielde. Meahciráđdehus bargá ovttas maiddái Lappi eanagoddemusain. Jos dološbázahusaid sajádatguovlluin čadahit ovdeštanbargguid dahje birrasa nuppástuhtti eará doaimmaid, de dološ bázahusaid suddjejit doarvái buorre suodjeavádagain Meahciráđdehusa rávvagiid mielde.

Juo ovdal dárkilet huksenplánaid dahkama Meahciráđdehus dutkkaha Museolágádusai meahce-guovllus buot huksekahtes báikkiid, maidda leat plánemin lustageavahanrusttegiid, jos vuhttojit mearkkat dološ ássamis. Maiddái luondotiipadieđuid čoaggima oktavuodas áicojuvvon vejolaš dološbázahusat merkejuvvojit bajás.

6.3 Čuovvun

Meahciráđdehus čuoovu guovllu kulturárvvuid suodjaleami ja dikšuma ollašuvvama Davvi-Lappi luondduriggodatplána (Sandström je. 2000) ja Meahciráđdehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga čuovvuma oassin. Luondduriggodatplána mieldásaš mihtidanvuohkin leat Meahciráđdehusa Ohcejoga ja Anára gielddalaš ovttasbargojoavkku lahtuid árvvoštallamat Meahciráđdehusa doaimmas.

7 Luonddu lustageavaheapmi ja luondduturisma

7.1 Doahpagat

Luondduturismmain oaivvildit dákko earáid go Ohcejoga ja Anára gieldda ássiid johtaleami guovllu luonddus. **Luonddu lustageavaheapmi** lea doaban vehá viidáset go luondduturisma. Earru lea dakko ahte lustageavaheapmi sisdoallá maiddáid báikkálaš olbmuid astoáiggeanu, go fas luondduturisma čujuha olggobeale olbmuid, geat bohtet guvlui. Luonddu lustageavaheami sáhtta ná juohkit (báikkálaš olbmuid) **lagaslustageavaheapmái** ja (olgoáikegoddelaččaid) **gáiddus-lustageavaheapmái** dahjege luondduturismii.

Lustajohtin luonddus sáhtta Suomas dáhpáhuvat juogo iešrádalaččat, mohtorfievrruiguin dahje dáid johtinvugiid ovttahttimiin. Ná viidat lea meroštallan lustajohtima luonddus earret eará luonddu lustageavaheami ja luondduturisma ovdidanbargojoavku (Birasministeriija 2002). Iešrádalaččat sáhtta johtit fuolahuvvon vuogi mielde. Dalle joavkku biergasat ja niesttit fievriduvvojit meahcis orustan- ja idjadanbáikkiide ovdamearka dihte mohtorgielkkáin. Árbevirolaš juohkeolbmovuoigatvuodaide vuodduvvi johtin dáhpáhuvá goittot iešrádalaččat ii-fuolahuvvon vuogi mielde, goas jearaldat lea dábalaččat ng. **árbevirolaš meahcevánddardeamis**. Meahcis sáhtta johtit juogo iehčanassii joavkkus dahje okto dahje stivrejuvvon vuogi mielde joavkkus.

Stivrejuvvon johtin ja astoáiggeatnu luonddus sáhtta leat juogo **gávppálaš** dahje **ii-gávppálaš doaimma**. Čavges ráji lea viehka váttis geassit gávppálaš ja ii-gávppálaš astoáiggeanu gaskii. Iešalldes jearaldagas lea fitnodatdoaimma, jos stivrejuvvon luonddumátkkit márkanastojit stuorra olmmošmeriide dahje dat vuvdojuvvojit earáidege go ovtastusa iežas lahtuide.

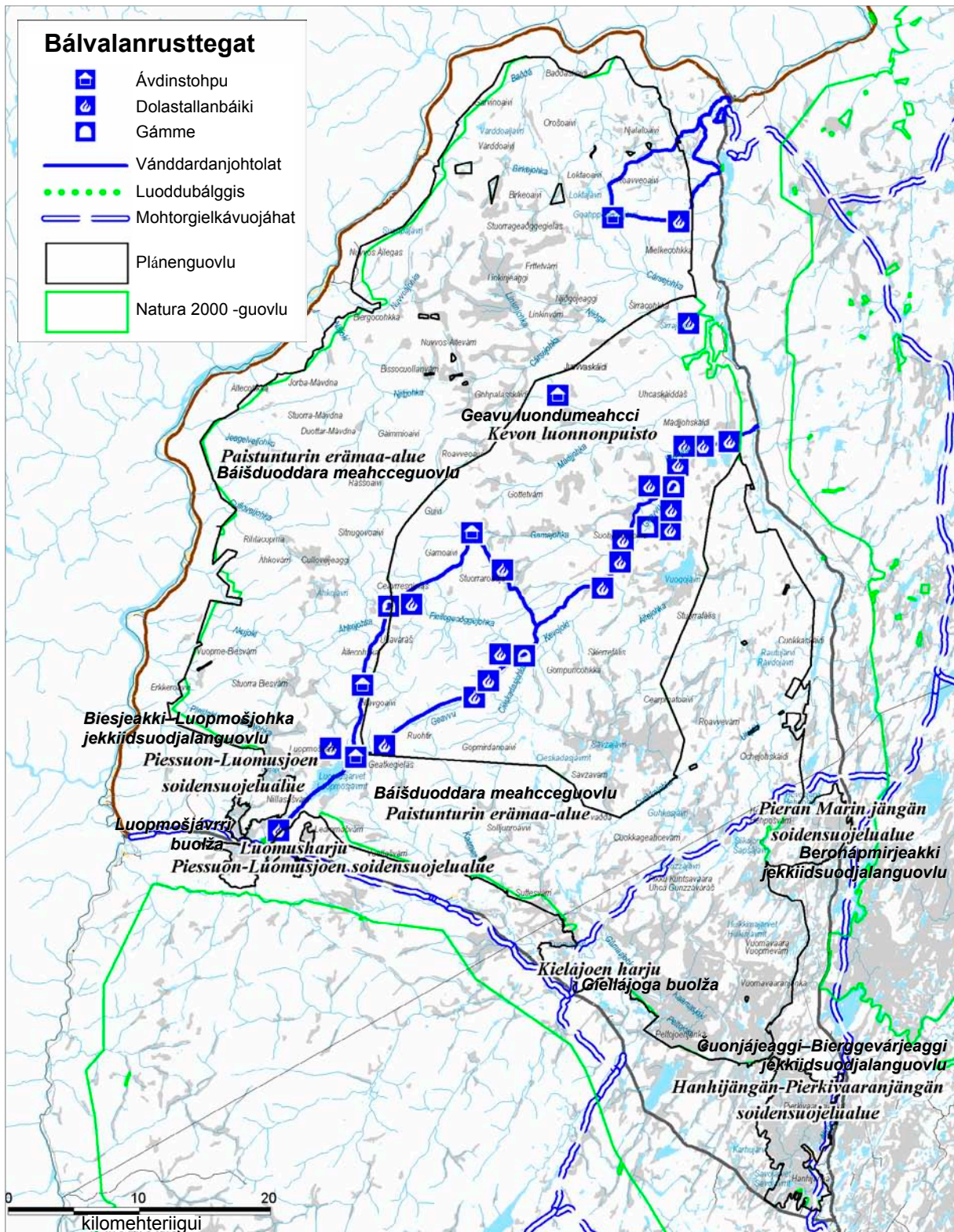
Prográmmabálvalusfitnodagaiguin oaivvildit turismafitnodagaid ja -organisašuvnnaid, mat vuvdet stivrejuvvon mátkkiid ja **lagassáhtostemiid** guovllu siste. **Prográmmabálvalusaid** – omd. sáhtostemiid, prográmmalaš doaimmaid ja smávva idjadanfálaldagaid meahceguovllus – sáhttet fállat prográmmabálvalusfitnodagaid lassin maiddáid luondduealáhusbargit, geaidda ná háhkkojuvvon turismasisaboatut leat oassi sin ealáhussollisvuodas, muhto ii goittotge váldo-ealáhus.

Ávdinstohpu lea ovttagardán barta, mii lea álo rabas. Das leat muorrakamiidna, seaidneseaŋga, beavdi ja beaŋkkat ja muhtumin maiddáid gássavuoššanpláhta. Ávdinstohpu lea oaivvilduvvon iešrádalaččat meahceguovllus johtaleaddji vánddardeaddjiid ovtta dahje guhkimustá guovtte ija idjadeapmái. Báikkálaš olbmot idjadit ávdinstobuin maiddáid mohtorgielkkáin jodedettiin.

7.2 Lustageavaheami ja luondduturisma mearri ja iešláhki

Gieldalaččat mohtorgielkkástallet eanaš gidđadálvve njukča–cuonomanus ja siivvuid mielde maiddáid miessemánus. Dalle gielddalaččat johtet vuosttažettiin bilkemin guovlluid guollečáziin. Mohtorgielkávánddardemiin olbmot johtalit eanaš vuogáiduvvn vuojáhagaid mielde. Eatnašat olgoáikegoddelaččain fitnet Báišduoddaris Geavu luonddumeahcis (govva 3).

Gova 3. Báišduoddara meahcceguovllu dála vánddardanbálvalusrusttegat. Govas oidnojit maiddái Geavu luondumeahci bálvalanrusttegat, dasgo Báišduoddara meahcceguovllu vánddardeamis eanaš dáhpáhuvvá luondumeahci vánddardanjohtolagaid mielde. © Meahciráđdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2008.

Báikegoddelaččaid lustageavaheapmi Báišduoddaris dáhpuhuvvá eanaš giđđadálvve. Govva: Pirjo Seurujärvi.

Olgobáikegoddelaččaid lustageavaheapmi meahceguovllus deaivá vuosttažettiin čakčii. Olgobáikegoddelaš vánddardeaddjit, meahcebivdit ja guolásteaddjit ostet maiddái bálvalusaid báikkálaš prográmmabálvalusfitnodagain (gč. lohku 7.5 **Luondduturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaima**).

Mohtorfievrruid geavaheapmi lea gáržžidan meahceguovlluid sosiálalaččat. Nuba dál beassá daid gáidoseamos sajiidege ovttá dahje moatte beaivvis. Nuppe dáfus mohtorgielkkáin meahceguovlui besset datge, gain eai leat doarvái fámut dahje dáiddut iehčanassii johtalit guovllus.

7.3 Lustageavaheapmi

7.3.1 Lustageavaheami rusttegat ja johtolagat

Vánddardeami ja lustageavaheami váldoguvlu lea riikkadásisge dovddus **Geavu johtolat**. Johtolaga nubbi geahči lea Suttésádjagis ja nubbi Ganeštobus. Johtolat manná Suttésádjagis vuolgedettiin vuos Luopmošjávriid gutko mielde meahceguovllus ja Luopmošjávriid maŋŋá Geavu luonddumeahcis Geavvoguora. Geavu johtolagas earrána **Guivvi johtolat** Ruktajávris davásguvlui. Dat ovtastuvvá fas Geavu johtolahkii Fiellogahgoržži nuortadábealde. Johtolaga guoras leat ávdinstobut ja dolastallanbáikkít. Ávdinstobuin Ruktajávri ja Njávgoaivi leat meahceguovllu siste (govva 3).

Ohcejoga lahkosiin meahceguovllus vánddardit eanaš Goahppelašjávrrí guovllus, **Ohcejoga vánddardanjohtolaga** mielde. Dat lea 25 km:a guhku ja manná eanaš jalges duoddaris. Johtolaga davágeahči lea Ohcejoga luonddustobus, máttageahči lea Máttajávrrí girku luhte. Johtolaga sáhtta johtit maiddá riekkesjohtolahkan. Dat lea iešalddes Ohcejoga vánddardanjohtolat, masa laktása Máttajávrrí ja Ohcejoga ovttaštahti bálggesossodat. Riekkesjohtolaga guhkkodahkan šaddá oktiibuot 35 km. Goahppelašjávrris lea ávdinstohpu ja johtolaga guoras leat guokte dolastallanbáikki (govva 3).

Gáregasnjárgga gili lahkosiin eai leat dál merkejuvvon geassejohtolagat.

Plánenguovllus leat guokte, Meahciráddehusa merken mohtorgielkávuojáhaga guovllu nuortadavágeahčen. Nubbi vuojáhat manná meahceguovllus ja Giellájoga buolžaguovllus, ja nubbi Čuonjajeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllus (govva 3).

7.3.2 Lustageavaheapmi ja meahceguovloláhka

Meahceguovlolágas (62/1991) eai máinnašuvvo sánit **luondduturisma** dahje **lustageavaheapmi**. Meahceguovlolága ákkastallamiin čielgá goittot ahte okta lága guovddáš ulbmiliin lea ovddidit lustageavaheami ja bistevaš luondduturisma. Lága oppalašákkastallamiin daddjojuvvo: ”Lappi luonddu fállan vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuodaid dorvvastan ja ovddidan dihte ja daid turismageasuhusa seailuhan dihte dárbbášuvvojit meahceguovllut.” Dát čuokkis čujuha meahceguovlolága 1. paragrafii, mas daddjojuvvo, ahte ”meahceguovllut vuodduvvojit – – luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddidan dihte”. Seamma ášši ovdanbukto maiddá lága dárkilet ákkastallamiin: ”Meahceguovlluid vuoddeami bokte geahččalit maiddá ovddidit luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid dego ovdamearkka dihte guovlluid vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuodaid ja vuvddiid mánggabealat geavaheami.”

Meahceguovloláhka gielddá stáhtaeatnama dahje dasa guoskevaš geavahanvuoigatvuoda luohpa-deami ja láigoheami priváhtaolbmuide eará go boazodoalu, guolástusa, meahcebevdu dahje čoaggima dárbbuide, ja nuba lustageavahanvejolašvuodaid ovddideapmi šaddá Meahciráddehusa bargun. Jos eatnama áigu luohpadit earáide eará ulbmiliidda go boazodoalu, guolástusa, meahcebevdu dahje čoaggima dárbbuide, de galgá leat stáhtaráđi spiehkastatlohpi.

Meahceguovloláhka geatnegahtta ahte lustageavahanvejolašvuodát galget ovddiduvvot – ja nuppe dáfus gáibida meahccáivuoda seailuheami ja sámekultuvrra ja luondduealáhhusaid dorvvasteami. Nuba dákká šaddá oktiiheivehit muhtun muddui ruossalas ulbmiliid.

Meahciráddehus stivre lustageavaheami iežas bálvalanrusttegiiguin, avádatjuoiguin ja lobivuloš doaimma hárrái maiddá lohpmiedihanákkaiguin. Mohtorfievrruiguin johtaleapmái, guolástussii ja meahcebevdui ja eará go iešráđalaš turismii galgá leat earret dihto spiehkastagaid lohpi. Geasi- ja dálvviáigásaš meahcejohtalusa lohpeeavttut leat govviduvvon dán dikšun- ja geavahanplána logus 11 **Johtalus ja johtaleapmi**.

7.3.3 Lustageavaheapmi ja jekkiidsuodjalanásahus

Jekkiidsuodjalanguovlluin jekkiidsuodjalanásahus (852/1988) ii gáržžit meahcebevdu, guolástusa, luonddubuktagiid čoaggima dahje juohkeolbmovuogitvuoda vuodul dáhpáhuvi johtaleami. Ásahus dahká vejolažžan maiddá lustageavaheami rusttegiid. Nuba lea ”lohpi hukset

ja bajásdoallat dakkár visttiid, rusttegiid ja bálgáid, maidda lea atnu olbmuid oahpisteami, dutkan-doaimma ja luondduinbudaldeami várás”.

7.3.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđdehusa strategiija mielde lustageavaheami vejolašvuodát ovddiduvvojit váldoguvlojuogusteami mielde Ohcejoga lahkosiin lustageavahanavádagas.

Meahciráđdehus sáhtá vuodđudit odđa merkejuvvon vánddardanjohtolagaid vázziid várás meahcceguovllu lustageavahanavádahkii (govva 2, s. 49). Davvi-Lappi eanagoddelávvaárvalussii (Čuovus 9) leat merkejuvvon olgolihkadanjohtolaga oktavuodadárbu Ohcejogas Geavu johtolahkii. Jos johtolat boahhteáiggis ráhkaduvvo, de dan sáhtá bidjat johtit meahcceguovllu olggobeale. Dálá johtolagat dollojuvvojit ortnegis ja dat leat merkejuvvon.

Meahcceguovllu boaittoealeavádahkii eai huksejuvvo odđa stobut lustageavaheami várás. Vejolaš odđa lustageavahanrusttegat (ee. stobut ja dolastallanbáikkít) čohkkejuvvojit boahhteáiggisge lustageavahanavádahkii. Go lustageavaheapmi ja luondduturisma stivrejuvvo ná, de dat ii gáržžit boazodoalu ja báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuoigatvuodaid – dego meahcebevvddu ja guolástusa.

Guovllu dálá bálvalanrusttegiid mearri bissu seammán. Meahciráđdehus bajásdoallá ja fuolaha guovllu lustageavahanrusttegiid ja -johtolagaid ja mohtorgielkávuojáhaga nu, ahte kvalitehtadássi seailu. Boares stobuid sadjái sáhtá hukset odđa stobuid ja stobuid sáhtá ordnet, muhtit daid geavahanulbmila dahje sirdit lustageavahanavádaga siste vuohkkaset sadjái. Meahciráđdehus ráđđádallá nuppástusaid birra guovllu bálgosiin ja gielddalaš ovttasbargojoavkkuiguin.

Davvi-Lappi eanagoddelávvaárvalusas lea máinnašuvvon mohtorgielkájohtolaga oktavuodadárbu Gáregasnjárgga ja Ohcejoga gaskii (gč. lohku 11 **Meahccejohtalus ja eará johtaleapmi**; 11.1.2 **Ulbmilat ja doaibmabijut**). Jos ovdalis máinnašuvvon johtolahkii orru leamen dárbu ja dárbbášlaš čielggadusat ja plánat dahkkojuvvojit, de dan sáhtá merket johtit nu, ahte dat manná meahcceguovllu boaittoealeavádaga bokte.

Fuolahuvvon dolastallanbáikkiid olggobealde oažžu dolastallat, go dolastaladettiin geavaha rissiid, goike ovssiid ja guddožiid – muhto ii goittot vuollel kilomehterbeali duohken fuolahuvvon dolastallanbáikkis.

7.3.5 Čuovvun

Gallestallidutkamuš dahkkojuvvo jeavddalaččat doaibmaplánaid mielde. Ulbmilin lea dahkat vuđolaš gallestallidutkamuša sullii 10 jagi gaskkaid.

Meahciráđdehus čuovvu guovllu lustageavaheami ja luondduturisma ovdáneami Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) ja Meahciráđdehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin mihtidanvugiin guvlui heivejit boaldinmuorragolahas, bázahusaidčoggon ja gallestallilogut ja Ohcejoga ja Anára gielddalaš ovttasbargojoavkkuid árvoštallamat.

7.4 Luondooahpisteapmi ja oahpahusgeavaheapmi

7.4.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahceguovllu lustageavaheaddjiid oahpista Anáris doaibmi Davvi-Sámi luondduguovddáš **Siida**. Geasse- ja čakčasesonja áigge oahpista Ohcejoga luonddustohpu. Meahciráđdehusa internehttasiiduin (**luontoon.fi**, **lundui.fi**) gávdnojit beivejuvvon dieđut guovlluid geavaheamis. Luondooahpisteapmi vuodđuduvvá luondooahpistanprinsihpaide, áššehasbálvalanbáikkiid kvalitehta- ja bálvalandási juogusteapmái ja Meahciráđdehusa rávvagiidda luonddu-suodjalanguovlluid dikšumis ja geavaheamis (Meahciráđdehus 2010). Luondooahpisteami bokte oahpistuvvojit guovlluid geavaheaddjit ja sidjiide juhkkovvojit dieđut luonddu birra. Áššehasbálvalussii gullá maiddá mitalit Meahciráđdehusa doaimmain ja vuodit guolástan- ja eará lobiid.

Báišduoddara meahceguovllus lea okta merkejuvvon vándardanjohtolat, Ohcejoga vándardanjohtolat. Dasa lassin Geavu johtolaga máttageahči lea meahceguovllu siste. Merkejuvvon dálvejohtolagat leat Meahciráđdehusa riikkadási mohtorgielkávuojáhagat (govva 3). Okta dakkár lea meahceguovllu nuortamáttageahčen ja manná Giellájoga buolžaguovllu bokte, ja nubbi fas sullii 10 km:a mátkkis Čuonjájeakki–Biergevárjeakki jekkiidsuodjalanguovllus. Luondooahpisteami dálá dilli heive bures meahceguovllu iešláhká, ja nuba eai leat rievdadandárbbut earret beiven- ja bajásdoallandárbbuid.

7.4.2 Ulbmilat

Báišduoddara meahceguovllu luondooahpisteami ulbmilin lea doarjut meahceguovvlolága (62/1991) ja suodjalanulbmila ollašuvvama nu, ahte guovllus johttit láidestuvvojit luonddu seasti ja eará geavahanhámiid vuhtiiváldi lustageavaheapmái.

Beaktilis oahpistandoaimma ja dieđiheami bokte sáhtá buoremusat juohkit gallestalliide áigeguovdilis dieđuid meahceguovllu luonddus ja geavaheamis, sáme kultuvrras ja lustageavaheami johtolagain, rusttegiin, njuolggadusain ja mátkái ráhkkanemis. Dalle gallestalliid dieđut, vuordámušat ja duohtadilli vástidit buorebut nubbi nuppi, mii fas geahpeda ruossalasvuodaid ja lasiha gallestalliid duhtavašvuoda. Dieđiheapmi ja máhcahaga aktiivlaš vuostáiváldin ovddidit guovllu bastevaš ja dorvvolaš geavaheami ja birrasa seasti vándardeami.

Oahpistanmateriála buvttaduvvo sihke suoma- ja sáme gillii, ja dárbbu mielde maiddá eará gielaiguin. Árbiedet ja -máhtut gáhttejuvvojit sihke oahpisteamis ja oahpahusas.

7.4.3 Doaimbijut

Áššehasaid rávvemis ja oahpisteamis Báišduoddara meahceguovllus vástidit boahpteáiggisge Davvi-Sámi luondduguovddáš ja Ohcejoga luonddustohpu (geasi áigge rabas). Maiddá Meahciráđdehusa eará luondduguovddážat ja -stobut ja áššehasbálvalanbáikkiid ja Meahciráđdehusa internehttasiidut (**luontoon.fi**, **lundui.fi**) addet dieđuid guovllu luonddus, geavaheamis ja lustageavahanvejolašvuodain. Davvi-Sámi luondduguovddáža oahpistanmateriála odasmahtedettiin Báišduoddara meahceguovllu sáhtá buktit ovdan oassin Ohcejoga ja Anára guovlluid meahceguovlo- ja luonddusuodjalanguovlluid ollisvuodas.

Meahciráđđehusa suoma- ja sámegielat interneahhtasiiddut bajásdollojit ja ovddiduvvojit nu, ahte siiddut beivejuvvojit ja dollojuvvojit áiggi dásis. Diedihančállošiid sisdoallu ovddiduvvo ja dahkkojuvvojit dárbašlaš giellaveršuvnnat ee. sámegillii. Meahciráđđehus bargá ollu ovttas Sámemuseain.

7.4.4 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu luondooahpisteami ja áššehasbálvalusa Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin guvlui heivvolaš mihtidanvuogit leat odđa oahpistandávvaliid ja čuožahatdávvaliid mearri ja daidda geavahuvvon jahkásaš bargo- ja ruhtamearri, jahkásaš áššehasoktavuođaid mearri guđege áššehasbálvalanbáikki hárrái ja áššehasaid duhtavašvuohta.

Luondduguovddážiid ja luonddustobuid gallestalliid lohku čuvvojuvvo rehkenastinrusttegiiguin, guossegirjjiiguin ja eará dárkkálmuhtti čuovvunvugiiguin jahkásaččat. Meahciráđđehusa oážžun áššehasmáhcahat čuvvojuvvo ja ovdanbohtán váttisvuođaide dávistuvvo váikkuhusaid árvoštallama prinsihpaid mielde.

7.5 Luondoturisma ja turismii guoskevaš eará fitnodatdoaimma

7.5.1 Dálá dilli

Mátkkálachčaide fáallet prográmma- ja oahpistanbálvalusaid lassin ee. idjadanbálvalusaid, biepmu ja meahcisboradanbálvalusaid, boaldámuša, mátkemuittuid, vándardandárbašiid ja sáhtostanbálvalusaid.

2003:s dahkkojuvvui fitnodatjearahallan Gálddoavvi ja Báišduoddara meahcceguovlluid váikkuhanbirrasis doaimmi fitnodagaide (Stolt 2003). Jearahallamii oassálastán 47 olbmos, geat ledje ieža fitnodatolbmot dahje ledje eará fitnodatolbmo bálvalusas, gávccis almmuhedje iežaset áidna doaimmasuorgin turismma prográmmabálvalusaid. Eatnašiin jearahallamii oassálastán olbmuin lei dasa lassin dahje váldodoaimmasuorgin ee. idjadan- ja/dahje restoránja-, kafeadoaimma, mátkemuittuid vuovdin, luonddubuktagiid ovddosdikšun ja girdidoaimma.

Fitnodagain (n = 28), mat geavahedje fitnodatdoaimmasteaset meahcceguovlluid, guhtta almmuhedje iežaset áidna doaimmasuorgin turismma prográmmabálvalusaid. Turismma prográmmabálvalussii spesialiseren fitnodagaide váldobuktagat ledje idjadanfálaldagat, suhkanbálvalusat, meahcebevdu, guolástus, mohtorgielkkástallan, vándardanbálvalusat, mohtorgielkásafárat ja meahceturisma.

Fitnodagain 22 ledje geavahan Báišduoddara meahcceguovllu fitnodatdoaimmasteaset mañimuš jagi áigge. Báišduoddara meahcceguovllu ledje geavahan eanemus meahcebevdui (21), guolástussii (17), mohtorgielkkástallamii (16), vándardeapmái (13), murjemii (9) ja luonddu dárkomii (8). Báišduoddara meahcceguovllu geavahan fitnodagain gávcci almmuhedje iežaset geavahit guovllu oktii vahkus dahje dávjjibut, njeallje oktii guovtte vahkus, vihtta oktii mánotbajis ja vihtta hárvvebut. Meahcceguovllu geavaheamis čakčii deaivá sullii 40 %, geassái sullii 29 % ja dálváii sullii 6 %.

Fitnodagaid gallestallančuozáhagat Báišduoddara guovllus ledje ee. Goahppelašjávri (bivnnu-heamos čuozáhat), Várdojávri, Loktajávri, Luopmošjávri birrasat, Nuvvosa Áilegas, Rávdojávrit, Áhkovárri ja Liŋkinjeaggi.

Guovllu fállan vejolašvuodát vástidedje gaskamearálaččat viehka bures fitnodagaid dárbbuid. Rusttegiid ja fuolahusa hárrái buoremus árvosáni ožžo rusttegiid kvalitehta, fuonimus árvosáni daid vátnivuohta. Bálgáid, láhtuid ja mohtorgielkájohtolagaid háliidedje lasi erenoamážit Báišduoddara meahcegeuvlui.

Sápmelašvuoda oidnoma fitnodagain atne dábálaččat buorrin áššin. Sámekultuvra ja boazodoallu geasuhedje mátkkálaččaid daid eksotelašvuoda dihte. Nuppe dáfus soapmásiid mielas boazodoallu lei goahcamin turismma ovddideami. Muhtumiid mielas fas sápmelašvuoha galggai oidnot eanet turismma fitnodatdoaimmas.

Báišduoddara guovllus čuvvojuvvojit Meahciráddehusa luonddubálvalusaid 23.10.2003 dohkkehan bastevas luondduturismma prinsihpat. Bastevas luondduturismmain bargojuvvo min hálldašan suodjalan- meahce- ja suodjalanprográmma guovlluin nu, ahte

- 1) luondduárvvut seilot ja doaibma ovddida luonddusuodjaleami
- 2) birrasii čuoheá nu uhccán go vejolaš olggobeale deaddu
- 3) adnojuvvojit árvvus báikkálaš kultuvra ja árbevierut
- 4) áššehasat dovdaohtet ja atnigohtet eanet árvvus luonddu ja kultuvrra
- 5) áššehasaid vejolašvuodát návddašit luonddus buorránit
- 6) áššehasaid vuoiŋŋalaš ja rumašlaš buorredilli buorránit
- 7) doaimmat váikkuhit bures báikkálaš ekonomijai ja barggolašvuhtii
- 8) luondduturismma birra diedihuvvo ja dat márkanasto bures ja vásttolaččat
- 9) doaibma plánejuvvo ovttasrádiid.

7.5.2 Ulbmilat

Luondduturismma vejolašvuodát dorjojuvvojit Ohcejoga ja Gáregasnjárgga lustageavahan-avádagain.

Turismadoaibma meahceguovllus galgá leat smávvalágan ja stivrejuvvon. Doaibma ii oaččo čuohecit meahceguovlolağa (62/1991) iige luonddusuodjalanlána (1096/1996) ulbmiliid ollašuvvamii. Meahciráddehusa ulbmilin lea ahte sámiid vejolašvuodát bargat iežaset kultuvrrain dorvvastuvvojit ja boazodoallolágas (848/1990) mearriduvvon geatnegahttimat devdojuvvojit (Meahciráddehusláhka 1378/2004).

Meahciráddehus geahččala dahkat ovttasbargosoahpamušaid Báišduoddara guovllus doaibmi buot fitnodagaiguin. Bálvalanrusttegiid geavaheami eaktun lea soahpat áššis, go fitnodatdoaimma manná badjel dábálaš juohkeolbmogeavaheami. Soahpamušat dahkkojuvvojit bastevas luondduturismma prinsihpaid mielde.

7.5.3 Doaibmabijut

Prográmmabálvalusfitnodagat sáhttet geavahit ávdinstobuid orustanbáikin omd. boradeapmái dahje dolastallamii dainna eavttuin, ahte dain lea dasa lohpi dahje soahpamuš Meahciráddehusain. Fitnodatdoaimmas ávdinstobuid ii sáhte geavahit idjadeapmái. Fitnodatdoaimma ii govčča eret dábálaš vánddardeaddji juohkeolbmovuoigatvuoda stobuid geavaheapmái. Jos geavaha bálvalanrusttegiid fitnodatdoibmii, de dasa galgá leat álo sierra lohpi dahje soahpamuš. Fitnodagas berrojuvvo suodjalanguovllu fállan bálvalusain (omd. gámpát, fuolahuvvon dolastallanbáikkít, bázahusfuolahus) iešgoasttidanhaddái vuodđuduvvi máksu.

Prográmmabálvalusfitnodahkii sáhttá mieđihit juohkeolbmovuoigatvuodaid badjelmanni gohttemii lobiid guđege dáhpáhusa hárrái sierra (guhkimustá 2 mánotbadjái) hávil ovddalgihtii sohppojuvvon báikkiide lustageavahanavádahkii. Lobis meroštallojit gohttema eavttut. Gohttensajit eai oáččo leat áitatvuloš šlájaid dáfus rašis dahje muđui gollanhearkkes báikkiin, eaige dat oáččo čuohecit boazodollui, vánddardeaddjiide dahje guovllus eará johtaleaddjiide. Go lohpeáigi lea vássán, de gohttensadji galgá čorgejuvvot ovdeš dillái. Goahppelašjávrrí ja Luopmošjávrrí guvlui sáhttá hukset vuosttažettiin fitnodagaid atnui várrengođi ded.

7.6 Bálvalanrusttegiid fuolahus

7.6.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceguovllu dikšumis vástida Meahciráddehusa Lappi luondubálvalusat. Ovdamearkka dihte Pohjois-Lapin puistoalue bargoveahka vástida lustageavaheami bálvalusain, suodjalanbiologat vástidit šlájaid suodjaleami čuovvumis ja meahccegoziheaddji meahccegoziheamis. Eisevádeáššiid (ee. luonddusuodjalanlága miel dásaš lohpeáššit ja boazodollui ja eará luondduealáhusaide guoskevaš áššit) giedahallá guovlluoavdda ja guovlluoavvamašaid váldoprinsihpaid ja rávvagiid mielde dán doaimmas vástideaddji olmmoš.

Guovllu fuolahus vuodđuduvvá Meahciráddehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga ja huksema ja hukseheami prinsihpaide. Báišduoddara guovllu fuolahusas vástida meahccemeaštir iežas joavkku vuollásaš guovllus. Ohcejoga bargo- ja gieddebargojoavkkus leat (2007:s) golbma fásta luondogoziheddji. Dasa lassin doaibma jođihuvvo Bargoministeriija doarjjaruđaiguin ruhtaduvvon bargiiguin. Earret fuolahusa luondogoziheddjit leat mielde ee. goziheamis ja šlájaid čuovvumis.

7.6.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Fuolahusdoaimmaid geahččalit ollašuhttit nu, ahte doaibmabijut čuožášedje nu uhccán go vejolaš guovllu lundui ja guovllus johtaleaddjiide. Fuolahusjohtalus guovllus dáhpáhuvá eanaš dálvit, goas johtalit mohtorgielkkáiguin. Geasi áigge meahccefierruid geavahit nu uhccán go vejolaš.

8 Boazodoallu

8.1 Dálá dilli

Bohccot johtalit eanaš oasi jagis viehka veaittalassii bálgosiid siste. Bohccuid geahččalit goittot doallat guohtoneatnamiid seastin dihte geassit ja dálvit sierra guovlluin.

Boazodoalu mearkkašumi ii sáhte árvvoštallat dušše ruđain. Boazodoalus lea ekonomalaš váikkuhusaid lassin stuorra kultuvrralaš mearkkašupmi. Boazodoallu lea guovllu sámekultuvrra vuoddu. Báišduoddara, Gálddoaiivvi, Muttošjávri ja Muotkeduoddara bálgosiid osolaččain measta buohkat leat sámít (j. 2007). Boazodoalus lea maiddá viidáset servodatlaš mearkkašupmi. Ovdamearkka dihte Lappi turisma lea sakka čadnojuvvon bohccui ja boazodollui guoskevaš miellagovaide.

8.1.1 Báišduoddara bálggus

Báišduoddara bálgosa ollesviidodat lea 280 900 hektára. Bálgosa guohtonguovlluin sullii 45 % leat Báišduoddara meahceguovllus (lagabui 125 000 hektára) ja 25 % Geavu luonddumeahcis (sullii 70 000 hektára). (govva 4)

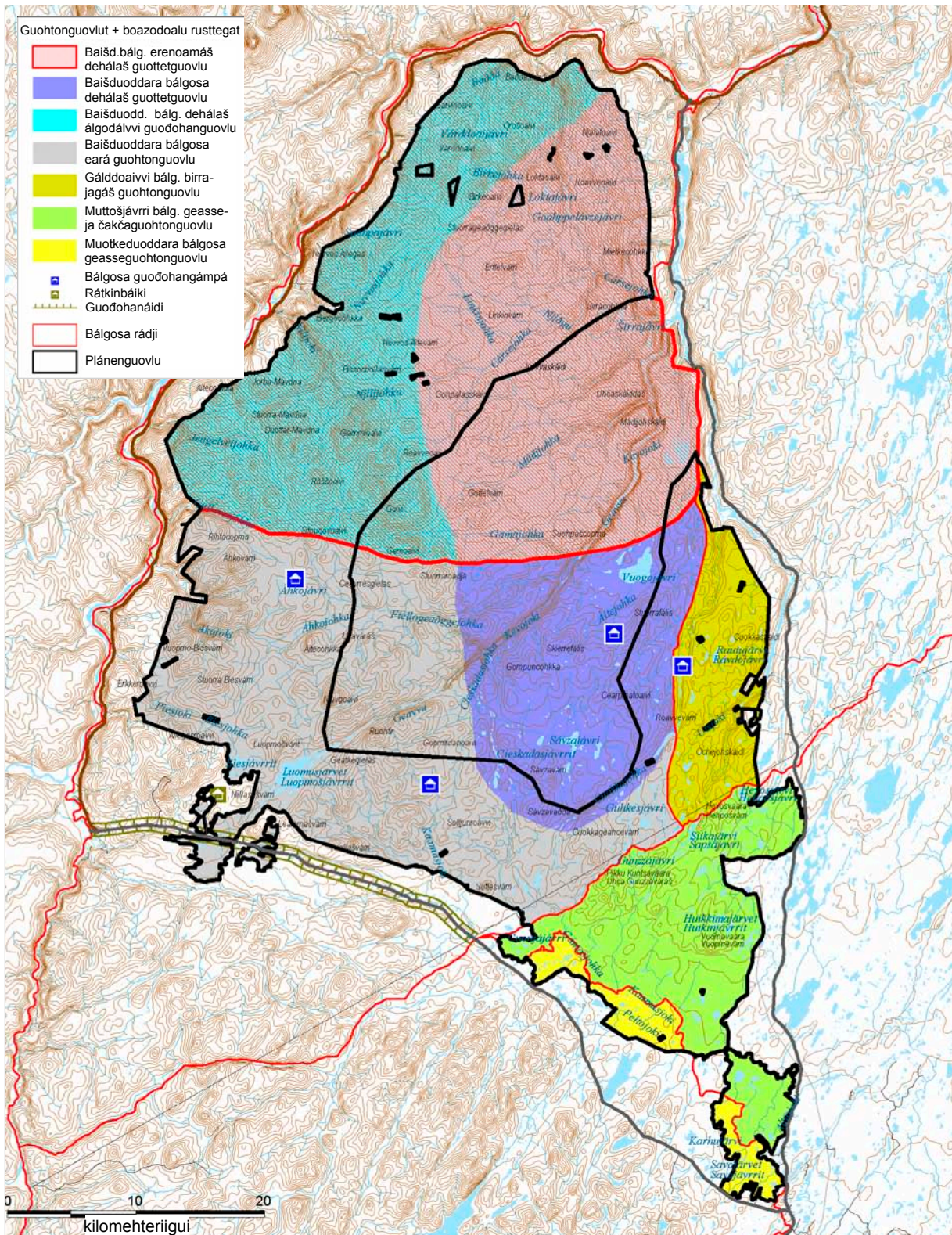
Buot Báišduoddara bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin. Báišduoddara bálgosa siste leat 10–14 siidda, maid mearri molsašuddá jahkásaččat dan mielde, mo bohccot lihkkohit goaivut biepmu muohtaga vuolde. Báišduoddara bálgosa sierra osiid eai leat sierra nammadan geange badjeolbmui eaige mange siidii. Jahkásaš dálkedilálašvuodát váikkuhit dasa, gos bohccuid dollet. Siiddat geahččalit goittot doallat bohccuideaset jagis jahkái oahpsin šaddan guovlluin (Antti Piera Valle 12.6.2006). Bálgosa bohccuid johtaleami ja birgema čuvvot birra jagi, maiddá geassit (Báišduoddara bálgosa).

Bohccot rátkojuvvojit ja lohkkujuvvojit čakča–odđajagimánus, man várás bohccot čohkkejuvvojit Áilegasa bigálusáidái. Bigálastima maŋŋá sullii 2/3 bohccuin mannet Gápmasa–Gáregasnjárgga-geaidnuguoras leahkki guođohanáiddi máttabeallai (Muotkeduoddara meahceguovlui) ja 1/3 bálgosa davágeahčai. Odđajagi–guovvamánu molsašuvvama áiggiid bálgosa davágeahčen guohttu bohccot buktojuvvojit fas bigálussii. Daid rátkima maŋŋá maiddá bálgosa máttageahčen guohttu bohccot buktojuvvojit fas rátkinláhkai. Dán oktavuodas buot bálgosa bohccot rátkojuvvojit siiddaide (Valle 2006).

Cuoŋo–miessemánus bohccot čoahkkanit iešalddes Geavvoroggái guottetbáikkiid lahkosiidda (govva 4). Álddut guottadit miesse–geassemánus. Guotteha maŋŋá bohccot čoahkkanit čorraigiidda divrri dihte. Čorrugat mannet jálddos ja čoaskáset duoddarii (Guivi), gos ii leat nu ollu divri. Suoidne–borgemánu molsašuvvama áiggiid borrot bidgejit ealuid, goas bohccot njidjet duoddaris ájagáttiide ja biedganit miehtá bálgosa. (Valle 2006)

Go rievssatbivdu álgá čakčamánu, de oassi Gáregasnjárgga–Ohcejoga-geaidnuguora ja Ohcejohleagi bohccuin báhtarit meahcebivddus geavahuvvon beatnagiid Geavu luonddumeahccái. Dát čuohcá viehka garrasit Geavu luonddumeahci guohtoneatnamiidda. Dasa lassin ealgabivddus geavahuvvon beatnagat dagahit dan, ahte bohccot johttájit álgodálvvi dehálaš guovlluin Áŋŋela–Gáregasnjárgga-geaidnuguoras (Muotkeduoddara meahceguovlu) nuorttas, mii fas čuohcá viehka garrasit nuorttit guohtonguovlluide (govva 4). (Valle 2006)

Govva 4. Baišduoddara meahcceguovllu boazodoalu lágideami ja rusttegat. © Meahciráđdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293.

Báišduoddara meahceguovlu lea eanaš
Báišduoddara bálgoa guohtonguovlluid
siste. Muhtun muddui meahceguovllus
dollet bohccuideaset maiddái Muttošjávri,
Gálddoaivvi ja Muotkeduoddara bálgoat.
Govva: Pirjo Seurujärvi.

8.1.2 Muttošjávri bálggus

Muttošjávri bálgoa ollesviidodat lea 182 700 hektára. Bálgoa guohtonguovlluin sullii 17 000 hektára dahjege 9 % leat Báišduoddara meahceguovllu nuortamáttageahčen. Dat vástida 11 % meahceguovllu viidodagas (govva 4).

Buot bálgoa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin.

Giddat bealli áldduin guottehuvvojit gárddis ja nubbi bealli guoddá veaittalassii. Álgogesis bohccot johtet Idjajávri birrasiidda Gálddoaivvi meahceguovllu beallai ja das davás, goas guodohanáidi gokčojuvvo. Bohccot leat veaittalassii geasseguohtoneatnamiin. Čakčat bohccot čohkkejuvvojit váldobigálusbáikái, Čivttajoga gárdái, ja miesit merkejuvvojit rátkima oktavuodas. Bigálusaid manná bohccot luitojuvvojit bálgoa máttageahčai dálveguohtoneatnamiidda. Dálve- ja geasseguohtoneatnamiid gaskkas lea áidi. Dálvit bohccot guodohuvvojit. Oddajagi–guovvamánus dollojuvvojit vuoddbigálusat, goas siiddat váldet bohccuideaset iežaset guovlluide gehččui. Juohke dálvve ealuid geahččalit doalvut eará guvlui guohtut. Bohccot gehččojuvvojit moanain siiddain ja bibmojuvvojit lassefuodđariin geahččama álkidahttin dihte. Bohccot guodohuvvojit cuoŋománu rádjai.

Muttošjávri bálgoasis dat oassi, mii lea Báišduoddara bealde, gullá bohccuid geasse- ja čakča-guohtonguovlluide. Bálgoa guodohanáidi manná Gámasjogas Giellájoga bokte Idjajávri geaidnoerrui. (Pentti Valle, njálmmálaš diehtunaddin 2004) (govva 4)

8.1.3 Gálddoaivvi bálggus

Gálddoaivvi bálgosa viidodat lea 233 500 hektára. Bálgosa oarjjabeale guohtonguovllus sullii 12 000 hektára dahjege sullii 5 % lea Báišduoddara meahcceguovllu nuorttageahčen. Dát lea 8 % meahcceguovllu viidodagas (govva 4).

Buot bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin.

Geasi áigge bohccot leat veaittalassii miehtá bálgosa. Bohccot merkejuvvojit čakčat ja álgo-dálvvis, geassemearkumiid eai šat doala. Čakčat bohccot čohkkejuvvojit Ánnevári biebmangárdái, mii lea Skállovári (Gálddoaivvi meahcceguovllu ráji lahkosiin) bigálusáiddi oktavuodas. Bigálusaid maŋŋá bohccot dolvojuvvojit siiddaid mielde iežaset guohtonguovlluide. Bálgosis eai leat guođohanáiddit. Vaikko ieš guođohanáiddit eai leatge, de bohccot molssodit lunddolaš vuogiset mielde guohtonguovlluid.

8.1.4 Muotkeduoddara bálggus

Muotkeduoddara bálgosa ollesviidodat lea 250 900 hektára. Bálgosa guohtonguovlluin sullii 2 500 hektára dahjege sullii 1 % lea Báišduoddara meahcceguovllu máttageahčen.

Buot bálgosa badjeolbmot bohtet sámebearrašiin.

Bálgosa guohtoneatnamat leat juhkkujuvvon geasse- ja dálveguohtonguovlluide. Guohtonguovllut leat sirrejuvvon guođohanáiddiin. Áiddi davábealde leat geasseguohtonguovllut ja máttabealde dálveguohtonguovllut (Siekkinen 2002). Muotkeduoddara bálgosis dat oassi, mii lea Báišduoddara meahcceguovllu siste, gullá bálgosa geasseguohtonguovlluide (govva 4).

8.2 Boazodoallu ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovloláhka (62/1991) doarju boazodoalu. Meahcceguovlolága ulbmilin lea eará ulbmiliid lassin dorvvastit luondduealáhusaid ja sámekultuvrra. Dasa lassin meahcceguovloláhka addá vejolašvuoda luohpadit boazodoalus dárbbášlaš geavahanvuogitvuodaid. Meahcceguovlolágas eai leat goittot njuolggadusat, mat muddejit dárkileappot boazodoalu. Dat gávdnojit boazodoallolágas (848/1990).

Meahcceguovllut leat oaivvilduvvon boazoguohtonguovlun, muhto ovdamearkka dihte meahcceguovloláhka mearrida guohtoneatnamiid geavaheamis dušše ulbmillaš dásis. **Luondduealáhusaid dorvvastemiin** oaivvildit maiddá dan, ahte guohtoneatnamiid dilli galgá seailuhuvvot guhkes-áiggeulbmiliin. Jearaldagas lea bistevaž geavaheami prinsihppa.

Boazodoallolágas guohtoneatnamiid bistevaž geavaheapmi stivrejuvvo ealihanbohccuid alimuslogu mielde. Boazodoallolága mielde ”bálgosiid ealihanbohccuid alimuslogu mearridettiin eana- ja meahccedoalloministeriija galgá giddet fuopmášumi dasa, ahte dálvvi áigge bálgosa siste guohttu bohccuid lohku ii mana badjel bálgosa dálveguohtoneatnamiid bistevaž buvttadannávccaid”.

Meahceguovlolága ulbmilin lea maiddá sealluhit guovllu meahccáivuoda. Nugo ovddit loguin boahdá ovdan, de **meahccáivuoha** ii goittot sáhte oaivvildit dievaslaš luonddudili oppa guovllus, dasgo meahceguovloláhka dohkkeha boazodoalu birasváikkuhusaid – beare boazodoallu lea bis-tevaš vuodu alde. Jeagil ja bohccuid eará biebmášuttat leat nappo boahhteáiggisge boazodoalu anus. Boazoáiddit, gámpát ja boazodoalu eará rusttegat gullet meahceguvlui, ja badjeolbmot sáhttet johtalit meahceguovllus meahcefiervruiguin sihke geassit ja dálvit ja sii sáhttet váldit doppe dárbbaslaš boaldinmuora.

Meahceguovlolágas lea stuorranávddiide muhtun muddui ruossalas oaidnu. Lága ulbmil **meahccáivuoda sealluheapmi** doallá sisttis jurdaga ahte meahceguvlui gullet maiddá stuorranávddit. Ulbmil **luondduealáhhusaid dorvvasteapmi** mearkkaša goittot dan, ahte návdelohku ii oaččo leat menddo stuoris, dasgo boazodoalu beroštumit galget heivehuvvot stuorranávddiid loh-kui guovllus. Iešalddes dán várás lea dahkkojuvvon riikkadási návdeprográmma, mas mero-štallojit návdenáliid ulbmilsturrodagat sierra osiin Suomas (Stuorraspirebargojoavkku 1996). Stáhta máksá buhtadusa návddiid goddin bohccuin. Gumpe- ja guovžanálit muddejuvvojit maiddá bivddu bokte.

8.3 Boazodoallu ja jekkiidsuodjalanláhka

Jekkiidsuodjalanláhka (851/1988) ja -ásahus (852/1988) eai gáržžit boazodoalu. Jekkiidsuodjalan-ásahusa 3. §:a čuoggás 8 daddjojuvvo, ahte jekkiidsuodjalanguovllus leat lobálaččat, almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehttejit, ”boazodoallu ja dasa dárbbaslaš doaibmabijut”. Badjeolbmot sáhttet johtalit jekkiidsuodjalanguovlluin meahcefiervruiguin geassit dárbbaslaš boazodoallo-bargguin ja dálvit boazodollui gullelaš bargguin (Meahcejohtalusláhka 1710/1995, 4 §) ja sii sáhttet váldit doppe boazodoalu várás almmá sierra lobi haga boaldin- ja goahtemuoraid (Boazo-doalloláhka 848/1990, 40 §).

8.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđdehus váldá vuhtii boazodoaluin bargama vejolašvuodaid iežas doaimmain ja plána eanageavaheapmái guoskevaš árvalusain ja ávžžuhusain. Meahciráđdehus bivdá bálgosiin cealkámušaid eanageavaheapmái guoskevaš áššiin. Boazodoalu dárkilet stivren ii goittotge gula Meahciráđdehussii. Meahciráđdehus ii daga dán oktavuodas boazodoalu lágideapmái – dego rusttegiidda, guodoheapmái ja boazologuide – guoskevaš árvalusaid.

9 Guollečáziid dikšun ja guolástus

9.1 Guolástusa mearkkašupmi

Duottarčáziid deháleamos šálašguolit ledje 1950-logu loahpa rádjai eamišlájaid gullelaš rávdu, dápmot, čuovža ja hárri. Eará šlájat – dego hávga, vuskkon ja njáhká – eai mearkkašan nu ollu. Olbmot bivde dábálaččat stuorámuš jávrriid ja johkalegiin.

Guolástusa iešláhki rievddai 1960-logus. Atnui bohte beaktilet fierpmit ja sáimmat ja guliid ledje gilvigohtán. Maiddái mohtorfievrruid atnui bohtima geažil duottarjávrride lei dál álkit beassat. 1980-logus guolástusa dienasmearkkašupmi geahppánii ja guolástus šattai eanet ja eanet ruovttu-dárbo- ja lustabivdun. Guolástus mearkkaša goittot ain dálge oassin luondduealáhusaiguin bargamis.

Olgobáikegoddelaččat leat sáhttán guolástit duottarjávrriin vuosttažettiin iežaset oamastan gidodagaid guolástanvuoigatvuodaid olis. Duottarčáziid lustageavaheapmi lassánii 1970-logus, goas turistaide vuovdigohte lustabivdolobiid muhtun lustageavahanguovlluide. Jagi 1998 álggu rájes turistabivdit leat beassan mannat guolástit duottarčáziide dego eará sajisge Suomas.

Meahcceguovllu duottarjávrrin bivdet rávdu, mii gullá eami-guollešlájaid. Govva Pirjo Seurujärvi.

9.2 Guolástanvuoigatvuohta ja guolástanráddjehusat

Jagi 1998 álggu rájes Davvi-Lappi guolástusa leat leamaš muddemin guolástanláhka (286/1982) ja -ásahus (1364/1997) ja daid vuodul addojuvvon mearrádusat.

Guolástussii guoskevaš oppalaš stivren gullá guolástanlága mielde guolástanguvlui. Guolástan-guovllu hálddašeapmái gullá guolleekonomaláččat oktílaš guovlu. Báišduoddara meahcceguovlu gullá guovtte guolástanguvlui: Anára ja Ohcejoga guolástanguvlui. Guolástanguovlluid rájit čuvvot gielddaid rájiid ja guolástanguovllut gokčēt buot čáhceguovlluid daid oamastan- dahje hálddašandilálašvuodain beroškeahtta. Lahttun leat čáhceguovllu oamasteaddjit ja guovllus doaibmi ámmát- ja lustabivdoorganisašuvnnat. Guolástanlága mielde guolástanguovlu galgá dahkat geavahan- ja dikšunplána, mii sisdoallá čielggadusa guolástanguovllu guollenáliid dilis ja dikšumii ja guolástusa lágideapmái guoskevaš oppalaš vuodđoprinsihpaid. Guolástanguovllut leat dahkan iežaset guovlluid várás geavahan- ja dikšunplánaid 2002:s (Seppänen 2002). Dikšunplánat leat beivejuvvon goappáge guolástanguovllus 2007:s (Anára guolástanguovlu 2007).

Guolástanguovllu guolástusa mudden- ja stivrenbargguin ja geatnegahttimiin fuolakeahtta guolástusa lágideapmi ja lobiid miediheapmi gullá čáhceguovllu oamasteaddjái. Guovllu čáziin badjel 90 % gullet stáhtii ja daid hálddašeamis vástida ná Meahciráđđehus. Stáhta čáziid guolástusa ja guollečáziid dikšuma leat stivremin lágasásahuvvon gielddalaš guolledoalloráđđádallangottit. Meahciráđđehus miediha guolledoalloráđđádallangottiid rávvagiid mielde guolástanlobiid ja dahká čáhceguovlluid eará dikšunbargguid. Erenoamáš sivaid dihte rávvagiin sáhtta spiehkastit.

Earáláhkai go lea eará sajis Suomas dilli, de gielddalaččain lea vuoigatvuohta oažžut nuvtta guolástanlobi stáhtačáziin bivdimii. Lohpi miedihevvo ruovttudárboguolástusa, ámmátguolástusa dahje luondduealáhusaiguin bargama vuodul. Geavadis buot gielddalaččat Ohcejoga ja Anára gielddas leat ožžon nuvtta guolástanlobi. Olgobáikegoddelaččaide sáhtta miedihit guolástanlobiid, jos dat eai čuoze gielddalaččaid guolástanvejolašvuodaide. Gielddalaččaid guolástus muddejuvvo čáhceguovllu oamasteaddji lohpeeavttuiguin (bivddusmearit jed.).

Olgobáikegoddelaččaide vuvdojuvvojit lustabivdolobit measta miehtá meahcceguovllu. Lohpeguovlui eai gula luosagoargŋunguovllut Deanu čázádatguovllus.

Oassi meahcceguovllu guolástusas dáhpáhuvvá eará go čáhceguovllu oamasteaddji miediham lobiiguin. Seaktebivdin, bilken ja guolástus leanalaš vuoggalobiin gullá oktasašguolástussii, masa buohkain lea vuoigatvuohta iige guolástussii dárbbašuvvo čáhceguovllu oamasteaddji lohpi. Seaktebivdimii ja bilkemii ii dárbbašuvvo lohpi ja vuoggabivdui galgá leat leanalaš vuoggabivdlohpi. Oktasašguolástanvuoigatvuođat leat fámus eará sajis earret luossa- ja čuovžačáziid guoika- ja rávdnesajiid. Buot guovllu čázádagain gávdno luossa ja čuovža. Jos olgobáikegoddelaš háliida guolástit guoika- dahje rávdnesajiin, de sus galgá leat dasa Meahciráđđehusa lustabivdlohpi. Oktasašguolástanvuoigatvuohta ii maiddá guoskka čáziide, main guolástus almmá čáhceguovllu oamasteaddji lobi haga lea mudui gildojuvvon. Gieldu sáhtta goittot biddjojuvvot, vai guollenáli dikšunbohtosiid sáhtta buorebut gáhttet ja gođdosajiid suodjalit. Ohcejoga gieldda siste gieldu lea biddjojuvvon dihto rávdjojávriide, maid guoládagat dikšojuvvojit sirdingilvimiiguin dahje mat leat dehálaš eadneguollejávrit. Sirdingilvinjávrit 2003:s ledje njeallje ja eadneguollejávrit vihtta.

9.3 Sierraákkat guolástus

Sierraákkat guolástanvuoigatvuohta (guolástanávddašeapmi) lea giddodahkii gullelaš vuoigatvuohta guolástit nuppi giddodaga, nuppi gili dahje nuppi juohkogotti čáhceguovllus. Dákkár eará go čáhceguovllu oamastanvuoigatvuhtii vuodduvvi guolástanvuoigatvuohta vuodduvva dábálaččat ođđadálu vuodduvan- ja dárkkistangirjiide dahje árbevirolaš návddašeapmái.

Anára ja Ohcejoga gielddain leat sierraákkat guolástanvuoigatvuođat čielggaduvvon ja nannejuvvon stuorrajuohkodoaimmahusa maŋŋá dollojuvvon čáhcebiererádjegeassindoaimmahusain, main earret eará gessojuvvojedje sierra juohkogottiide ja stáhtaetnamii gullelaš čáhceguovlluid gaskasaš rájit. Doaimmahusat álggahuvvojedje Anáris 1961:s ja Ohcejogas 1963:s. Guktot doaimmahusat registrerejuvvojedje 1977:s.

Ieš čáhceguovlluid juohku gergejuvvui buorre muddui 1984:s, muhto alimus riekti máhcahii Anára ja Ohcejoga doaimmahusaid doaimmahusalbmáide sierraákkat guolástanvuoigatvuođaid čielggadan ja nannen dihte (Anár: AR:a duopmu 27.6.1984 nr 1331 M 82/104 ja Ohcejohka: AR:a duopmu 27.6.1984 nr 1330 M 82/98).

Guolástanvuoigatvuođat čovdojuvvojedje dan maŋŋá **Anáris** doaimmahusas 1985:s, eanarievttis 1989, alimus rievttis 1993:s, doaimmahusas 1995:s (Anárjávrii oktasaš čáhceguovllut), eanarievttis 1996:s ja alimus rievttis 1996:s ja **Ohcejogas** doaimmahusas 1985:s, eanarievttis 1989:s, alimus rievttis 1993:s, eanarievttis 1996:s ja alimus rievttis 1996:s.

Maŋimus guolástanvuoigatvuođat, main lea váidojuvvon, čovdojuvvojedje lágafámolaččat alimus rievtti duomuiguin 14.11.1996 (Anár: AR:a mearrádus 14.11.1996 nr 4315, diáranr M 96/138 ja Ohcejohka: AR:a mearrádus 14.11.1996 nr 4314, diáranr M 96/54).

Doaimmahus- ja riektegeavvanáššegirjiin lea nannejuvvon dáluide guolástanvuoigatvuohta dihto jávriide dahje jávreosiide, jogaide ja buođdo- ja nuohhtesajiide, main eatnašat leat stáhta čáhceguovlluin. Mearrádusain ii leat váldojuvvon bealli guolástanvuoigatvuođa sisdollui dahje oama-steaddji ja sierraákkat guolástanvuoigatvuođa hálddašeaddji gaskavuhtii. Iešalddes ii nappo vel dihttojuvvo, galle bivdosa ja makkár bivdosiid návddašeami hálddašeaddjit sáhttet geavahit.

Áiggiid mielde dálut leat árbejuogu dahje giddodatgávppiid dihte juohkásan moanaide dáluide, mat geavahit dál ovtta dálui nannejuvvon guolástanvuoigatvuođa. Guđege juohkodálu vuoigatvuohta lea dan duohken, mo ovdamearkka dihte giddodatgávppis lea sohppojuvvon. Ohcejogas leat álggahuvvon vuosttas giddodatmeroštallandoaimmahusat, main čielggadit, maida giddodagaide dálu vuoigatvuohta lea sirdasuvvan ja makkár ossodagaiguin dát ožžot guolástit. Osolašlogahallama mieldásaš giddodagaid oamasteaddjit hábmejit oktasašguovlolága (758/1989) mielde osolašgotti, man lahtut mearridit ovtta guolástanvuoigatvuođa geavaheamis. Doaimmahusaid birra leat boahtán alimus rievtti duomut 2002:s ja 2006:s. Alimus rievtti maŋimus mearrádusa vuodul osolašlogahallamat dahkkojuvvojit guolástanbáikkiid mielde. Alimus riekti gávnnaš maddái, ahte giddodatmeroštallandoaimmahusas ii sáhte čovdit guolástanávddašeamiid sisdoalu.

Oktasaš guollečázi osolašgoddi (ovddeš guolástangoddi) ii ná mearrit guolástanvuoigatvuođas, muhto guolástanvuoigatvuođa geavaheamis soahpan gullá ovtta dálu hábmen osolašgoddái.

Sierraákkat guolástanvuoigatvuohta ii atte oktovuogitvuođa guolástussii, muhto čáhceguovllu oamasteaddjis lea raddálas guolástanvuoigatvuohta dain čáhceguovlluin, maida sierraákkat guolástanvuoigatvuohta lea váikkuheamen.

9.4 Guollegilvimat

Okta buot eanemus čáziid guoládaga rievadan dagaldat leat guollegilvimat. Guollegilvimiid álgoulbmilin lea leamaš lasihit čáziid guollebuvttadeami. Gilvimiid dihte eamiguollenálit jávke. Guollegilvimiin geavahedje čuovvža, mii fargga jávkadii juoba jalges duoddaris duottarjávriid eamirávdonáli. Guollenáliid lunddolaš máhcahanbargguid álggahedje 1980-logu loahpageahčen. Eamiguollenáliid máhcaheami eaktun lea vierroguollešlájá jávkadeapmi. Eanemus lea bargojuvvon rávdonáliid máhcahan dihte.

9.5 Guolástus ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolágas (62/1991) eai leat guolástusa eaige guollečáziid dikšuma stivrejeaddji njuolgadusat. Dat gávdnojit guolástanlágas (286/1982) ja -ásahusas (1116/1982). Meahcceguovlolága ulbmilat **sámekultuvrra dorvvasteapmi** ja **luondduealáhusaid dorvvasteapmi** bidjet goittotge guolástusa daidda geavahanhámiide, maid dihte meahcceguovlu lea vuodduduvvon. Lága ulbmilis **meahccáivuoda seailuheapmi** sáhtta maiddái váldit ovdan dihto beliid, mat galggašedje váldojuvvot vuhtii guollečáziid dikšumis ja geavaheamis mearridettiin.

9.6 Guolástus ja jekkiidsuodjalanláhka

Jekkiidsuodjalanláhka (851/1988) ja -ásahus (852/1988) eai gáržžit guolástusa. Jekkiidsuodjalanásahusa 3. §:a čuoggás 3 daddjojuvvo, ahte jekkiidsuodjalanguovllus lea lohpi guolástit, almmá ahte 1. §:a njuolgadusat dan hehttejit.

Guolástus ja meahccáivuoda seailuheapmi eai mana ruossalassii, eaige maiddái guolástus ja luonddusuodjaleapmi. Guollebivddus johtet goittot dávjá mohtorfievrruiguin. Guovllu geainnuhisvuoda dihte ealáhusguolástussii ja ruovttudárbuguolástussii guovllu čáziin šaddá geavahit sihke dálvit ja geassit meahccefievrruid ja girdi. Vaikko guolástus ii daninassii čuoze guovllu meahccáivuhtii dahje luonddudilálašvuhtii, de dasa goskevaš doaimmat sáhttet dan dahkat. Guolástanvuoigatvuohta ii atte vuoigatvuođa johtalit mohtorfievrruin meahcis.

9.7 Ulbmilat ja doaibmabijut

Gaskaboddosaš guolástandoarjjabáikkiid sáhtta miedihit guolástusa dárbbuide logus 16 **Geavahanvuoigatvuođa láigoheapmi ja luohpadeapmi** ovdanbukton prinsihpaid mielde. Fatnasa doallamii sáhtta miedehit lobiid.

Meahciráddehus oassálastá Ohcejoga ja Anára guolástanguovlluid guollečáziid geavahan- ja dikšunplánaid beivemii.

Guollenáliid lunddolaš lassáneapmi dorvvastuvvo guolástusa muddema bokte. Ohcejoga guolástanguovllus eai dahkkojuvvo ieš guollegilvimat guollešaddadanlágádusaid veajehiiguin. Gilvimiid sáhtta goittot čadahit čázádatguovllu siste nu, ahte sirdojuvvojit guolit dahje meaddeamat jávrris nubbái. Luonddudilálašvuoda seailuhan dihte sirdingilvimiid ulbmilin galgá leat vuosttažettiin eamiguollenáliid máhcaheapmi čáziide, main dat leat jávkan. Guolit eai gilvojuvvo johkačáziide eaige luosa goargjanguovlluide.

Sirdingilvimiid oktiiheiveheapmi ja das vástideapmi gullá čáhceguovllu hálddašeaddjái, ja nuba buot guvlui dáhpáhuvi gilvimiidda galgá leat Meahciráđđehusa lohpi ja gilvimiid galgá čadahit dárkilit guorahallon vuogi mielde millosit eiseváldebargun. Guolástanráđdjehusaid dárbbášlaš-vuoda galgá dadistaga čuovvut dárkilit ja dárbbášlaš nuppástusat dahkkojuvvojit golmma jagi gaskkaid. Ággan ovdalis máinnašuvvon árvalusaide leat lágaid ja ásašusaid lassin dustet guolledávddaid, seailluhit guollenáliid genetiikalaččat buhtisin ja dustet vierrošlájaid dagahan ekologalaš nuppástusaid.

9.7.1 Guolledávddaid leavvama hehtten

Gyrodactylus salaris lea dábálaš luhtehas luosaid čuomas miehtá Suoma earret Jiekŋamerrii luoiti čázádagaid. Luhtehas lea sullii 0,5 mm:a guhku, ja nuba dan ii sáhte oaidnit báljes čalmmiiguin. *G. salaris* sáhtta eallit ja lassánit maiddá girjelusa čuomas, ja sáhtta oanehis áiggi eallit maiddá eará guliid čuomas.

Dát luhtehas lea hui dábálaš ee. Duortnoseanu čázádaga luossaveajehiin, maida luhtehasa eai leat fuobmán dagahit vahágiid dahje jámuid. Go luhtehas gárttai Norgii 1970-logus, de doppe dat lea dagahan luosa johkaveajehiidda stuorra jámuid lagabui 40 jogas, mii lea sakka geahpedan maiddá sállášiid. Sivvan atnet dan, ahte Atlántii luoiti jogaid luossanálit eai bastte vuostálastit *G. salaris* -luhtehasa laskama. Seammá lea fuobmájuvvon maiddá Ruošša bealde ee. Kierettijogas. Lea nappo erenoamáš dehálaš hehttet luhtehasa leavvamis Detnui ja Njávđánjohkii.

Luossaluhtehasa ja guolledávddaid sáhtta hehttet desinfiseremiin dahje goikademiin guolástanbiergasiid, jos dat leat geavahuvvon eará čázádagain. Desinfiserenvejolašvuohta gávdno moanain turismafitnodagain, mat vuvdet guolástanlobiid. Ealli guliid ja meadđemiid ii oaččo sirdit eará sajis Suomas Jiekŋamerrii luoiti čázádagaide.

Eana- ja meahcedoallosministeriija ásašusa Deanu, Njeavdánjoga, Báhcaveaji, Duollánjoga ja Uvddujoga čázádatguovvluid suddjemis *Gyrodactylus salaris* -parasihta leavvama vuostá (1376/2004) gustohit Suomas Nuortamerrii ja Vilgesmerrii luoiti čázádagaid guovllus dihttovaš *Gyrodactylus salaris* -parasihta leavvama eastima várás ásašusa namuhuvvon Suoma beale čázádagaid guollenáliide ja guollešaddadanlágádusaide. Ásašusas raddjejit ee. guliid ja meadđema sirdima, seakteguliid sirdima ja geavaheami, guliid čoalluma ja maiddá guollebivdobiergasiid ja fatnasiid geavaheami.

9.8 Čuovvun

Meahciráđđehus čuovvu guovllu guollenáliid Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) ja Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dákkárat leat guolástanlohpestatistikat, guollegilvinraporttat ja dikšun- ja geahččalan-guolástustusaid raporttat.

Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea váldán badjelosas guovllu luossanáliid dili čuovvuma. Luonddudilálaš čáziid geavaheapmi ja dikšun gáibidit birrasa dili čuovvuma ja das dáhpáhuvi nuppástusaid registrerema. Čáziid suvruma čuovvun gullá biraseiseválddiide. Čuovvun galgá dáhpáhuvat miehtá meahceguovllu ja seamma čáziin, goas oaidná nuppástusaid áiggi guhkkodahkii. Erenoamáš dehálaš lea čuovvut coages duottarjávriid dili, main oksygenajávku sáhtta hui garrasit čuohcit guollenáliide.

10 Fuodđodikšun ja meahccebivdu

10.1 Dálá dilli

10.1.1 Meahcástanvuoigatvuohta

Suomas meahccebivddu lea muddemin meahcástanláhka (615/1993) ja -ásahus (666/1993). Lága gustohasuorggi ollái leat váldojuvvon dasa lassin meahccebivdui bissovaččat gullevaš doaimmat. Nuba gustohansuorgái gullet fuodđogáhtten, fuodđoealliid dagahan vahágiid buhtadeapmi ja maddái beatnaga doallan (SII 300/1992, dárkilis vuodustusat 1 §). Meahcástanlága lassin bivddedetiin galgá váldit vuhtii maddái dan mii luonddu- (1096/1996) ja ealliidsuodjalanlágas (247/1996) mearriduvvo. Luonddusuodjalanlágas mearriduvvo fuodđuide ja ráfáidahtekeahces ealliide gulakeahces ealliid suodjaleamis ja dikšumis. Ealliidsuodjalanlága vuodul geahččalit gáhttet ealliid buorredili ja buori giedahallama.

Stáhtaeatnamiin bivdovuoigatvuođa geavaheamis ja fuodđodikšumis mearrida dat eiseváldi, man hálddašánválddi vuollásaš guovlu lea (Meahcástanláhka 44 §). Meahcástanlága 8. §:a mielde ohcejohkalaččat ja anárlaččat ožžot nuvtá bivdit meahci iežaset ruovttugieldda stáhtaeatnamiin.

Meahcceráđdehusa hálddašeami vuollásaš stáhtaeatnamiid árbevirolaš meahccebivdogeavaheami ulbmil lea dáhkidit siviilaolbmo meahccebivdovejolašvuođaid suvdilis geavaheami vuodđojurdagiid mielde.

Meahcástanlága 46 §:a mielde stáhtaeatnamiidda galgá leat álo čálalaš bivdolohipi stáhtaeatnamiid viidodaga ja goziheami váttisvuođa dihte (HE 300/1992, 26). Jos stáhta soames guovllus lea dárbu ráddjet lobiid meari, de lobiid miedeheamis ovdasadjái berre bidjat dakkár meahccebivdiid, gain muđui ii livčče vuogálaš meahccebivdovejolašvuohta.

10.1.2 Fuodđodikšun ja meahccebivdu Báišduoddara meahcceguovllus

Meahccebivddus berre čuovvut suvdilis geavaheami vuodđojurdaga. Meahccebivdovuoigatvuhtii čatnasage bissovaččat geatnegasvuohta fuodđogáhttemii. (SII 300/1992, dárkilis vuodustusat 1 §)

Meahcceráđdehus stivre meahccebivdoloheboaduid fuodđogáhttendoaimmaide – ee. smávvaspirebivdui ja fuodđonáli árvvoštallamii.

Fuodđo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea addán 1989:s fuodđodikšunbiriide rávvagiid das, man ollu galggašedje leat fuodđodáirkongolmmačiegahasat. Ávžžuhusa mielde Báišduoddara meahcceguovllus ja dan birastahti jekkiidsuodjalanguovlluin galggašedje leat uhcimustá vihtta fuodđodáirkongolmmačiegahasa. 2007:s lohkkovuođedje Ohcejoga fuodđodikšunovttastusa doaibmaguovllus (Buolbmátjávri, Goahppeloavi, Johttijávri ja Pesemälampi sihke dastán Anára gieldda bealde Jullanjávri ja Guottoveaiskáidi) oktiibuot guhtta fuodđodáirkongolmmačiegahasa. Dáin njeallje leat Báišduoddara meahcceguovllus dahje dan lahkosiin.

Ealغانáli sturrodaga rehkenastimii ja sihkkarastimii geavahuvvo maddái fuodđodikšunovttastusaid lágidan girdislohkan.

Jagi 2004 árvvoštallamat guovžža, gumppe, geatki ja albasa valljivuodas ja lassánanbohtosiin vuodduvvet buorre muddui eaktodáhtolaččaid merken áicamiidda, mat máinnašuvvon jagi áigge čoggojedje oppa riikkas oktiibuot 19 326. Valljivuodaárvvoštallamiin váldojuvvojit vuhtii maidái dutkandieđut sierra šlájain, sierra sohkaheallái ja ahkejoavkkuide mihtilmas lihkaeamis ja eallinbirsasiid sturrodagas sierra jagiáiggiid. Áicanmateriála dievasmahtti dieđuid fidne maidái, go čuvvojuvvojit guovžžat ja gumpet, maida leat giddejuvvon GPS- ja radiosáddenrustegat. (Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus 2005)

2003:s Ohcejoga fuodđodikšunovttastusa doaibmaguovllus bivde 70 miŋka ja 151 riebana (Korhonen 2004) – dán árvvu mielde beali bivde Báišduoddara váikkuhanguovllus (Ohcejoga fdo / Veikko Porsangera njálmmálaš diehtunaddin 2005). Meahciráđdehus hágai 2007:s bivdobiergasiid báikkálaš meahcebevdiid atnui smávvanávbevvidu beavttálmahttin dihte. Dasa lassin eana- ja meahccedoalloministeriija mieđihan sierralobiiguin lea riebanbivdu beavttálmahttin dihte njállaporoševtta áigge sáhtán geavahit riebanbivddus veahkin mohtorgielkká.

Sihke Anára ja Ohcejoga fuodđodikšunovttastusaid doaibmaguovllus meahccái dolvojuvvojit jahkásaččat 100–150 njoallungeađggi ealggaid várás. Ohcejoga fuodđodikšunovttastusa doaibmaguovllus bealli geđggiin biđejuvvojit Báišduoddara guvlui. Anára fuodđodikšunovttastusa doaibmaguvlui maidái dolvojuvvojit geađggit, muhto eai leat dárkilet dieđut das ahte gosa (Nisilä 2005, Porsanger 2005).

Meahcástanlágas mearriduvvo beatnaga veaddingeatnegasvuodas. Dan mielde go beana lea olgun, de dan galgá veaddit báddegeažis dahje dat galgá leat seammás gearggus veddojuvvot 1.3.–19.8. Dás sáhtá goittot spiehkastit, go eará go vuodjeleaddji beana geavahuvvo meahcebevdui ja dalle, go vuonccesbeana dahje eará loddebeana skuvlejuvvo nu, ahte dat ii heađuš ráfáidahtton fuodduid daid lassánanáigge (MeahcástanL 51 §, 3. mom.).

Almmá eanaeaiggáda dahje meahcástanvuoigatvuoda hálddašeddji lobi haga beatnaga ii oaččo doallat luovus nuppi eatnamis.

Báišduoddarii – ja eará boazodoalloguvlui – gullelaš stáhtaeatnamiid bivdovuoigatvuodaid lági-deapmái sáhtá váikkuhit maidái boazodoallohka (848/1990). Davvi-Lappi stáhtaeatnamat gullet erenoamážit boazodoalu várás oaivvilduvvon guovlluide. Dákkár guovllus eatnama ii oaččo geavahit nu, ahte dat čuohcá sakka boazodollui. Stáhta eiseválddit galget ráđđadallat bálgoša ovddasteaddjiiguin, go plánejit stáhtaeatnamiidda guoskevaš doaibmabijuid, mat váikkuhit mealgat boazodoaluin bargamii.

Meahcebevdu lea oassi báikkálaš eallinvuogis ja kultuvrras. Rievssahiid gárdun mearkaša ekonomalaččat Báišduoddara meahceguovllus. Vaikko bivdiid lohku lea geahppánan, de guovlluid geavahepmi lea viidon olbmo nammii dan maŋná, go mohtorgielkkát leat boahtán atnui. (Aikio 2005) Ohcejogas lea mearkašahtti bivdoturisma, nu ahte váldosesonjat deivet gidđii ja čakčii. Báikegoddelaččaid eanaloddebivdu várás eai leat mearriduvvon earit, muhto fuodđodikšunovttastus stivre dan ávžžuhusaiguin ja Lappi fuodđodikšunbire oanida dárbbu mielde bivdoáiggi (615/1993, 38 §).

Báišduoddara meahceguovllu siste leat golbma bivdoguovllu: Báišduottar, Gáregasnjárga ja Gámas. Smávva fuodđolobiid lassin Meahciráđdehus vuovdá jahkásaččat Davvi-Lappii muhtun muddui lobiid ealga- ja guovžabivdui daidda, geat bivdet iežaset ruovttugieldda olggobealde.

Ohcejogas ja Anáris meahcebevdui čatnasan turisma lea mearkkašahtti ja čuohcá eanemus gidđa- ja čakčasesonjii. Meahcceráđdehusa Davvi-Sápmái miedehan smávvafođđuid bivdolobit eai dáid maŋemuš jagiin leat vuoigadahtán eará eanalottiid go rievssat- ja gironbevdui. Lohpe- rávvagiin ávžžuhit guoddet girona bivddekeahhtá. Rievssaha meahcebevdoáigodahkii lea vuovde- massii earenoamážit rievssatbevdui dárkkuhuvvon lohpetiipa, mas lea beaivveguovdilis fitnetearri. Meahcebevdoáigodagain 2004–2007 smávvafođđolobiid fitnetearri lei Muotkeduoddara me- ahceguovllu Ohcejoga beale oasis golbma rievssaha ja Anára beale oasis guokte rievssaha beaiv- vis. Áigodahkii 2007–2008 sálašearri njejahuvvui maiddá Ohcejoga guovlluin guovtti rievssahii beaivvis. Ovdal eanalottiid bivdoáigodaga vuovdinláhkai biddjon smávvafođđolobiin máin- našuvvon bivdoealliid – čáhcelottit, njoammilat ja smávvaspiret – bivdodeaddu lea hui unni.

10.2 Meahcebevdu ja meahceguovloláhka

Meahceguovloláhka (62/1991) váldá beali meahcebevdui dušše ulbmillaš dásis. Lága ulbmilat **sámekultuvrra dorvvasteapmi ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi** sisdollet meahcebevdu. Báikkálaš bivdokultuvrra ja bivdovuogiatvuodaid gudnejahttin lea oassin guovllu meahccáivuoda doalaheamis.

10.3 Meahcebevdu ja jekkiidsuodjalanláhka

Jekkiidsuodjalanláhka (851/1988) ja -ásahus (852/1988) eai gáržžit meahcebevdu. Jekkiid- suodjalanásahusa 3. §:a mielde meahcebevdu lea lobálaš dain jekkiidsuodjalanguovlluin, mat leat meahcánstanlága (615/1993) 8. §:a oaivvildan gielddain, main gielddalaččain lea vuoigatvuolta bivdit ruovttugielddaset stáhtaeatnamiin.

10.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahcceráđdehusa ulbmilin lea dikšun- ja geavahanplánas oadjudit ja ovddidit sápmelaš ja suop- melaš kultuvrii čielgasit gullelaš bivdoárbevieruid. Meahcceráđdehus čuovvu fođđonáliid ovdá- neami ja figgá ovttasbarggus fođđogáhttenbiriin ja fođđogáhttenservviiguin dorvudit daid.

FGDL:s jahkásaš nálleárvoštallamiid ja sálašstatistihkaid ja maiddá ovddit jagiid lohpeveriid, lohpebevdiid fitnetmáhcáhaga ja rievssatbevddus dahkkon eará čielggadusaid (ee. Kangas 2006, Gröndahl 2005) atnet veahkin, go meroštallet meahcebevdui suvdilis mihttuibidjama ja fođđo- náliid. Fođđonáli árvvoštallama luottehahttivuoda buoredeami várás váldojit vuhtii fođđo- gáhttensearvvi cealkámuš fođđonális ja maiddá áicosat dain, geat johtet ollu luonddus (ee. virgedoaimmas bargit ja báikkálaš rievssatbevdit).

Báikkálaš vuoigatvuodaid ja fođđonáliid suvdilis dorvudeami várás Meahcceráđdehus mearrida earrešiehtadusain lohpebevdui guovloeriid. Earremearrádusa ulbmilin lea vuodđudit meahce- bevdui eriide nu, ahte dat lea ekologalaččat ja sosiálalaččat suvdil ja ahte sápmelaš kulturgáhttema ja meahcebevdoalága (615/1993) 8. § mielde gustovaš vuoigatvuodát dáhkiduvvojit ja boazo- doallu váldojuvvo vuhtii lohpebevdui plánemis.

Bivdui gullevaš juohkeolbmovuoigatvuodaid badjelmanni gaskaboddosaš gohttemii sáhtta miedehit lobiid, ja dolastallan meahcebivddu oktavuodas (atnimiin goike ovssiid, rissiid ja unna guduid) lea lobálaš meahceguovllus. Šaddimuoraid njeaidin almmá sierranas lobi ii leat lobálaš. Meahcebivddu oktavuodas sáhtta muhtin veardde váldit gaskaboddosaš gohttemii dárbbalaš seakka lávvomuoraid. Meahcebivddu oktavuodas leat Meahcceráđđehusa bajásdoallan ráhkadagat (dolastallansajit, dálkesuojit ja stobut) meahcebivdiid geavaheamis.

Meahcebivdolága mielde gieldda olbmui lea vuoigatvuolta bivdit ruovttugielddaset siste stáhta eatnamiin áidalas meahcis ja jekkiidsuodjalanguovllus. Gieldda olbmuid dálveáigásaš meahcejohtaluslohpi dahká vejolažžan mohtorgielkká geavaheami rievssatgárdumis. Mohtorgielkká ja njealjejuvllaga sáhtta atnit fuođdosállaša fievrredeapmái meahcis eret stáđásman geavada mielde.

Ealga (Lappi fuođdogáhttenbire) ja guovžža (EMM) bivdu lea juhkon eriide, vai bastá čuovvut náliid ovdáneami. Rievssat- ja eanaloddelobit biddjojít eriide nu, ahte meahcebivdu lea ekologialaččat ja sosiálalaččat suvdil.

Meahcceráđđehus vuovdá olgobáikegottálaš meahcebivdiide riikkadási gustováš vuoddojurdagiid mielde eriide juhkkovuvvon meahcebivdolobiid. Lohpevuovdimiin dahkiduvvo vejolašvuolta meahcebivdui maiddá daidda, geain ii muđui livččii vuogálaš bivdovejolašvuolta (MeahcebivdoL 46 §). Lobiid vuovdin sihkkarastá sápmelaččaide ja earáide báikegottis eretfárren olbmuid meahcebivdui ovddeš ruoktoguovllusteaset ja nu joatkit árbevirolaš eallinvuogi ja bivdokultuvrra hárbjeheami. Lohpemearis jahkásaččat mearredettiin čuvvojuvvo suvdilis geavaheami vuoddojurdda ja vuhtiváldovuvvo sosiálalaš suvdilvuolta ja maiddá báikkálaš sállaša oassi. Lohpemeahcebivddu ordneminn Meahcceráđđehus ráđdadallá gielldaguovdilis čanasjoavkodilálašvuodain fuođdogáhttenserviin, bálgošgiin, sámedikkiin, gielldaguin, báikkálaš turismafitnodatdoalliiguin ja vejolaš ámmátmeahcebivdiiguin.

Lohpebivddu sáhtta stivret dahje ráđđjet mánggaláhkai, vai eastada meahcebivddus vejolaččat boahtti hehttehusaid. Meahcebivddus vejolaččat šaddan mearkkašahtti hehttehusaid ja vahágiid čoavdima várás Meahcceráđđehus lágida ráđdadallama sierra oassebeliiguin. Go lea gullan iešgudet oassebeliid, de Meahcceráđđehus sáhtta ásahit gáržžedemiid olgobáikegottálaš olbmuid lohpebivdui. Ovdamearkka dihte vuojeheaddji beatnagiin, gárdumiin ja beanageassástaga ávkinatnimiin bivdu lea gildovuvvon visot Davvi-Sámi lohpeguovlluin. Dasa lassin sáhtta ásahit lohpeavttuid (ovdamearkka dihte oktavuodaváldingeatnegasvuolta bálgošiid oktavuodaolbmuid). Dáinna lea figgamuš beavttálmahttit lohpemeahcásteaddjiid rávvema boazodollui gullevaš aáššiin.

Meahcceráđđehus sáhtta miedehit lobiid beatnaga oahpaheapmái stáhta eatnamiin.

Meahcceráđđehus sáhtta vuodđudit dárbbu mielde guvlui fuođdonáliid árvoštallama várás fuođdolohkanguovlluid. Fuođdogáhttensearvvit sáhttet vuodđudit ja merket meahccái fuođdolohkanguovlluid Meahcceráđđehusain sierra soabahtti sajjiide.

Sarvvanáliid dikšuma várás njoallungeđggiid bidjan lea vejolaš Baišduoddara guovllus. Ája- ja jogašgáttiid sieđgasuovkkaid vesáčuohppan lea lobálaš Meahcceráđđehusa čujuhusa mielde ealga biebmodili buorideami várás.

Meahcceráđđehus atná smávvaspirebivddu (rieban, miŋka) luondusuodjalan- ja fuođdogáhtten-sivain dehálažžan. Meahcceráđđehus oassalastá heivvolaš osiin vejolaš smávvaspireprojeavttaide – nugo ovdam. riebenbivdui njállaguovllus, ja dasa lassin stivremiin ruđaid fuođdogáhttenbargui (ee. skáhppomiin bivdobiergasiid).

10.5 Čuovvun

Meahciráđdehus čuovvu guovllu fuođđonáliid Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) ja Meahciráđdehusa biras- ja kvalitehtavuogádagas sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dákkárat leat jahkásaš lohpeearit ja sálašstatistihkat, fuođđodáirkongolmmačiegahasaid rehkenastimat ja Anára- ja Ohcejoga fuođđodikšunovttastusaid árvvoštallamat. Meahciráđdehusa lassin dán čuovvumis leat mielde ee. máinnašuvvon fuođđodikšunovttastusat ja Fuođđo- ja guolledoalu dutkanlágádus sihke bálgosiid ja Meahciráđdehusa bargoveahka.

11 Meahccejohhtalus ja eará johtaleapmi

Juohkeolbmovuoigatvuodát leat fámus meahcceguovllus. Juohkeolbmovuoigatvuodaid vuodul buohkain lea vuoigatvuohhta johtalit iešrádálaččat álo ja juohke sajis. Maiddái oanehisáigásaš (3 ija ain ovttá sajis) gohtten gullá juohkeolbmovuoigatvuodaide. Meahciráđdehusa stobuid geavaheapmi ii gula juohkeolbmovuoigatvuodaide, muhto daid geavahannjuolggadusain oážžu Meahciráđdehus mearridit sierra. Logus 7 **Luondduturisma ja lustageavaheapmi** leat mitaluvvon ávdinstobuid geavahannjuolggadusat.

Johtinoktavuođaid ja johtaleami stivrejeaddji njuolggadusat gávdnojit goittot meahcceguovlolágas (62/1991), luonddusuodjalanlágas (1096/1996), čáhcelágas (264/1961), lágas priváhtageainnuin (358/1962), giddodagaid čohkkenlágas (554/1995), meahccejohhtaluslágas (1710/1995) ja áibmojohhtaluslágas (281/1995) ja daidda guoskevaš ásašusain.

11.1 Geainnut ja johtolagat

11.1.1 Dálá dilli

Meahcceguovlolága (62/1991) 5. paragrafa mielde ”meahcceguovlluide ii oáččo ráhkadit bissovaš geainnuid”. Njuolggadus dorvvasta meahcceguovlolága váldoulbmila, guovllu meahccáivuoda seailluheami. **Bissovaš geainnuin** oavvildit buot jagiáiggiid vuojahahtti geainnu.

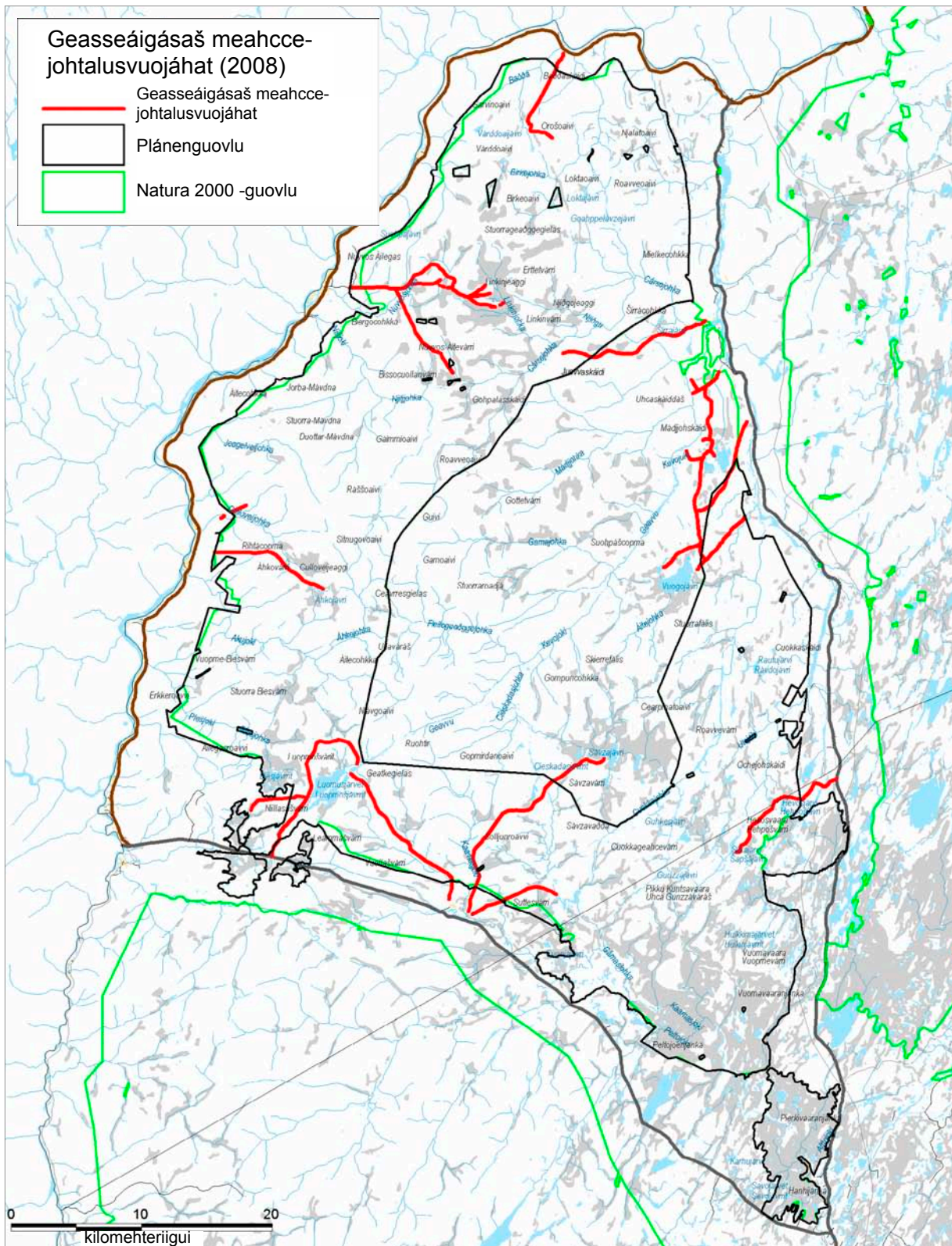
Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo geainnuid huksemis dasa lassin: ”Geainnuid huksengiellu ii guoskkašii paragrafa 3 momeantta mielde geainnu ráhkadeapmái dalle, go meahcceguovllu rájiid siskkobeale priváhtadálus lea láchkii vuodđuduvvi johtinvuoigatvuohhta stáhtaeatnama čađa.” Dasa lassin goittotge daddjojuvvo lága dárkilet ákkastallamiin ain: ”Jos guovllu meahccáivuohhta gillášii das, ahte dákkár vuoigatvuhtii vuodđuduvvi geaidnu ráhkaduvvošii, de stáhtaráđdi sáhtášii evttohuvvon lága 8 §:a vuodul dihto eavttuiguin addit lobi geainnu várás vuodđuduvvon servituhtta- dahje geavahanvuoigatvuoda lotnumii.”

Eanaš priváhtadáluide meahcceguovllu siste lea johtinvuoigatvuohhta servituhttan dahje geaidnovuoigatvuohhtan. Ovdal dákkárat leat vuodđuduvvon ng. **bálggesservituhttan**, mat eai leat álo sierra meroštallon; nuppiiguin sániiguin eanamihtidandoaimmahusas sáhttet leat nannen servituhtaid, muhto bálgáid sajádat ii leat merkejuvvon kárttaide. Dálá giddodatčohkkenlága (554/1995) mielde johtinoktavuohta lágiduvvo dán áigge geaidnovuoigatvuohhtan priváhtageainnuid birra addojuvvon lága (358/1962) mielde.

Báišduoddara meahcceguovllus eai leat geainnut. Máttageahčen meahcceguovllu ráđji manná Gápmasa–Gáregasnjárgga-geainnu davábealde ja oarjin ja davvin Gáregasnjárgga–Ohcejoga-geainnu nuortta- ja máttabealde ja nuortan ráđji manná 4-geainnu oarjjabealde.

Ohcejoga meahcceguovlluide leat šaddan vuogáiduvvan meahccevuojáhat ovdal meahccejohhtaluslága (1710/1995) fápmuiboahtima. Báišduoddara meahcceguovllus lea anus soames meahccevuojáhat. Báikegoddelaččaid geasiáigásaš meahccejohhtaluslobit Ohcejogas leat miedihuvvon dihto vuojáhagaide (govva 5). Dáid meahccevuojáhagaid álgogeažit mannet muhtun muddui priváhteatnamiid bokte. Dáidda osiide Meahciráđdehus ii sáhte miedihit lobiid. Anáris eai leat geasiáigásaš meahccejohhtaluslohpevuojáhagat.

Govva 5. Báišduoddara meahcceguovllu geasiáigásaš meahccejohhtalusvuojjáhát 2008. © Meahcíráđdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5293, © Suoma birasguovddáš 2008.

Meahceguovllus ja jekkiidsuodjalanguovlluin eai leat meahcejohtaluslága mieldásaš mohtorgielkájohhtolat. Guovllu nuortadavágeahčen Anára gieldda bealde manná okta meahcejohtalusvuojáhat meahceguovllu bealde váile 10 kilomehtera mátkkis sihke Giellájoga buolžaguovllu bokte. Okta meahcejohtalusvuojáhat lea Čuonjájekki–Biergevárjeakki ravddas, ja dat manná sullii 10 kilomehtera mátkki jekkiidsuodjalanguovllus (govva 3, s. 63).

11.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Báišduoddara meahceguvlui dahje jekkiidsuodjalanguovlluide eai ráhkaduvvo odđa geainnut dahje meahcevuojáhagat.

Meahcceráđdehusa dálá mohtorgielkámáđijat sáhtá vuodđudit virggálaš mohtorgielkájohhtolahkan.

Davvi-Lappi eanagoddelávvaárvalusas lea máinnašuvvon mohtorgielkájohhtolaga oktavuodadárbu Gáregasnjárgga ja Ohcejoga gaskii. Árvalusa mielde johtolat manašii juogo duottarbadjosiid mielde dahje johkaguora. Johtolahkii laktásit ruossalasvuodát. Dál eai leat vel čielggaduvvon johtolaga váikkuhusat boazodollui ja luonddudilálašvuodaide, ja nuba oktavuodadárbbu eai leat sáhtán čájehit eanagoddelávas. Lávas eai maidái biehttal máinnašuvvon johtolaga dárbbu. Johtolaga várás galggašii vuos dahkat dárboguorahallama, dasto galggašii soahpat vejolaš johtolalinnjás ja loahpas dahkat välljejuvvon linnjái johtolatlána ja -doaimmehusa.

Jos orru leamen dárbu ovdalis máinnašuvvon mohtorgielkájohhtalahkii ja dárbbášlaš čielggadusat ja plánat dahkkojuvvojit, de johtolalinnjá sáhtá mearridit mannat maidái meahceguovllu boaittoealeavádaga bokte.

Dárboguorahallama maŋná resurssaid mielde Meahciráđdehus sáhtá ordnet Luopmošjávraí manni meahcevuojáhaga.

11.2 Meahcejohtalus

11.2.1 Dálá dilli

Meahceguovlolágas (62/1991) eai leat meahcejohtalussii guoskevaš seadáhusat. Meahcejohtalusa stivrejit meahcejohtaluslágain (1710/1995), mii mearrida johtimis mohtorgielkámáđijain, meahcis ja jieŋaid alde čáziid buohta, geainnuid olggobealde. Meahcejohtalus ii leat juohkeolbmovuoigatvuohta, muhto meahcis vuodjimii dárbbášuvvo earret muhtin spiehkastagaid (ovdam. boazodoallit ja virgeoapmahaččat) eanaoamasteaddji lohpi (Meahcejohtalusláhka 4 §). Lobiin mearrida eanaoamasteaddji, man stáhta eatnamiin Muotkeduoddara meahceguovllus ovdasta Meahcceráđdehus. Meahcejohtaluslága ulbmilin lea

eastadit hehttehusaid, mat lundui dahje earábirrasii, luondduealáhusaide, oktasaš áhpásmahttingeavahussii dahje eará almmolaš ovdui dahje priváhta ovdui šaddet mohtoriin geavvi fievruid geavaheamis meahcis ja mohtorgielkámáđijias, ja dasa lassin ovddidit johtalusdorvvolašvuoda.

Mohtorgielkámáđijat leat geaidnojohtaluslága (267/1981) 2. §:s meroštallon geainnut, main lea ”almmolaš vuoigatvuohta vuodjit mohtorgielkkáin muohtaga áigge máđiija ráigge, mii lea merkemiin earuhuvvon meahcis”.

Meahcejohtaluslága 13. § mielde

meahceguvlui sáhtttá vuodđudit mohtorgielkámáđiija mearridemiin das guovllu dikšun- ja geavahanplánas. – – Mohtorgielkámáđiija vuodđudeamis ja heaittiheamis luonddusuodjalanlágas (71/23) [1096/1996] dárkkuhuvvon stáhtii gullelaš suodjalanguovllus mearrida guovllu hálddašeami vuodul Meahcceráđdehus dahje Vuovdedutkanlágádus.

Maiddái ohcejohkalaččat ja anárlaččat dárbbasit meahcejohtaluslobi iežaset gielddas johtimii, muhto dat lea sidjiide nuvttá. Báikegotti olbmuid nuvttá meahcejohtalusvuoigatvuohta vuodduvvá láhkii Meahcceráđdehusas (1378/2004). Lága 15. § mielde nuvttá bálvalusaide gullá earret eará ”báikkálaš olbmuid vuoigatvuohta atnit Meahcceráđdehusa hálddašeami vuollásaš guovllu meahcejohtaluslága (670/1991) [1710/1995] mielde meahcejohtalussii”. Dasa lassin riikka-beaivvit gáibida meahcejohtalusláhkii laktin cealkámušastis, ahte ráđdehus atná fuola das, ahte Meahcceráđdehus dahje stáhta eará virgeoapmahaš miedeha Ohcejoga, Eanodaga ja Anára gielddas bissovaččat orru olbmuid guhkesáigásaš guovloguovdilis lobiid mohtorgielkká atnimii stáhta eatnamiin dainna eavttuin, ahte lobiin ii šatta meahcejohtaluslága 5. §:s dárkkuhuvvon vahát.

Meahciráđdehus miedihá báikegoddelaččaide mávssuhis meahcejohtaluslobiid. Govva: Pirjo Seurujärvi.

Meahcejohtaluslága 4. §:s ášahuvvo vuoigatvuodas jodážit meahcis. Boazodoallobargguin lea lobálaš mohtoriin geavvi fievruiin ja mohtorfatnasiin johtaleapmi ja maiddái helikoptera ja girdinmášiinna geavaheapmi. Bálgosa olggobeale boazoreanggaid meahcejohtaluslobit, maid Meahcceráđdehus miedeha, leat nuvttá. Meahcceráđdehusa bargodoaimmain jodedettiin ii dárbbasuvvo meahcejohtaluslohpi. Seammaláhkai poliissa, tuollolágádusa ja rádjágozihanlágádusa virgedoaimmaide, buohccisáhttui, buollin- ja gádjundoaimma bargguide iige eará vealtameahtun

virgedoaimmaide ii dárbbášuvvo meahcejohtaluslohpi. Energiija- dahje dáhtasirdinrusttegiid fuolahusbargguide ja dán dihte johtimii ii dárbbáš lobi. Maiddái váddásit lihkadanlámis olmmoš ja su mieđušteaddji eai dárbbáš meahcis johtimii eanaomasteaddji lobi (1710/1995, 4 §). Meahcejohtaluslága 28. § mielde guovloguovdilis birasguovddáš sáhtá ohcamušas miedehit olbmui, gean lihkadannákca lea agi, váttu dahje buohcuvuoda dihte hedjonan, lobi spiehkastit 4. §:s dahje 8 §:s ásahuvvon gildosis dahje ráddjehusas.

Sierra johtalusvugiid gaskavuohta meahceguovlolága ulbmiliidda lea muhtin muddui ruossalas. Mohtorgielkká, njealjejuvllaga, meahccemohtorsihkkela, mohtorfatnasa ja giridinmásiinna geavaheapmi lea dálá áiggis dehálaš oassi luondduealáhusaiguin bargamis. Boazodollui mohtorgielká lea dehálaš bargoneavvu. Lustamohtorgielkávuojašeamis sáhtá šaddat boazodollui maiddái hehttehus ja vahát. Hárehis mohtorgielkávuojašepmi sáhtá biđget ealuid ja ruohtahit bohccuid. Boazoealuid biedganeapmi dagaha bealistis boazodoalliide lassegoluid.

Guollebivdu, meahcebivdu ja čoaggindoaibma dorjjastit maiddái mohtorgielkkáin, meahcebiillain, njealjejuvllagiin ja meahccemohtorsihkkeliin johtaleapmái mohtorfámuin. Gaskkat leat guhkit, ja sálláša ferte fidnet jođánit varasin geaidnogurrii ja ovddosguvlui vuovdimii.

Nuppe dáfus meahceguovlolága ulbmilin lea guovllu meahcceluonddu sealluheapmi. Meahcceluondu geahppána, mađi eanet áidalas meahcis leat olbmo dagahan luottat ja jienat. Mohtoraston meahce- ja čáhcejohtalus čuočá ovddemustá dihto johtolagaide (mohtorgielkámáđiijjat, johkaráigget, njealjejuvllatvuojašagat), ja vahágat guovllu lundui leat bisson viehka unnin. Luonddu gollama hárrái vahágat leat oanehisáigásaččat, gaskaboddosaččat ja čuhcet eanaš ráddjejuvvon guovlluide seammás – go stuorámuš oassi áidalas meahcis bissu luoduláganin. Dát dagahagat geahpedit guovllu meahcilundosašvuoda. Mohtorgielkká luodda luotkko muohttagis hohkaha bohccuid luotta ala ja ná gielkávuojašeaddji sáhtá diehtemeahttunvuodas dagahit geahčuvuollášaš boazoealu biedganeami. Muhto nuppe dáfus mohtorgielkká luodda luotkko muohttagis álkidahtá čuoigi johttiid.

Lappi birasguovddáš sáhtá meahcejohtaluslága vuodul earenoamáš siva geažil ásahit mohtorgielkávuojašangildosa dihto guvlui dahje áigemearrái. Earenoamáš sivva sáhtá leat ovdamearkka dihte áitatvuollášaš ealli beasi d. bieju biras čivganáigge dahje boazodoalus vuolgi dárbu. Luonddusuodjalanákkat sierranas gielddusguovlluide dahje -áiggiide eai áidalas meahcis dálá áiggis leat.

11.2.2 Ulbmilat ja doibmiibidjamat

Meahcceráđdehus miedeha meahcejohtaluslobiid meahceguvlui ja jekkiidsuodjalanguovlluide gustovaš lohpe-miedehanprinsihpaid ja -rávvagiid mielde.

Muohtaáigái

- gieldda olbmuide miedehuvvojit meahcejohtaluslobit olles ássangieldda viidodahkii (ii álbmot- iige luonddumehciide) eanet go ovtta jahkái hávil
- olgobáikegottáš olbmuid mohtorgielkávuojašepmi stivrejuvvo Meahcceráđdehusa bajásdoallan mohtorgielkámáđiijaide; máđiijas spiehkaseapmi lea gildojuvvon eará sajiin go jieñaid alde

- Meahcceráđdehus sáhtta miedehit lohpmiedeheami gustovaš vuodđojurdagiid ja -rávvagiid mielde vuodustuvvon dárbbui lobiid olgobáikegottálaš olbmuid mohtorgielkámáđiijaid olgobeallái
- luondduturisma dárbbuide sáhtta miedehit háválás lobiid prográmmabálvalusreassuid (ovdamearkka dihte oahpistuvvon čuoiganreassut ja beanavuodjenmohkit) fuolahusa várás; beanavuodjenfitnodatdoalliid fitnodatdoaimma stivrejuvvo mohtorgielkámáđiijaid dahje bálgosiiguin sierra šihattojuvvon eará guovlluide
- Mohtorgielkásafaridoaimma stivrejuvvo ovddemustá merkejuvvon mohtorgielkámáđiijaid. Háválás lobiid ofelaston mohtorgielkásafariidda merkejuvvon virggálaš mohtorgielkámáđiijaid ja -johtolagaid olgobeallái sáhtta miedehit lohpmiedeheami gustovaš vuodđojurdagiid ja -rávvagiid mielde. Jos safaridoaimma lea jeavddalaš, de Meahcceráđdehus bivdá bálgosis cealkamuša atnui heivvolaš vuojáhagain. Safaridoaimma doalahuvvo smávesláganin Baišduoddara meahcceguovllus.

Geasseáigásaš meahccejohtaluslobit

- báikkálaš olbmuid miedehuvvojit johtinlobit meahcceguvlui ja jekkiidsuodjalanguovlluide ovddeš geavada mielde – dahjege Ohcejogas Meahcceráđdehus miedeha báikkálaš olbmuid geasseáigásaš meahccejohtaluslobiid meahcceguvlui govvii 5 merkejuvvon stáđásman vuojáhagaide; earenoamáš nana ákkaiguin (ovdam. ealggagoruhá eretfievrrredeapmi) lobiid sáhtta miedehit maiddái kártii merkejuvvon vuojáhagaide olgobeallái Meahcceráđdehuse lohpmiedeheami gustovaš vuodđojurdagiid ja -rávvagiid mielde
- olgobáikegottálaš olbmuid Meahcceráđdehus ii eanaš dáhpusain miedet geasseáigásaš meahccejohtaluslobiid; goittoge ákkastallon dárbbui geasiáigásaš meahccejohtaluslobiid sáhtta miedehit Meahcceráđdehuse gustojeaddji lobiid miedihanprinsihpaid ja -rávvagiid mielde
- áhpásmahttingeavaheaddjiide dahje turisma fitnodatdoimii eai miedehuvvo geasseáigásaš meahccejohtaluslobit
- heasttaiguin vejolaččat čadahahtti prográmmabálvalusfitnodatdoimii miedehuvvojit johtinlobit eanaš dušše stáđásman johtolagaide (govva 5), maidda báikkálaš olbmuid miedehuvvojit geasseáigásaš meahccejohtaluslobit.

Eará ulbmilat ja doibmiidjamat

Luopmošjávrris leahkki visttiid vejolaš fuolahusdoaimmat (galgá leat meahccejohtaluslohpi) galget dahkkojuvvoat dálvvi áigge, dasgo geasiáigásaš meahccejohtalusvuođat nohká Luopmošjávrris geahčái.

Meahcceráđdehus sáhtta miedehit vihkkedallama vuodul earenoamáš ákkaiguin maiddái eará meahccejohtaluslobiid meahcceguvlui heivvolaš dárkkuhussii.

11.2.3 Čuovvun

Meahcceráđdehus čuovvu meahcceguovllu meahccejohtalusa Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin meahcceguvlui heivvolaš mihtidanvuođat leat vuojáhagaide ja johtolagaid meari čuovvun ja lohpestatistihkaid doallan.

11.3 Áibmojohtalus

11.3.1 Dálá dilli

Meahceguovlolágas (62/1991) eai leat áibmojohtalussii guoskevaš njuolggadusat, muhto dat gávdnojit áibmojohtaluslágas (281/1995). Áibmofievrruid loktaneamis ja seaivumis mearriduvvo earret eará čuovvovaččat:

Áibmofievrruid loktaneapmái ja seaivumii oažžu Áibmojohtaluslágádusa mearrádusaid mielde gaskaboddosaččat geavahit rabas čáhceguovllu, ja guovllu oamasteaddji dahje hálddašeaddji lobiin eará eana- dahje čáhceguovllu, vaikko guovlu ii livččege dakkár ulbmilii sierra lágiduvvon.

Meahciráđdehusas dát lea dulkojuvvon nu, ahte girdit sáhttet seaivut meahceguovllu jávrride ja loktanit dain almmá Meahciráđdehusa lobi haga, go jearaldagas ii leat jeavddalaš ruvttjohtalus. Helikoptera seaivumii goikeatnan ala gal galgá leat lohpi earret dihto spiehkastagaid (gádjun- ja virgedoaimmat ja boazodoalu ja luondduealáhusaid dárbbut).

Báišduoddara guovllus lea uhccán girdindoaimma.

11.3.2 Ulbmilat ja doaimbijut

Meahciráđdehus sáhtta mieđihit dárbbu mielde helikopteriidda seaivunlobiid guvlui luonddu- turismma dárbbuide sierra nammaduvvon seaivunsajiide dan maŋŋá, go lea gullan guovllu bálgo- sa oaivila. Lobi várás galgá leat sierra soahpamuš, mas sohppojuvvo sierra mearriduvvon seaivun- sajiid lassin ee. bázahusfuolahusáššiin. Seaivunráddjehusat eai guoskka gádjun- ja virge- doaimmaide, heahstedillái, bággoseaivumii dahje om. dilálašvuodaide buohtastahtti eará dáhpáhu- saide. Boazodollui ja luondduealáhusaide guoskevaš sáhtostemiide seaivunráddjehusat eai maddái guoskka.

11.4 Čáhcejohtalus

Meahceguovlolágas (62/1991) eai leat njuolggadusat čáhceguovlluid johtinoktavuođain eaige čáziid alde johtaleami vuoigatvuođain. Dát njuolggadusat gávdnojit čáhcelágas (264/1961). Čáhcelága mielde

Juohkehaččas lea vuoigatvuohta, go ii dárbbášmeahttumit heađuš eará geavaheami, johtit rabas čázadagas. Čázadaga gehččet rabasin, jos dat lágalaš vuoigatvuođa mielde ii leat gidde- juvvon. Dat, mii ovdalis lea daddjojuvvon johtimis čázadagas, guoská vástideaddji vuogi mielde jieŋa alde johtimii.

Ovdanbukton čáhcelága čuokkis oaivvilda iešalddes dan, ahte čáhceguovlluin ožžot johtalit buoh- kat friddja ovdamearkka dihte mohtorfatnasiin ja mohtorgielkkáin.

Fatnasa doallamii galgá leat Meahciráđdehusa lohpi.

12 Luonddu eará geavaheapmi

12.1 Murjen ja guoppardeapmi

12.1.1 Dálá dilli

Murjen ja guoppardeapmi leat Suomas juohkeolbmovuogiatvuohka. Láhka luonddubuktagiid čoaggima gáržžideamis dihto dáhpáhusain (332/1955) addá eana- ja meahccedoalloministeriijai vejolašvuoda gáržžidit čoaggima. Lága mielde

Dakkár guovlluin Lappi leanas, main meahccemurjjiid dahje eará sullasaš luonddubuktagiid čoaggin stahteatnamis mearkkaša mealgat báikkálaš olbmuid áigái bohtui, sáhtta Eana- ja meahccedoalloministeriija, go daddjojuvvon olbmuid ávki dan gáibida, mearrádusainis gielidit earáin máinnašuvvon čoaggima.

Meahcceguovlolágas (62/1991) dahje jekkiidsuodjalanásahus (852/1988) eai leat murjema ja guoppardeami stivrejeddji njuolggadusat.

Lubmen Báišduoddara viiddis jekkiin lea leamaš ja lea ainge mángga báikkálaš olmui erenoamáš mearkkašahtti dienas.

12.1.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráddehus ii daga dán plánas árvalusaid iige ávžžuhusaid čoaggima stivremis. Čoaggin lea Suomas juohkeolbmovuogiatvuohka iige dan leat dárbu gáržžidišgoahtit Báišduoddara meahcceguovllus.

Lubmema várás miedihuvvojit báikkálaš olmuide meahccejohtaluslobit dihto vuojáhagaide. Olgobáikegoddelaččaide eai miedihuvvo meahccejohtaluslobit lubmemii.

12.2 Málbmaohcan ja ruvkedoaimma

12.2.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceguovllus ii leat leamaš ruvkedoaimma. Ohcanbarggut guovllus leat leamaš muhtun muddui. Meahcceguovllus eai leat 2007:s gustojeaddji rogganválddáhagat.

12.2.2 Ruvkedoaimma stivrejeddji njuolggadusat

Málmmaid ja eará rokkanasminerálaid ohcama ja ávkinatnima stivre ruvkeláhka (503/1965) ja -ásahus (663/1965). Eará njuolggadusat, mat váikkuhit sakka ruvkedoaimmii, gávdnojit goittot čáhcelágas (264/1961), lágas birasváikkuhusaid árvoštallanmeannudeamis (468/1994), meahcceguovlluin meahcceguovlolágas (62/1991) ja sámeguovllus dasa lassin sámediggelágas (974/1995) ja ON:a olmmošvuogiatvuodasoahpamuša 27. artihkkalis.

Meahceguovlolága 6. §:s mearriduvvo, ahte ”ruvkelága (503/65) mieldásaš ruvkebire ii oáččo mearridit meahceguvlui, jos stáhtaráđđii ii leat addán dasa lobi”. Lága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo:

Evttohuuvvon lága 4 §:a vuollásaš guovllu luohpadangielldu ulbmilin lea hehttet dakkár doaimmaid, mat čuhcet meahceguovlluid seailumii. Dát njuolggadus ii goittot guoskka ruvkke vuodđudeapmái. Ruvke vuodđuduvvo ruvkelágas mearriduvvon ortnega mielde, iige ruvkke vuodđudeapmi gáibit evttohuuvvon lága 4 §:s oaivvilduvvon geavahanvuoigatvuođa luohpa-deami. Ruvkedoaimma álggaheapmi rievdata álo guovllu meahccáivuoda. Danin evttohuuvvo ahte meahceguovlluin ii ruvkedoaimma oččošii álggahit almmá stáhtaráđi lobi haga. Paragrafa mielde gávpe- ja industriijaministeriija ii oččošii mearridit ruvkelága 4 logus oaivvilduvvon ruvkebire meahceguvlui, jos dasa ii leat stáhtaráđi lohpi.

Ruvkelága mieldásaš rogganválddáhagaid gal sáhtta dahkat meahceguovllus. Ná ruvkelága 12. §:a njuolggadusaid mieldásaš golleroggan lea meahceguovllus vejolaš ovddeš vuogi mielde, dasgo eanavuodus leahkki golli roggamii ja doidimii lea doarvái válddáhavuoigatvuohta. Seammaláhkai málmmaid, diamánttaid ja eará rokkanasminerálaid ožžot ohcat Suoma ja EU:a buot riikkavuložat ja fitnodatsearvvit. Golleroggama heajos bealit dustejuvvojit dáhkádušmávssuiguin ja mášenroggamis dasa lassin čáhceláhkamearrádusaid vuodul.

12.2.3 Meahciráđdehus ja ruvkeláhka

Ruvkelága (503/1965) čuovvuma goziha gávpe- ja industriijaministeriija. Meahciráđdehus dikšu iešalddes mánggaid gozihandoaimmaid gávpe- ja industriijaministeriija rávvagiid mielde. Dasa lassin ruvkeláhka addá eanahálldašeaddjái dihto vuoigatvuođaid, maid Meahciráđdehus geavaha.

12.2.4 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahceguovlolága (62/1991) mielde meahceguvlui ii oáččo mearridit ruvkebire almmá stáhtaráđi lobi haga. Go láhka bajida mearridanvuoigatvuođa ná bajás, de Meahciráđdehus ii daga dán plánas doaibmabidjoárvalusaid.

Gávpe- ja industriijaministeriija galgá ráđđádallat rogganválddáhatohcamušain guovllu bálgosii-guin ja sámedikkiin (Alimus hálddahusrievtti mearrádus 31.3.1999 ja Sámediggeláhka 974/1995).

12.3 Eanaávdnasiid váldin

12.3.1 Dálá dilli

Eanaávdnasiid váldima meahceguovllus lea muddemin eanaávnasláhka (555/1981). Eanaávnaslága oaivvildan eanaávdnasiidda lohkkovit geađggit, čievra, sáttu, láirá ja muolda. Meahceguovlolágas (62/1991) ii leat makkárga njuolggadus eanaávdnasiid váldimis. Báiš-duoddara meahceguovllus ii leat leamaš eanaávdnasiid váldindoaibma.

12.3.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Báišduoddara meahcceguovllus eai vuvdojuvvo eanaávdnasat.

12.4 Lavnnji loggun

12.4.1 Dálá dilli

Meahcceguovllus ordnejuvvojit muhtun muddui meahcástan-, guolástan- ja lubmenatnui oaivvilduvvon lavdnjegámmet.

12.4.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Lavnnji sáhhtá uhccánaš loggut árbevirolaš huksema dárbbuide Meahciráđdehusa čujuheami mielde.

12.5 Muoradaga geavaheapmi

12.5.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahcceguovlu lea eanaš jalges duottar duottarguolbaniiguin, meahcceguovllus leat duottarguolbanat, main šaddet hárvvet dahje vánis lagežat ja dasa lassin leat jeakkit. Oktilaš beahcevuovddit váilot. Danin vejolaš muorrageavahanhámit dán guovllus leat boaldinmuorra- ja eará ávnnasmuorračuohppamat (ee. boazoáidestoalpput). Boazodoalu ja luondduealáhusaid doarjjabáikkiide váldet guovllus soagi boaldinmuorran uhccánaš. Guovllus leat leamaš mearkkašahtti lastamáhtovahágit, mat čuhcet boaldinmuorraváldinvejolašvuodaide.

12.5.2 Muoradaga geavaheapmi ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolága (62/1991) mielde ”Meahcceguovlluid vuovddit seilluhuvvojit luonddu dilis dahje dain bargojuvvo ekologalaš vuovdedoaluin”. Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiin daddjojuvvo, ahte ”boaldin- ja ávnnasmuora váldima ruovttudárbbuide ii leat maiddá jurdda rievdadit maktige dálážiis”.

12.5.3 Muoradaga geavaheapmi ja jekkiidsuodjalanláhka

Jekkiidsuodjalanásahusa (852/1988) 1. §:a mielde ”jekkiidsuodjalanguovllus ii oaččo čuohppat muoraid lavdnjeeatnamiin”. Minerálaeatnamiin lobálaččat leat juoba vuovdeekonomalaš čuohppamat dikšun- ja geavahanplána mielde.

12.5.4 Ulbmilat ja doaibmajijut

Ulbmilin lea geahpedit nu ollu go vejolaš muorraváldima lagešvuvddiin.

Boaldinmuora ja eará ruovttudárbomuora váldinlobiid sáhtá mieđihit guovllu minerálaeatnamiidda. Boaldin- ja eará ruovttudárbomuora oažžu váldit uhccánaš beahce- ja lagešvuvddiin Meahciráđđehusa čujuheami mielde.

Maiddá Meahciráđđehus sáhtá váldit boaldinmuora dain guovlluin iežas stobuid várás.

Meahciráđđehusa mearrádusa mielde jekkiidsuodjalanguovllu minerálaeatnamiin eai čuhppojuvvo vuovddit vuovdeekonomalaš ákkaiguin.

Báišduoddara meahcegevlui eai mieđihuvvo eanamuorraváldinlobit. Fuolahuvvon dolastallanbáikkiid olggobealde dolastaladettiin oažžu geavahit rissiid, goike ovssiid ja guddožiid – ii goittotge vuollái kilomehterbeali geahčen ráhkaduvvon ja fuolahuvvon dolastallansajis.

Badjeolbmot eai dárbbas boaldin- ja lávvomuorraváldinlobi, go johtalit guovllus boazodoallobarguin (Boazodoallohka 848/1990).

13 Dutkan

13.1 Dálá dilli

Meahceguovlolágas (62/1991) eai biddjojuvvo meahceguovlluide dutkanulbmilat, jos dakkárin ii gehččojuvvo luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddideapmi. Meahciráđdehus ii leat dutkanlágádus, ja nuba dáid doaimmaid lágideapmi gullá eará oassebeliide, ja Meahciráđdehus fas galgá leat doaimmaidisguin doarjumin guvlui heivvolaš dutkandoaimmaid.

Guovllu baktevuodu leat dutkan juo badjel čuohte jagi áigge. Dan geologalaš mihtilmasvuodat, dego granulihttaavádat, leat leamaš juo guhká dieđus (omd. Jernström 1874, Sederholm 1911). Geologalaš dutkanlágádus (GDL) dutkkai guovllu baktevuodu systemáhtalaččat jagiid 1957–1972. Dutkamiid boadusin leat almmustuhtton baktevuodđokárta (1:400 000, Meriläinen 1965) ja Davvikalohttaprošeavtta kárttat (Davvikalohttaprošeakta 1987 & 1988) ja Suoma geologalaš kárta (Korsman je. 1997). Dáid jagiid maiddái GDL:a geofysikálalaš dutkangirdimat leat ollán gitta guvlui (Johansson & Perttunen 2006).

Meahceguovllu lahkosiin Geavojávrrri gáttis lea Turku allaoahpahaga Lappi dutkanstašuvdna Geavvu. Doppe dutket subarktalaš guovllu luonddu ja olbmo ja luonddu vuorrováikkuhusa. Meahciráđdehus oassálastá dutkamiidda ja doarju vejolašvuodaid mielde Geavu dutkanstašuvnna doaimma.

Hibeco (Human Interactions with Mountain Birch Forest Ecosystems) lea riikkaidgaskasaš dutkanfidnu, mas dutket olbmo váikkuhusa davvimáilmmi lagešavádagas. Fidnu laktása bastevaš birasgeavaheami prográmmii ja das dutket sihke lagešvuvddiid buvttadannávccaide váikkuheaddji dagaldagaid ja šaddoborriid váikkuhusaid.

Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea dutkan guohtuma váikkuhusaid jeageleatnamiidda. Guovllus leat inventerejuvvon dálve- ja geasseguohtoneatnamat ja dahkkojuvvon odđainventeremat (Kumpula ym. 1997, Kumpula ym. 2004).

Maiddái Vuovdedutkanlágádus lea dutkan guovllu bálgosiid dálveboazoguohtumiid dili jo guhká. Dáid varraseamos dutkamuš lea almmustahtton jagis 2006 (Mattila 2006).

Musealágádus lea dagahan čielggadusa Ohcejoga gieldda boares ássan- ja goahtesajiin ja ee. boazodollui guoskevaš eará čuožahagain (Pieski 1992).

13.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Ulbmilin lea doarjut meahceguovlolága (62/1991) ja luonddusuodjaleami ja bastevaš geavaheami ollašuvvama ovddideaddji dutkangeavaheami.

Meahciráđdehus oassálastá dutkamiidda ja doarju dutkamiid, main čielggadit ja čuvvot guovllu ealliid ja šattuid gávdnoma, lassáneami ja vuogáiduvvama davvimáilmmi birasdilálašvuodaide ja čielggadit ja čuvvot luonddudili ja dan rievdama.

Meahciráđdehus oassálastá dutkamiidda ja doarju dutkamiid, main čielggadit sámiid ja guovllu eará olbmuid árbevirolaš luonddudovdamuša.

Meahciráđđehusa mielas guohtoneanadutkamat leat dehálaččat ja dat evttoha ahte dákkár dutkamat galget jotkojuvvot ja ainge ovddiduvvot.

Meahciráđđehus mieđiha dutkanlobiid ja daidda guoskevaš meahccejohtaluslobiid dušše hui bures ákkastallon bargguid bargamii meahcis báikki alde. Luonddudillái váikkuheaddji buot dutkamiid dahkamii meahcis ja dutkanmateriála čoaggimii galgá leat čálalaš dutkanplána, mas bohtet ovdan ee. dutkama áigedávval ja ulbmilat, dutkančuozáhagat ja čoagginvuloš materiála sihke árvoštallan dutkama birasváikkuhusain. Ohccin galgá leat dutkanlágádus dahje ohcamuššii galgá laktojuvvot dutkansuorggi ovddasteaddji dutkanlágádusa dahje allaoahpahaga cealkámuš fitnu dieđalaš ákkain.. Dološbázahusaid dutkamuš gáibida álo maddái Museadoaimmahaga lobi.

14 Doaibmabidjoplánat

Luopmošjávrii guovllu birra lea dahkkojuvvon sierraplána. Das ovdanbuktojit sierra molssa-eavttut das, mo Luopmošjávrii johttojuvvo. Meahciráđđehus ollašuhtá molssaeavttu 3, dahjege odđa geaidnu ii ráhkaduvvo ja gutko mielde manni máđidja bissu anus. Dálá máđija sáhtá ordnet (čs. lohku 11.1 **Geainnut ja johtolagat**; 11.1.2 **Ulbmilat ja doaibmabijut**). Máđija vejolaš ordnema birra dahkkojuvvo doaibmabidjoplána.

15 Plánenguovllu olggobeale eanageavaheapmi

Báišduoddara meahcceguovllu sisa cáhkki Geavvu lea Suoma stuorámuš luonddumeahcci, man viidodat lea sullii 70 000 hektára. Luonddumeahcci lea vuodduuvvon 1956:s ja dat lea viiddiduvvon 1981:s. Luonddumeahcci dálá ruŋgoplána lea jagis 1991 (Meahciráđđehus 1991). Luonddumeahcci ortnetjuolggadus lea addojuvvon 1994:s. Ruŋgoplána mielde luonddumeahcci dikšuma ulbmilin lea seailuhit guovllu luonddudilálašvuoda ja meahccáivuoda. Erenoamáš fuopmášupmi giddejuvvo maddái dasa, ahte báikkálaš olbmot galget sáhttit bargat luondduealáhusaiguin ja ahte dutkanvejolašvuodat dorvvastuvvojit. Dasa lassin dorvvastuvvojit Geavvoroikki máŋggat divrras luonddučohkiideamet, hárvenaš šattuid gávdnonsajit ja ealliid beassesajiid headuškeahces seailun.

Dán plánii gullevaž jekkiidsuodjalanguovlluid lassin Báišduoddara meahcceguovllu ja váldogeainnuid gaskkas leat suodjevuovddit ja guovllu nuortamáttageahčen Čuonjájekki–Biergevárjekki jekkiidsuodjalanguovllu birrasii leat suodjevuovdeguovllu ekonomijavuovddit.

HÁLDDAHUS JA OLLAŠUHTTIMA BIRASVÁIKKUHUSAT

16 Geavahanvuoigatvuođaid láigoheapmi ja luohpadeapmi

16.1 Dálá dilli

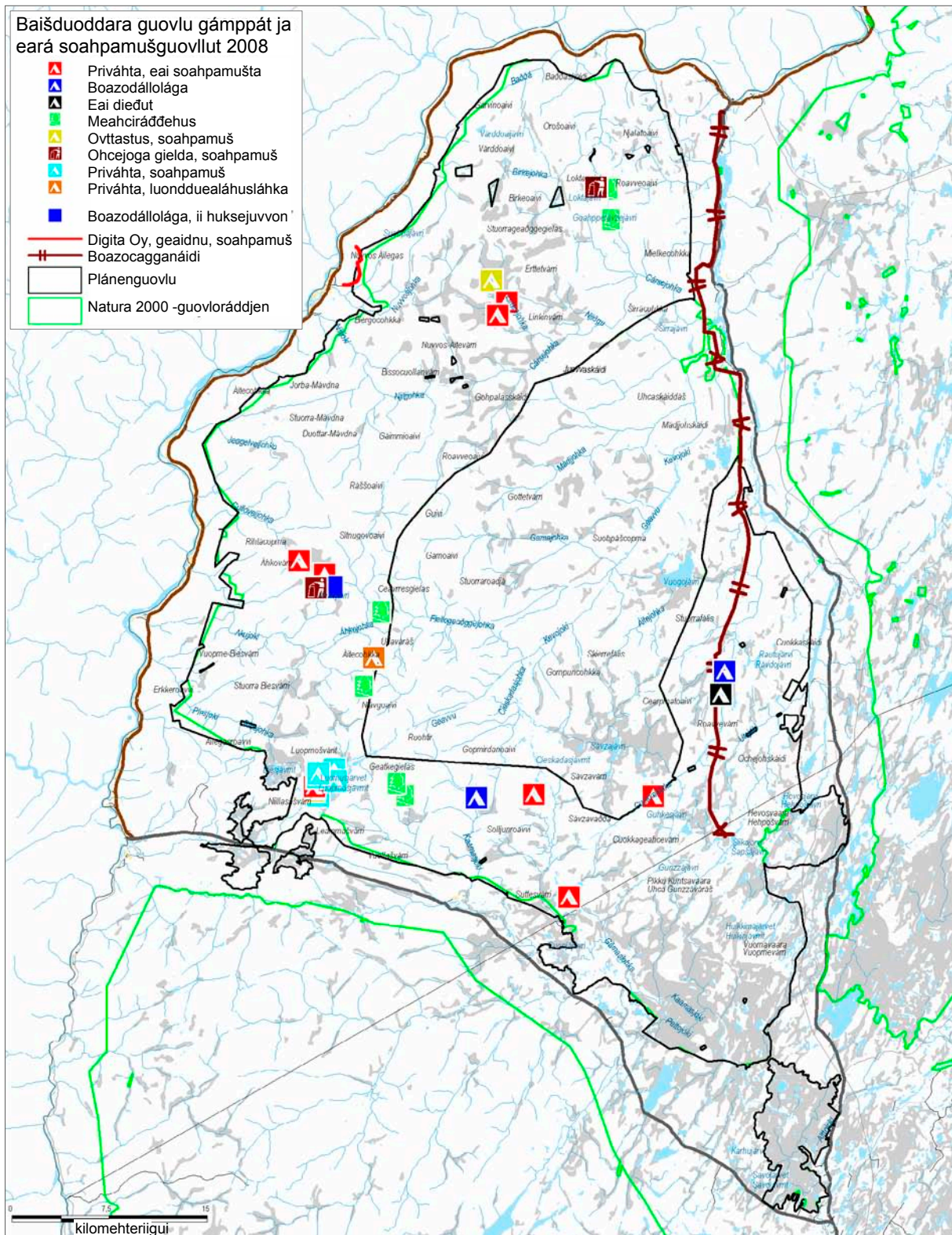
Báišduoddara meahceguovllus eai ása dán áigge birra jagi. Meahceguovllu siste leat priváhta-eatnamat sullii 400 hektára ja priváhtačázit 100 hektara. Meahceguovllu siste leahkki priváhta-eatnamat eai gula meahceguvlui eaige Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii. Oassi meahceguovllu priváhtaeatnamiin leat huksejuvvon, ja eatnašiidda meahceguovllu siste leahkki priváhtadáluide lea johtinvuoigatvuohta (bálgesservituhtta) stáhtaeatnamis.

Báišduoddara meahceguovllus leat 14 láigoguovllu dahje dakkár eará guovllu, maid geavahanvuoigatvuođa stáhta lea luohpadan (dilli 21.5.2008) (tabealla 3, govat 6a–6b). Luondduealáhuslága (45/2000) mieldásaš doarjjabáikkit meahceguovllus leat okta. Guovllus leat moanat boares guolástan-, meahcástan- ja lubmendoarjjabáikkit, maida muhtumiidda Meahciráđdehus lea dahkan geavahansoahpamuša. Meahceguovllus leat Báišduoddara bálgosis golbma eanabihtá bozodállolága (590/1969) mielde. Ohcejoga gielda bajásdoallá duottarguovllu bázahusfuolahusbáikkiid Báišduoddara guovllus guovtte sajis, Áhkojávrris ja Goahppelašjávrris. Meahciráđdehus lea luohpadan dáidda geavahanvuoigatvuođa. Bázahusfuolahusbáikkit leat oaivvilduvvon bozodoalu, meahcebivddu ja guolástusa dárbbuide.

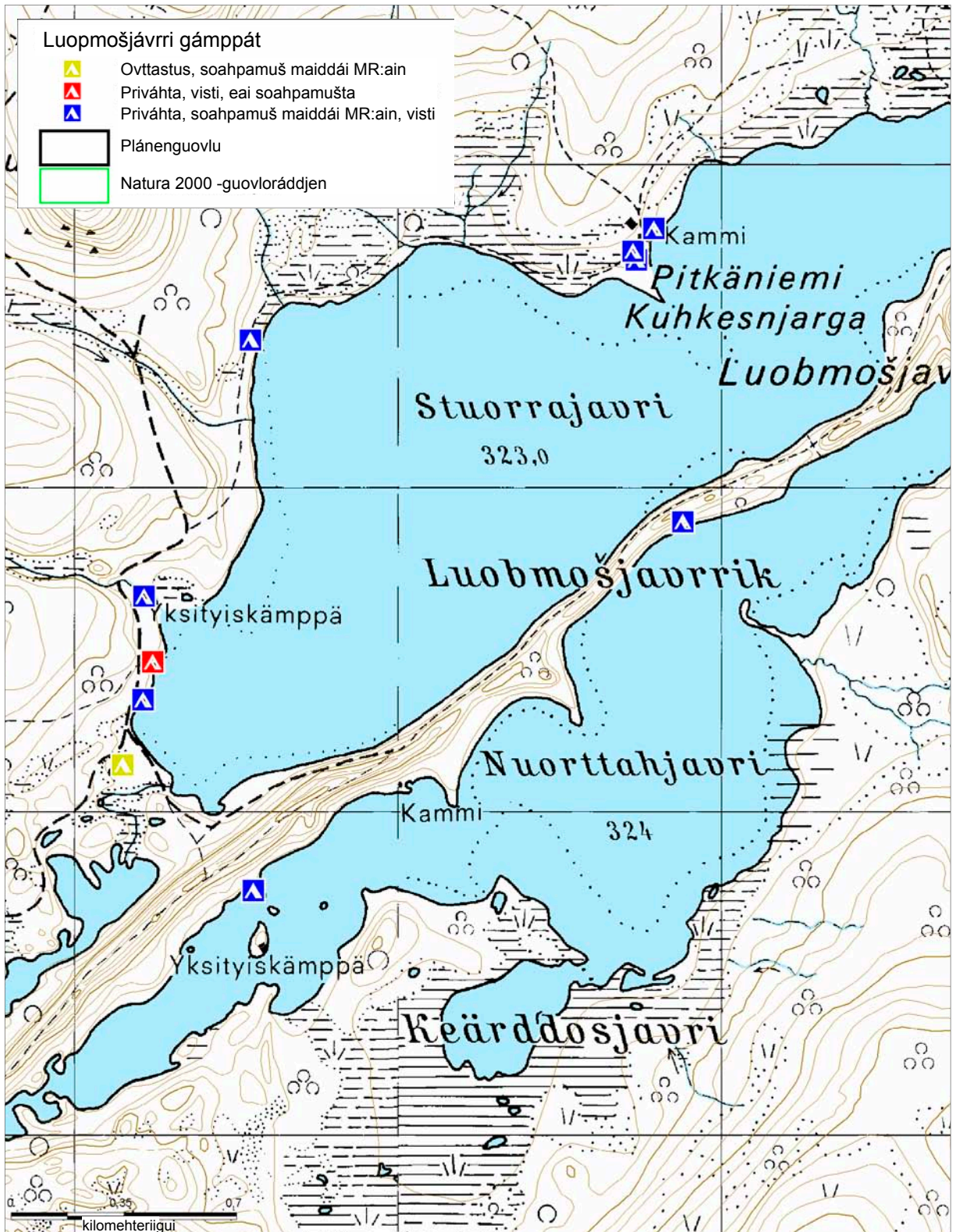
Árbevirolaččat rievssatbivddu ja lubmema doarjjabáikin leat geavahan lavdnjegámmiid. Govva: Matti Mela.

Govva 6a. Baišduoddara meahcceguovllu doarjabáikkid, geavahan- ja láigosoahpamušguovllut ja dieđus leahkki vistit, main ii leat soahpamuš (dilli 21.5.2008). Boazodállolága = Boazodállolága vuodul gustovaš guođohanbáikki. Soahpamuš = Soahpamuš maiddá Meahciráđdehusain. © Meahciráđdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5239, © Suoma birasguovddáš 2008.

Govva 6b. Luopmošjávri guovllus leahkki doarjjabáikkít ja geavahansoahpamušguovllut ja dieđus leahkki vistit, main ii leat soahpamuš (dilli 21.5.2008). © Meahciráđdehus 2008, © Genimap Oy, Lohpi L5239, © Suoma birasguovddáš 2008.

Tabella 5. Báišduoddara guovllu gustojeaddji geavahan- ja láigosoahpamušat ja bálgosiid boazodállolága (590/1969) miel dásaš guođohanbáikkít (dilli 23.1.2008). * = soahpamuš ovdal meahcceguovllolága fápmuiboahtima; meahcceguovllolága sirdašuvvannjuolggadusat. ** = Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000).

Báiki	Čuozáhat	Hálddašeaddji	Láigoáigi
Luopmošjávri	guolástan- ja guođohandoarjjabáiki*	priváhta	31.12.2012
Luopmošjávri	dálkesuoji bidjanbáiki	Gáregasnjárgga gilisearvi rs	31.12.2009
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Luopmošjávri	guolástandoarjjabáiki	priváhta	31.12.2010
Áhkojávri	duottarguovlluid bázahusfuolahusbáiki	Ohcejoga gielda	31.12.2009
Goahppelašjávri	duottarguovlluid bázahusfuolahusbáiki	Ohcejoga gielda	31.12.2009
Liñkinjeaggi	lavdnjegoahti (dálkesuodji)	Vuovdaguoikka dálanguovlosearvi rs	31.12.2013
Gurutčoikka	meahcástan- ja murjengámme (BLR)**	priváhta	doaisttáži
Gálgojohka–Čuovžajávri	bálgosiid gaskasaš ráđeáidi, 39+9,55 km	Gálddoavvi bálggus	31.12.2012
Áhkojávri	guođohanbáiki, ii huksejvvon (sáhtta leat guolástangámpá bálgosa huksensajis)	Báišduoddara bálggus	boazodálloláhka
Gámasjoga giera	guođohanbáiki, orustanstoipu, jálášgámpá	Báišduoddara bálggus	boazodálloláhka
Vuolimuš Cuokkajávri	guođohanbáiki, gámpá ja hivsset huksejvvon	Báišduoddara bálggus	boazodálloláhka
Nuvvos-Áilegas	radiostivlli lusa manni geaidnu, govdotat 10 m	Digita Oy	

16.2 Geahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi meahcceguovlluin

Stáhtaeatnama ja geavahanvuoigatvuodaid luohpadeamis lea mearriduvvon meahcceguovllolága (62/1991) 4. §:a 1. momeanttas. Das daddjojuvvo: ”Meahccegvlui gullevaš stáhtaeatnama dahje dasa guoskevaš geavahanvuoigatvuoda ii oaččo luohpadit iige láigohit (addit láigui) stáhtarádi lobi haga.” Nuppi momeanttas daddjojuvvojit spiehkastagat váldonjuolggadussii:

Lohpi ii goittot dárbbášuvvo geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái boazodoalu, guolástusa, meahccebivddu dahje čoaggima dárbbuide 7 §:s máinnašuvvon dikšun- ja geavahanplána mielde iige guovllu luohpadeapmái dakkár fitnu várás, masa lea dárbu bealuštangárvvisuoda dahje rádjegozihandoaimea dáfus.

Paragráfa goalmát momeanttas daddjojuvvo, ahte ”eanabihtá dahje dasa guoskevaš geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái ja láigoheapmái heivehuvvo muđui, mii lágas 678/78 (láhka vuoigatvuodas luohpadit stáhta eanaopmodaga ja sisabođuidd bukti vuoigatvuodaid) mearriduvvo”.

Meahcceguovllolága dárkilet ákkastallamat čielggadit ain ášši. Luohpadangiellu ulbmilin lea dorvvastit meahcceguovllu seailuma meahcceguovllun. Njuolggadus ii leat goittot loahpalaš. Stáhtaráddi sáhtta luohpadit geavahanvuoigatvuoda, jos plánejuvvon fidnu mearkkaša ollu oktasaš ávkki dihte. Ákkastallamiin daddjojuvvo maiddái ahte njuolggadus ii guoskka čáhceguovlluid geavahanvuoigatvuodaide.

Eanabihtá geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmi oaivvilda eatnama láigosoahpamuššii buohtastahtti soahpamuša. Jos vistti, man Meahciráđdehus oamasta meahcceguovllus, láigoha oanehis áigái lustageavaheami dárbbuide, de dat ii oaivvil meahcceguovlolága 4. §:a mieldásaš geavahanvuoigatvuoda luohpadeami.

Meahcceguovlolága fápmuiboahhtin- ja sirdašuvvannjuolggadusain leat maiddá geavahanvuoigatvuodaide guoskevaš njuolggadusat. Dain daddjojuvvo:

Meahcceguovlluide dán lága fápmuiboadedettiin guoskevaš servituhttavuoigatvuodát ja daidda buohtastahtti geavahanvuoigatvuodát ja láigosoahpamušat báhcet ainge fápmui. Meahciráđdehus sáhtta joatkit soahpamuššii vuodđuduvvi vuoigatvuodaid gustonáiggi nannejuvvon dikšun- ja geavahanplána mielde.

Meahcceguovlolága 8. §:a mielde Meahciráđdehus sáhtta ohcat stáhtarádis lobi priváhtageainnu várás vuodđuduvvon servituhttavuoigatvuoda dahje geavahanvuoigatvuoda lotnumii, jos meahcceguovllus álggahuvvo bissovaš geainnu ráhkadanfidnu (gč. lohku 11.1 **Johtalus ja johtaleapmi**). Jos geavahanvuoigatvuoda dahje servituhttavuoigatvuoda lotnuma dihte ii sáhte lágidity govtolaš johtinoktavuoda ja jos dat čuohcá sakka oamasteaddjái, de stáhta lea geatnegahtton oamasteaddji gáibádusa vuodul lotnut eanabihtá.

16.3 Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi jekkiidsuodjalanguovlluin

Jekkiidsuodjalanguovllus lea gildojuvvon visttiid, geainnuid ja ráhkkanusaid ráhkadeapmi (jekkiidsuodjalanásahus 852/1988, 1 §).

Jekkiidsuodjalanásahusa mielde jekkiidsuodjalanguovllus lea almmá ahte 1. §:a njuolggadusat dan hehttejit lobálaš ee.

1) dakkár visttiid, rusttegiid ja bálgáid huksen ja bajásdoallan, maida lea dárbu olbmuid oahpisteami, dutkandoaimma ja luondduinbuđaldeami várás; 2) meahcebevdu – –; 3) guolástus; – – 7) doaibmabijut guovllu visttiid, geainnuid, rusttegiid ja šleađgarávdnje- ja telefonlinnjáid bajásdoallan dihte; 8) boazodoallu ja dan gáibidan doaibmabijut – – 10) dárbbášlaš doaibmabijut dimbariid golvadeami, buollingoziheami, gádjunbálvalusa, riikkarájiid fáktema ja goziheami sihke kárten- ja eanamihtidanbargguid várás ja – – 12) eará dárbbášlaš doaibmabijut jekkiidsuodjalanguovllu vuogálaš dikšuma ja geavaheami dáfus ja maid birasministeriija lea dohkkehan.

16.4 Eanageavahan- ja huksenláhka

Eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) 125. § mielde huksemii galgá leat huksenlohpi. Dikšun- ja geavahanplána ii njuolgga vuoiggadahte huksemii, muhto huksen gáibida maiddá eanageavahan- ja huksenlága vuodul gustovaš lobi (gč. lohku 16 **Geavahanvuoigatvuodaid láigohapmi ja luohpadeapmi**).

Eanageavahan- ja huksenlága 72. § 1. momeantta mielde čázádaga gáddeeatnamiidda gullevaš gáddeavádahkii ii oaččo hukset vistti almmá sajádatláva dahje dakkáraš riektováikkuheadđji oppalašláva, mas lea earenoamážit mearriduvvon oppalašláva dahje dan oasi atnimis huksenlobi miedeheami vuodustussan. Nuppiid sániiguin, go prošeakta dárbbáša huksenlobi ja lea gádde-

avádagas dahje -guovllus, iige guovllus leat dakkáraš sajádat- dahje oppalašláva, mas prošeavtta ollašuhttin lea lobálaš njuolgga huksenlohpevuogádagas, huksenprošeavtta ollašuhttin gáibida EHL 171. § 3. momeantta vuodul spiehkastanmearrádusa guovllu birasguovddázis. Dát guoská maiddái turismma várás huksemii. Jos gažaldagas goittotge lea eanageavahan- ja huksenlága 72. § 3. momeantta ee. 1 ceahkká mielde gustovaš eana- ja vuovdedoalu dahje guollebivddu fidno- doaimma várás dárbblaš huksen, de huksen ii gáibit birasguovddáža spiehkastatmearrádusa. Om. dáhpáhusat gáibidit álo dáhpáhusguovdilis vihkkedallama huksenberráigeahčus, mii galgá váldit vuhtii earenoamážit ealáhuslaš oaidninvuogi.

Jos huksenlohpi ohccojuvvo luonddusuodjaleami beales mearkkašahtti guvlui, mii luonddu- suodjalanlága (1096/1996) mielde gustovaš ášahusain (EHÁ 895/1999, 60 §) dárkkebut mearre- duvvo, dahje guvlui, mii eatnangottelávas lea várrejuvvon áhpásmahttin- dahje suodjalanguovlun, de ohcamušas galgá bivdit guovllu birasguovddáža [ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš] cealkamuša.

16.5 Ulbmilat ja doaimmabijut

16.5.1 Dálá geavahan- ja láigosoahpamušat

Meahciráddehus joatká **dálá** geavahan- ja láigosoahpamušaid dainna eavttuin, ahte doarjjabáikkít geavahuvvojít **meahcebevdu, guolástusa** ja/dahje **murjema** dárbbuide (meahceguovlolága 12 §:a fápmuiboahhtin- ja sirdašuvvannjuolggadusat). Geavahan- ja láigosoahpamušat dahkko- juvvojít mearreáigái ja doarjjabáikkít leat oavvilduvvon dušše vuoigatvuođoážžu ja su dállo- doalu atnui. Visttiin galgá leat gieldda miedihhan huksenlohpi. Jekkiidsuodjalanguovlluin om. doarjjabáikkít eai leat, iige daid leat oppa vejolašge hukset jekkiidsuodjalanásahusa mielde.

16.5.2 Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága mieldásaš geavahanvuoigatvuođat

Meahciráddehus sáhtta luohpadit **boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága** (45/2000) mielde sierra geavahanvuoigatvuođaid doarjjabáikki ceggema várás. Eaktun lea, ahte

- 1) Ohcci galgá deavdit boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága ákkaid. Meahcceráddehus bivdá cealkamuša Lappi BE-guovddázis.
- 2) Ohcci galgá leat báikegoddelaš.
- 3) Doarjjabáikkít galget – jos vejolaš ja nu orru leamen vuogas – vuodđuduvvot dálá visttiid ja rusttegiid oktavuhtii Meahciráddehusa čujuhan báikái. Vistti alimus sturrodát lea 35 m² (latnjaviidodat), mii sisdoallá maiddái sávnni. Dasa lassin oážžu hukset sierranas vuorkávistti, masa eai boađe liggehahtti lanjat. Vuorkávistti viidodat oážžu leat eanemustá 10 m².

Geavahanvuoigatvuođaid luohpadeamis mearridettiin galgá váldit vuhtii meahceguovllu geava- heami stivrejeddji njuolggadusaid. Geavahansoahpamušat dahkkojuvvojít doaisttáži gusto- jeaddjin. Dán ovddu oážžu geavahit dušše luondduealáhuslágas daddjojuvvon ulbmiliidda. Boazo- doalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (62 §, 4 mom.) vuodul Meahciráddehus sáhtta – go bargofápmo- ja ealáhusguovddáš lea addán cealkamuša – geassit miedihuvvon ovddu, jos ovddu ii sáhte šat luondduealáhusaiguin bargama dáfus ákkastallat. Meahciráddehus bivdá meahcebevdui guoskevaš geavahanvuoigatvuođain cealkamuša áššáigullevaš gieldda fuodđodikšnovttastusain ja guolástussii guoskevaš geavahanvuoigatvuođain cealkamuša áššáigullevaš gieldda guolle-

doalloráđđádallangottis. Dasa lassin Meahciráđđehus bivdá buot ohcamušain cealkámušaid bálgosis, man sisa ohcamuš lea dahkkojuvvon.

Boazodoalliid ja daid, geat ožžot válđoáigái boađu luondduealáhusain, doarjjabáikedárbbuid leat sáhtán ja sáhtá ainge lágideat boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) mielde. Boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága mielde luondduealáhusbargis lea ”vuoigatvuohta stáhta eana- ja čáhceguovlluin cegget Meahciráđđehusa lohpearrádusa vuodul doarjjabáikki meahcebevddu várás erenoamáš mávssolaš sivaide dihte dahje doarjjabáikki guolástusa várás ja dasa lassin guollegealláriid ja vuorkkáid ealáhusain bargama dáfus vealtameahttu sajiide”. Gánnáha fuomášit, ahte meahceguovloláha (62/1991) ii geatnegahte Meahciráđđehusa luohpadit guvlui guoskevaš geavahanvuoigatvuođa. Dat dušše addá dasa vejolašvuođa – spiehkastahkan váldonjuolggadusas, mii gielddá luohpadeami. Ná Meahciráđđehusa sáhtá muddet doarjjabáikkiid meari meahceguovlolága ulbmiliid mielde.

16.5.3 Boazodoalu ja bálgosiid dárbbášan ođđa visttit

Boazodoalu dárbbášan ođđa rusttegeat čohkkejuvvot eanaš bálgosiid guođohanbáikkiide dálá visttiid dahje rusttegeat oktavuhtii. Bálgosiid guođohanbáikkiid sáji sáhtá dárbbu mielde muhttit bálgosa árvalusa mielde.

16.5.4 Boares visttit, main eai leat geavahansoahpamušat

Boares visttiide, main eai leat geavahansoahpamušat, sáhtá oamasteaddji ohcamuša vuodul dahkat geavahansoahpamušaid, jos visttiid dálá dilli ja oamasteaddjit devdet čuovvovaš ákkaid:

- 1) Visti lea huksejuvvon ovdal meahceguovlolága fápmuiboahhtima 17.1.1991.
- 2) Visti lea oruhahtti.
- 3) Vistti oamasta báikegoddelaš.
- 4) Oamasteaddji geavaha vistti meahcebevddu, guolástusa dahje lubmema doarjjabáikin.
- 5) Luopmošjávrris vejolaš soahpamušat dahkkojuvvot guolástandoarjjabáikin (guolástanvuoigatvuohta návddašanlogahallamis), go Ohcejoga ovtasbargojoavku lea vuos gieđahallan ohcamušaid.
- 6) Visttis galgá leat gieldda addin huksenlohpi.
- 7) Ohcci čájeha ahte sus dahje du sogas lea oamastanvuoigatvuohta vistái.

Geavahansoahpamuš dahkkojuvvon álggos viđa jahkái, man manná čuovvovaš soahpamušaid sáhtá dahkat logi jahkái ain hávil. Jos doarjjabáikki geavahanulbmil rievdá nu ahte manná meahceguovlolága (62/1991) vuostá, de Meahciráđđehusas lea vuoigatvuohta burgit soahpamuša.

Daidda oamasteaddjiide, geat ožžot geavahansoahpamuša, sáhtá addit lobi divvut vistti muhto ii viiddidit dan. Ovdal divvuma oamasteaddji galgá addit Meahciráđđehussii čielggadusa divvunplánas.

Geavahansoahpamuša ii oáččo friddja sirdit (vuovdit, láigohit dahje muđui luohpadit). Geavahansoahpamuša sáhtá sirdit báikegoddelažžii, guhte geavaha vistti ruovttudárbuguolástusa, meahcebevddu dahje čoaggima doarjjabáikin. Sirdin, mii dahkkojuvvon árbbi bokte, gáibida dan ahte sirdimaožžu lea báikegoddelaš ja vistti geavahanulbmil bissu ovddežin.

Dat visttit, mat gehččojuvvojit dohkkemeahttumin ássat, guđđojuvvojit mieskat. Jos gii nu divvugoahdá dákkár ássandohkkemeahttumin gehččojuvvon vistti, de galgá Meahciráđđehus bargagoahtit dan ovdii ahte visti jávkaduvvo eret meahcceguovllus. Seammaláhkai meannuduvvo buot ođđa visttiiguin, mat meahcceguvlui vejolaččat huksejuvvojit.

Daid oruhahtti visttiid hárrái, maida ii gávdno oamasteaddji dahje oamasteaddji ii háliit dahkat geavahansoahpamuša, Meahciráđđehus álgá dárbblaš doaimmaide jávkadan dihte vistti meahcceguovllus.

Jos vistti oamasteaddji ii ása báikegottis geavahansoahpamuša ođasmahtedettiin ja vistái ii gávdno eará, máinnašuvvon ákkaid deavdi báikegoddelaš oamasteaddji, de visti galgá gaikkoduvvot.

Boares visttiide, maida ii leat geavahansoahpamuš ja mat leat leamaš buot johttiid anus rabas doarjjabáikin, Meahciráđđehus sáhtá dahkat geavahansoahpamuša ovdamearkka dihte báikkálaš sáme- dahje giliserviin. Doarjjabáikki vejolaš divvun ja soahpamuša dahkan čovdojuvvo guđege dáhpáhusa hárrái sierra, ja ovdal čoavdima gullojuvvo guovllu bálgosa oaivil. Čovdosis váldujuvvo erenoamážit vuhtii sámekultuvrra seailuheapmi.

Luopmošjávrru visttiid vejolaš fuolahusdoaimmat (galgá leat meahccejohtaluslohpi) galget dahkkojuvvo dálvit, dasgo geasiáigásaš meahccejohtalusvejolašvuohta nohká Luopmošjávrru geahčái.

16.5.5 Oanehisáigásaš geavahansoahpamušat dahje lobit guolástusa ja meahccebivddu dárbbuide

Juohkeolbmovuoigatvuođaid badjelmanni gohttema várás sáhtá Meahciráđđehus addit lobi doallat orustanbáikki (goađi, lávu) **guolástusa** dárbbuide, go lea vuos gullan guolledoalloráđđádallangotti ja bálgosa.

Juohkeolbmovuoigatvuođaid badjelmanni gaskaboddosaš gohttema várás sáhtá Meahciráđđehus addit lobi doallat orustanbáikki (goahti dahje lávvu) **ealgabivddu** dárbbuide.

16.5.6 Eará soahpamušat ja geavahanvuoigatvuođat

Bázahusfuolahusbáikkiid, maid Ohcejoga gielda doallá duottarguovlluin, geavahansoahpamušaid sáhtá joatkit, jos dat bálvalit boazodoalu, meahccebivddu ja guolástusa dárbbuid.

Juohkeolbmovuoigatvuođaid badjelmanni gaskaboddosaš gohttema várás sáhtá Meahciráđđehus addit lobi doallat orustanbáikki (goahti dahje lávvu) leairaskuvllaid, speidáriid dahje searvegotti dárbbuide.

Meahcceráđđehus sáhtá miedehit prográmmabálvalusfitnodatdoalliide lobi doallat vuoigastansaji (lávvu) boaradeapmái ja idjadeapmái, mii dáhpáhuvá ovdamearkka dihte fuolahuvvon čuoiganreaissuid oktavuodas (gč. lohku 7.5 **Luondduturisma ja turisma eará fitnodatdoaimma**).

Guolástan- ja meahccebivdovuoigatvuođaid eai láigot.

16.6 Čuovvun

Meahciráđdehus čuovvu meahceguovllu geavahanvuoigatvuodaid láigoheami ja luohpadeami Davvi-Lappi luondduriggodatplánas (Sandström je. 2000) sohppojuvvon mihtidanvugiiguin. Dáin guvlui heivvolaš mihtidanvuohki lea logahallan jahkásaččat guvlui dahkkojuvvon geavahan- ja láigosoahpamušain.

17 Dorvvolašvuohta ja gádjundoaibma

Báišduoddara meahceguovllus johtaleapmi gáibida olbmos iešdoaimmalašvuođa ja meahcedáidduid. Spiehkastahkan lea oassálastin oahpistuvvon vánddardeapmái, mas turismafitnodadat fuolaha mátkkálačča dorvvolašvuođas ja buorredilis.

Olbmuin lea alddiineaset ovddasvástádus meahceguovllus johtalettiin. Meahciráđdehus vástida astoáiggi bálvalanrusttegiid, maid ieš lea huksen ja bajásdoallá, dorvvolašvuođas Meahciráđdehusa biras- ja kvalitehtavuogádaga mielde. Meahciráđdehus addá beivejuvvon dieđuid guovllu luonddudilis ja bálvalanrusttegiin Davvi-Sámi luondduguovddázis ja internehtas čujuhusas **luontoon.fi** Báišduoddara meahceguovllu siidduin. Vánddardeaddjit galget goittot ieža váldit vuhtii dan, ahte davvimáilmmi meahcceluonddus dálkedilálašvuođat ja ná maddái meahceguovlluid jogaid čáhceallodat molsašuddet johtilit, ja dilli sáhtta leat meahcis áibbas eará go meahccái vuolgedettiin.

Meahceguovllus bargi olbmuid dorvvolašvuođas Meahciráđdehus fuolaha bargodorvvolašvuhtii guoskevaš láhkamearrádusaid mielde. Máinnašuvvon bargit šaddet bargat váttisge dilálašvuođain, ja nuba sis galget leat hui buorit suodjebiktasat ja bargo- ja oktavuodadoallanneavvut.

18 Goziheapmi

18.1 Dálá dilli

Meahciráddehus goziha luonddusuodjalanguovlluid geavaheami eiseváldin ja guovlluid hálddašeaddjin. Meahciráddehusa gozihandoaimma oktiiheiveheamis ja lágideamis luonddusuodjalanguovlluin vástidit meahcedárkkisteaddjit. Meahcedárkkisteaddji doaibmavuoigatvuodat vuodduvvet láhkii Meahciráddehusa meahcegoziheamis (1157/2005). Meahcegoziheapmi gullá maiddáí bolesa ja rádjegozáhusa virgedoaimmaide.

Meahcedárkkisteaddjit galget barggusteaset oktiiheivehit gozihanovttasbarggu ovttasbargo-eiseválddiiguin ja Meahciráddehusa iežas bargoveagain. Gozihanovttasbargo-eiseválddit leat vuosttažettiin boles, rádjegozáhus, tuollu, BE-guovddáš, [ealáhus-, johtalus- ja] birasguovddáš, guolástanguovllut, fuođđodikšunovttastusat ja fuođđodikšunbire. Ovttasbargo-eiseválddiin soapmásiidda lea čállojuvvon Meahciráddehusa gozihangoarta, mii addá sidjiide vuoigatvuoda dárkkistit doaimma lobálašvuoda stáhtaeatnamiin maiddáí astoáiggis. Meahciráddehusa bargit gozihit luonddu bargguset lassin iežaset doaibmasuorggi olis. Muhtumat sis leat oahpásmuvvan meahcegoziheapmái viidát. Juohkehaš galgá uhcimustá almmuhit meahcedárkkisteaddjái rihkkumušain, maid ieš fuobmá.

Goziheami ovttasdoaimma dáhpáhuvvá geavadis oktasaš plánema bokte, ovttasgozihemiin, gozihandáhpáhusaiguin ja dieđuid lonohallamiin. Ovttasdoaimma sáhtá beavttálmahttit nu, ahte resurssat ovttahttojit ja čujuhuvvojit rivttes čuožahaigaide. Ovttasdoaimma bokte maiddáí čalmmustahttojuvvo goziheapmi.

Gozihemiin sáhtá maiddáí buorebut ovddalgihtii dustet rihkkosiid ja lobihis doaimmaid. Meahciráddehusa goziheamis ja lágalašvuoda ja lobálašvuoda goziheamis deattuhuvvojit Báišduoddara meahceguovllus čuovvovaš suorggit:

- meahcebevddu, guolástusa, meahceguovvolága, luonddusuodjalanlága ja meahcejohtaluslága goziheapmi
- stuorranávddiide čuoheci lágahisvuodaide goziheapmi
- geavahan- ja láigosoahpamušaid čuovvun
- bázahus- ja birassuodjalanlágaid njuolggadusaid goziheapmi
- juohkeolbmovuoigatvuodaide goziheapmi
- meahcis johtaleaddjiid láidesteapmi bistevas ja birasdiđolaš luonddugeavaheapmái
- áitatvuloš eallišlájaid bessema dárkkisteapmi ja čuovvun (vejolaš heađuštusaid goziheapmi).

Lea hui stuorra hástalus gozihit dáid guovlluid golmmain (dilli 2008:s) meahcedárkkisteaddjiin, iige dat lihkostuva, jos sii eai bargga beaktilit ovttas eará doaibmiiguin. Dán áigge rádjegozáhus bargá ollu ovttas Meahciráddehusa bargiiguin, geat dovdet bures báikkiid ja dovdet njuolggadusaid. Buot buohkanassii meahcegoziheapmái galggašedje goittot lasseresurssat buorebut gokči goziheami lágidan dihte.

Gozihanmátkkiin čuvvojuvvojit njálabeasit ja jávkaduvvojit besiide bahkken riebanat. Govva: Matti Mela.

18.2 Ulbmilat ja doaibmajut

Ovdalis máinnašuvvon goziheami deattuhusguovlluid goziheapmi galgá lágiduvvot jeavddalaš doaibman Báišduoddara guovllus.

Báišduoddara meahcceguovllu gozihanressaid geahččalit lasihit vuosttažettiin eiseválddiid gozihanovttasbarggu beavttálmahttima bokte ja maiddái nu, ahte Meahciráđdehusa bargit geahččalit eará barggu lassin leat beaktileappot mielde gozihanbarggus.

Meahcedárkkisteaddji vástida goziheami oktiiheiveheamis ja lágideamis ovttasráđiid Meahciráđdehusa bargiiguin ja gozihaneiseválddiiguin.

19 Ovttasbargu

19.1 Dálá dilli

Báišduoddara meahceguovlu lea viiddis ja geavahanhámiid dáfus mánggabealat guovlu, mii lea guovtte gieldda ja njealje bálgosa guohtonguovlluid siste. Meahceguvlui leat váikkuheamen moanat geavaheaddji- ja čanasjoavkkut. Dáid ulbmilat ja sávaldagat sáhttet mannat gaskaneaset dahje meahceguovlolága (62/1991) ulbmiliiguin ruossalassii. Meahciráddehus viggá iežas doaimma plánemis ja ollašuhttimis ovttasbargui meahceguovllus doaibmi eará oassebeliiguin, vai sierra geavaheaddji-joavkkuid gaskasaš dárbbut šaddet oktiiheivehuvvot. Mearkkašahtti ovttasbargovuohki leat sierralágan čanasjoavkodilálašvuodat ja almmolaš dilálašvuodat.

Dán plána dahkama várás vuodđuduvvui ovttasbargojoavku, masa mávssoleamos oassebelit nammadedje iežaset ovddasteaddjiid. Mávssoleamos čanasjoavkkut, maiguin Meahciráddehus čoahkkimastá dahje maid čoahkkimiin Báišduoddara meahceguovllu áššit gieđahallojit dárbbu mielde, leat (* = sullii guktii jagis):

- Báišduoddara bálggus
- Muttošjávrrí bálggus
- Gálddoaivvi bálggus
- Muotkeduoddara bálggus
- Ohcejoga guolástanguovlu
- Anára guolástanguovlu
- sámediggi
- Sámi Siida rs
- Ohcejoga gieldda
- Anára gieldda
- Ohcejoga guolledoalloráddádallangoddi
- Ohcejoga gieldda ovttasbargojoavku*
- Anára guolledoalloráddádallangoddi
- Ohcejoga fuodđodikšunovttastus
- Anára fuodđodikšunovttastus
- Inarin luonnonystävät
- Lappi [ealáhus-, johtalus- ja] birasguovddáš
- Musealágádus
- sámemusea Siida
- Lappi rádjegozáhus
- boles
- tuollu
- turismafítnodagat
- Anára ja Soađegili gielddaid ovttasbargojoavku*

Dasa lassin sámiid ruovttuguovllus lágídit jahkásaččat bálgosiid ja Meahciráddehusa ovttasbargo-beivviid, maidda oassálastet bálgosiid boazoisidat ja Meahciráddehusa ovddasteaddjit. Dikšun- ja geavahanplánema doarjjan doibmet Meahciráddehus gielddalaš ovttasbargojoavkkut, mat čoahkanit jeavddalaččat. Ovttasbargojoavkui leat välljen ovttasteaddjiideaset gieldda, sámediggi ja Meahciráddehus. Plánenáigodaga áigge ovttasbargojoavkkuin čuvvot plána ollašuvvama.

Meahcegoziheamis Meahciráddehus bargá ollu ovttas Lappi rádjegozáhusain, bolesiin ja tuolluin. Meahciráddehus ráddádallá jahkásaš čoahkkimiin moanaiguin sierra oassebeliiguin lohpe-bivddu lágideamis (gč. lohku 10 **Fuodđodikšun ja meahcebivdu**).

19.2 Ulbmilat ja doaibmabijut

Meahciráđdehus geahččala iežas doaimma plánemis ja ollašuhttimis ovttasbargui meahceguovllus doaibmi oassebeliiguin. Sierra geavaheaddjjoavkkuid dárbbuid geahččalit ollašuhttit njuolggadusaid ja resurssaid olis, nu ahte váldojuvvojit vuhtii eará geavaheaddjjoavkkuid dárbbut. Čanasjoavkkuid ovttasbargu ja almmolaš dilálašvuodát joatkašuvvet vuogáiduvvan ja bures doaibmi vuogi mielde.

Meahciráđdehus gáhtte **sámi kulturárbbi** ovttrasrádiid Museadoaimmahagain, Lappi birasguovddážiin ja sámiid doaibmiiguin.

Meahciráđdehus geahččala bargat eanet ovttas guovllus doaibmi **turismafitnodagaiguin**. Meahceguovllus doaibmi turismafitnodagaid geahččalit oazžut ovttasbargui Meahciráđdehusain.

20 Resurssat ja áigedávval

20.1 Jahkásaš golut

Meahciráđdehusa Lappi luonddubálvalusat vástida meahceguovllu lustageavaheami bálvalanrusttegiid fuolaheamis ja bajásdoallamis, meahceguovloluonddu suodjaleamis, stuorranávddiid ja áitatvuloš ealli- ja šaddošlájaid čuovvumis, fuoddonáliid čuovvumis, guollečáziid dikšumis ja meahcegoziheamis. Dasa lassin golut čoggojit lohpeáššiid giedahallamis ja plánen- ja hálldahusdoaimmain. Dát doaimmat leat goasttiduvvon vearroruđaiguin ja daidda leat lágiduvvon ruđat stáhtabušehtas.

Lustageavaheami jahkásaš goluide gullet ávdinstobuid boaldinmuorra- ja bázahusfuolahus ja smávvalágan divvunbarggut.

Luonddusuodjaleami goluide gullet áitatvuloš šlájaid čuovvumat ja beasselohkamat sihke kulturárbbi suodjalandoaimmat.

Jahkásaš goluide gullet sierralágan lobiid giedahallan, láigo- ja geavahansoahpamušaid dahkan ja eará hálldahus- ja dikšundoaimmat.

20.2 Investieremat

Dán plána vuodul guovllus eai dahkkojuvvo ođđa investieremat.

21 Plána váikkuhusaid árvvoštallan

21.1 Birasváikkuhusaid árvvoštallan meahcceguovloplánemis

Meahcceguovlluid dahje jekkiidsuodjalanguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid dahkan ii gula daidda fitnuide, main ng. YVA-lága (Láhka birasváikkuhusaid árvvoštallanmeannudeamis 468/1994) vuodul galgá dahkat birasváikkuhusaid árvvoštallama. Lága 5. logus **oppalaš čielggadangeatnegasvuoda birra** daddjojuvvo goittot:

Birasváikkuhusat galget čielggaduvvot ja árvvoštallot doarvái bures, go eiseválddit válmmaštallet dakkár plánaid ja prográmmaid, mat sáhttet sakka čuohtit birrasii muhto maidda eai heivehuvvo 2 logu njuolggadusat árvvoštallanmeannudeami birra.

Ieš YVA-fitnu ektui dáikko lea dat earru ahte dikšun- ja geavahanplánain lea doarvái ovdanbuktit ovtta molssaeavttu, loahpalaš árvalusa. Dáikko árvvoštallojit oppalaččat plána árvalusaid váikkuhusat, buktojuvvojit ovdan daid buorit ja heajos bealit ja ákkastallojuvvo manin dákkár árvalusaide lea bohttojuvvon Birasministeriija rávvagiid mielde (Birasministeriija 1998). Gánnáha fuomášit dan ahte go bargu álggahuvvui, de ledje moanat molssaeavttut. Dain plána árvalusat leat veháziid válljašuvvan, hápmašuvvan ja dárkkálmuvvan Meahciráđđehusa ja meahcceguovllu geavaheaddjiid ságastallamiin.

Oppalaš árvvoštallamis vulgojuvvo das, ahte birasváikkuhusat bohciidit dábálaččat dušše plána doaibmabijuin – dahjege áššiin, maid plána rievdata ovddit dilis. Nuba jos meahcceguovllu juoga geavahanvuogi birra ii leat árvalus, de plánas eai leat dasa maiddái birasváikkuhusat. Ja jos guovllu geavaheapmi lea rievdamin plána ektui ja Meahciráđđehusas fuolakeahttá, de eai rievdamá birasváikkuhusat árvvoštallojuvvo.

Plánas sáhttet goittot leat birasváikkuhusat maiddái almmá doaibmabidjoárvalusaid haga. Plána sáhttá ovdamearkka dihte buktit ovdan meahcceguovllu birra ođđa ja mávssolaš dieđuid, mat váikkuhit almmolaš oainnuide ja stivrejit ná mearrideaddjiid. Dahje ovdamearkka dihte jos plánas ii árvaluvvo ahte geavahuvvon geasiáigásaš meahccejohtalusvuojuhagaid rusttegat galget bajásdollojuvvo, de vuojuhát sáhttá govdu ja geahpedit guovllu luondduárvvuid ja meahccáivuoda.

Plánat galggašedje dábálaččat guoskat konkrehtalaš fitnuide – dego ee. huksemii, roggamii, luondduriggodagaid ávkinatnimii. Meahcceguovlluid ja luonddusuodjalanguovlluid dikšuma ja geavaheami plánemis ii leat dábálaččat ná, muhto mángii dilli lea aivve nuppe gežiid. Dikšun- ja geavahanplánaiguin geahččalit positiivvalaš birasváikkuhusaide nu ahte ollašuhthtojit meahcceguovlolága (62/1991) ulbmilat – guovllu meahccáivuoda seailuheapmi, sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi ja guovllu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddideapmi.

YVA-lága ”ulbmilin lea ovddidit birasbeliid vuhtiiváldima [ja] – – dasa lassin ovddidit riikkavuložiid, servošiid ja eiseválddiid vejolašvuodaid leat mielde plánemis ja buoridit vejolašvuodaid heivehit oktii ulbmiliid ja oainnuid plánaid ja prográmmaid válmmaštaldettiin” (Birasministeriija 1998). Meahciráđđehus lea ollašuhthán dán ulmilla dikšun- ja geavahanplána dagadettiin nu, ahte lea gullan báikkálaš olbmuid ja čanasjoavkkuid dieđuid, oainnuid ja sávaldagaid. Logus 1.5 **Pláanenproseassa** mitaluvvo dárkileappot oassálastinproseassa birra.

21.2 Plána birasváikkususat

Plána vuodduuvvá bstevaš ovdáneami prinsihpaide nu, ahte geahččaluvvojit oktiiheivehuvvot ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekologalaš ulbmilat. Čuovvovaččas guorahallojuvvo sierra, mo plána váikkuha dáidda áššiide.

21.2.1 Ekologalaš váikkususat

Báišduoddara meahceguovllu luonddusuodjalandilli lea čielggadusaid vuodul aiddo dál buorre ja plánas vulgojuvvo das, ahte dát buorre dilli galggašii máinnašuvvon guovlluin sealluhuvvot. Dikšun- ja geavahanplána bokte geahččalit heivehit oktii meahceguovllu sierra geavahanhámiid ulbmiliid ja nuppe dáfus meahceguovloláhkii (62/1991) gullelaš luonddusuodjalanulbmiliid nu, ahte luonddugeavaheami dagahan nuppástusat čuozašedje guovllu meahccáivuhtii nu uhccán go vejolaš. Erenoamážit luonddudilálašvuoda dorvvastan ja ovddidan dihte árvaluvvon doaimmat leat govviduvvon dárkileappot logus 5 **Luonddu suodjaleapmi ja dikšun**.

Buori luonddusuodjalandili sealluhan dihte plánas ii báljo ovdanbuktojuvvo ahte galggašii eanet seahkanit guovllu áššiide dahje rievdadit stuorábut dálá dili. Jos lastamáhtoroassoguovlluid ealáskahttinfidnu (gč. lohku 5.2) ovdána ja gávdnovit ruđat dan ollašuhhtimii, de roassoguovlluid ovddeštanplána doaimmabijut gáibidit aktiivvalaš luonddudikšundoaimmaid.

Árvaluvvon avádatjuogu ja dan miel dásaš stivrema bokte sealluhuvvo eanaš oassi meahceguovllus ja jekkiidsuodjanguovlluin nu luonddudilis go vejolaš ja dorvvastuvvojit áitatvuloš šlájaid ja direktiivašlájaid gávdnonsajit ja bessen. Meahciráddehus čuovvu dađistaga hárvanaš ja áitatvuloš šlájaid gávdnoma ja lassáneami guovllus.

Meahceguovllu luonddudilálašvuoda sealluhan dihte plánas árvaluvvo ahte geasiáigásaš meahcejohtaluslobiid čavges miedihanvuohki galgá bisuhuvvot. Olgobáikegoddelaččaide geasiáigásaš meahcejohtaluslobiid eai dábálaččat miedit – earret dutkanfitnuide. Badjeolbmuid geasiáigásaš meahcejohtalusii ii guskojuvvo, dasgo sis lea dasa lágasmearriduvvon vuoigatvuohta, go barget vealtameahtun boazodoallobarguid.

Čuovvun ja goziheapmi lea dehálaš oassi plána ulbmiliid positiivvalaš ekologalaš váikkusaid ollašuhhtimis. Beaktilis čuovvuma bokte sáhtá dávistit áiggi bále guovllu ekologalaš dilis dáhpuhuvvi ii-sávahahti nuppástusaide.

Plána oktan dasa gullelaš guovllu vuoddočielggadusain sáhtá lasihit olbmuid beroštumi guvlui. Oahpistemiin ja áššáigullelaš rusttegiiguin sáhtá goittot geahpedit meahcis johtaleaddjiid birasváikkusaid, vaikko sin lohku lassánivččiige.

Plána árvalusat dorjot guollenáliid lunddolaš lassáneami nu, ahte muddejit guolástusa. Vieris guollešlájaid sirdin guovllu čáziide dustejuvvo nu, ahte eai čađahuvvo ieš guollegilvimat. Čázádatguovllu siste dáhpuhuvvi sirdingilvimiid ulbmilin lea máhcahit eamiguollešlájaid čáziide, main dat leat jávkan.

Bázahus- ja boaldinmuorrafuolahusa bokte geahpeduvvojit lustageavaheami vejolaš heajos váikkususat guovllu luonddudilálašvuhtii.

Guohtoneatnamiid dilli meahce- ja jekkiidsuodjalanguovllus lea vuosttažettiin boazodoalu siskkáldas lágideami duohken. Dasa váikkuhit boazologut, guohtoneatnamiid molssodeapmi ja beaivválaš guođohanbarggu ollašuhttin. Eará eanageavahanhámit eai báljo váikkut guovllu guohtoneatnamiid dillái. Plánas ii válđojuvvo bealli stuorámuš bistevaš boazolohkui, dasgo dat ii gula Meahciráđđehusa bargguide.

Meahcástanlobit vuvđojuvvojit muhtun muddui dihtoeriid mielde bistevaš geavaheami prinsihpaid vuodul. Rievssatgárdun ja lubmen eai čuoze olus ekologalaččat meahceguvlui ja jekkiidsuodjalanguvlui – earret lubmemii guoskevaš geasiáigásaš meahcejohtalusa, masa plánas biddjojuvvojit čielga rájít.

Huksen dihto vuodđojurdagiid vuodul lea vejolaš meahceguovllus. Jekkiidsuodjalanguovlluin husken lea ásahusa (852/1988) mielde gildojuvvon.

Plána váikkuhusat daidda luondotiippaide ja šlájaide, maid vuodul guovlu lea válđojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii

Báišduoddara meahceguovlu gullá Natura 2000 -fierpmádahkii Báišduoddara meahceguovlu (FI 130200) -nammasaš Natura-guovlun. Luondotiipat ja šlájat, maid vuodul guovlu lea válđojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii, leat govviduvvon dán plána logus 5. Báišduoddara meahceguovllu Natura-guovlui gullet maiddái Biesjeakki–Luopmošnjoga jekkiidsuodjalanguovlu sihke Giellájoga ja Luopmošnjávri buolžaguovllut.

Beronápmirjeakki gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga seammanammasaš Natura-guovlun (FI 1300207). Čuonjájeakki–Biergevárjeakki gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga seammanammasaš Natura-guovlun (FI 1300206). Luopmošnjoga guovtte hektára viidosaš guolbba (FI 1302010) gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii.

Stáhtarádi mearrádus ja EU-kommišuvnna loahpalaš dohkkeheapmi guovllu laktimis Natura 2000 -fierpmádahkii mearkkašit dan, ahte luonddusuodjalanlága (1096/1996) 65. ja 66. §:s mearriduvvon vuoigatvuodáváikkuhusat leat boahán guovlluin čuovvunláhkai. Nuba jos dihto fidnu dahje plána juogo okto dahje ovttas eará fitnuiguin dahje plánaiguin sáhttá mearkkašahttiláhkai heajosmahttit Natura-guovllu luondduárvvuid, de fitnu ollašuhttit galget árvvoštallat váikkuhusaid (LsL 65 §). Eiseváldi ii oáččo miedihit lobi iige dohkkehít plána, jos váikkuhusaid árvvoštallan- ja cealkámušmeannudeapmi čájehit ahte fidnu dahje plána heajosmahttá mearkkašahttiláhkai Natura-guovllu luondduárvvuid (LsL 66 §). Ovdalis máinnašuvvon luonddusuodjalanlága oaivvildan mearkkašahtti heajosmahttima rádji ja dan čuoziheapmi aiddo daidda luondduárvvuide, mat leat leamaš guovllu laktima vuodđun Natura 2000 -fierpmádahkii, addá dábálaččat vejolašvuoda geavahit guovllu dábálaš ulbmiliidda, jos ovdamearkka dihte luonddusuodjalanláhkii vuodđuduvvi ollašuhttimis ovttaskas dáhpáhusain ii nuppeláhkai daddjojuvvo.

Luondodirektiivva (92/43/ETY) 6. artihkkala njuolggadusain daddjojuvvo, ahte luondotiippa hárrái suodjaleami dássi lea doarvá buorre, go (Natura 2000 guovlluid – – 2000, s. 19)

- dan lunddolaš leavvanguovlu ja dat guovllut, main dat gávdno, leat stádis dilis dahje viidumin
- sierra ráhkadus ja sierra doaimmat, maidda lea dárbu dan seailuhan dihte guhkesáiggeulbmiliin, gávdnojit ja seilot várra einnostahtti boahhteáiggis
- guvlui mihtilmas šlájjaid suodjaleami dássi lea doarvá buorre.

Stáhtaráđi mearrádusas (Vn 20.8.1998) lea gudege Natura-guovllu hárrái sierra mearriduvvon suodjaleami ollašuhttinvuohki nu ahte lea máinnašuvvon láhka, man njuolggadusaid čuovvuma mielde dorvvastuvvojat dat luondduárvvut, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii. **Báišduoddara meahcceguovlu** -nammasaš Natura-guovllu ollašuhttinvuohkin lea meahcceguovloláhka (62/1991). Guovllu geavaheapmi ja dikšun mearrašuvvá meahcceguovlolága ja dikšun- ja geavahanplána vuodul. Eanaš oassi jekkiidsuodjalanguovlluin leat ollašuhtton nu, ahte dain lea vuodduvvon luonddusuodjalanlága (1096/1996) mielásaš suodjalanguovlu. Dáid guovlluid ollašuhttinvuohkin lea luonddusuodjalanláha. Giellájoga ja Luopmošjávri buolžaguovlluid ollašuhttinvuohkin lea eanaávnnasláhka (555/1981). Meahcceguovlolágas leat meroštallon ulbmilat, mat stivrejit meahcceguovllu geavaheami. Natura-mearrádus ii rievdat iešalddes ollege dáid áššiid. Dát lea daddjojuvvon maiddái om. stáhtaráđi mearrádusas ovdamearkka dihte guolástusa, meahcebivddu ja eará luondduealáhhusaid hárrái. Meahcceguovlolága ja luonddusuodjalanlága ulbmiliid ollašuhtti dikšun- ja geavahanplána ii čuoze guovllu luondotiippaid ja šlájaid doarvái buori suodjaleami dássái.

Guovllu dálá geavaheapmi ii čuoze daidda luondotiippaide ja šlájaide, maid vuodul Báišduoddara meahcceguovlu ja birastahtti jekkiidsuodjalanguovllut leat laktojuvvon Suoma Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii. Dasa lassin plána dorvvasta Natura-fierpmádaga luondotiippaid ja šlájaid seailuma boahhteáiggisge – earret eará meahccejohtalusa stivrema, boaldinmuora váldima stivrema, áššáigullelaš oahpistan- ja bálvalanrusttegiid, guovllu luondudili čuovvuma ja goziheami bokte.

Čoahkkáigeassun sáhtta dadjat ahte plána ovddida Báišduoddara meahcceguovlu, Biesjeakki–Luopmošjoga, Beronápmirjeakki, Čuonjajeakki–Biergevárjeakki ja Luopmošjoga guolbba -nammasaš Natura-guovllu luondduárvvuid seailuma. Plána lea ná dehálaš oassi Natura 2000 -fierpmádaga ollašuvvamis.

21.2.2 Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat

Buot birasváikkuhusain leat sosiálalaš bealit. Dávjá lundui ja huksejuvvon birrasii guoskevaš váikkuhusat bohtet ovdan eahpenjuolggá sosiálalaš váikkuhusaid bokte. Sosiálalaš váikkuhusat árvvoštallojit, vai sáhtášii čielggadit ja ovddalgihtii oaidnit guovllu olbmuid eallinkvalitehtii ja guovllu ovdáneapmái váikkuheadđi nuppástusaid, árvvoštallat ja einnostit servoša ja guovllu návccaid vuogáiduvvat nuppástuvvi dilálašvuodaide, árvvoštallat nuppástusaid mearkkašumi siera oassebeliid dáfus, váldit vuhtii ja soabahallat fitnu dagahan ruossalasvuodaide ja plánet, mo heajos beliid sáhtta áiggi bále geahpedit. Sosiálalaš váikkuhusaid guorahaladettiin lea dehálaš čielggadit maiddái dan, geaidda váikkuhusat gusket. (Birasministeriija 1998)

Báišduoddara meahcceguovllus boahá bures ovdan, man dehálaš lea dorvvastit vejolašvuodaide bargat sáme kultuvrrain sihke boazodoaluin ja eará luondduealáhhusaiguin. Guovlu lea plánas juhkkujuvvon vánddardeami stivrema dáfus lustageavahan- ja boaittoealeavádahkii. Dát juohku mudde lustageavaheami rusttegiid nu, ahte boaittoealeavádahkii dat eai dahkkojuvvo. Plána ii gáržžit dálážiis báikkálaš olbmuid vejolašvuodaide bargat ealáhhusaiguin iige lustageavahanvejolašvuodaide. Báikkálaš olbmot ožžot meahcástit, guolástit, čoaggit ruovttudárbui ja váldit boaldinmuora dego ovdal dán plánage.

Báišduoddara meahcceguovlu lea sámiid ruovttuguovllus. Plána addá sámiide vuodđolágas (731/1999) dorvvastuvvon vuogiatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra maiddái meahcceguovllus. Meahciráđdehus ráđđádallá plána birra dasa gullelaš ráđđádallangeatnegasuoda mielde sámedikkiin.

Váikkuhusat boazodollui

Boazodoalu beaivválaš lágideapmi gullá boazodoallolága (848/1990) mielde bálgosiidda dáid hálddahaslaš guovlluin. Meahciráddehus ii ná stivre – iige dat sáhte stivret, gii oažžu bargat boazodoaluin meahcceguovllus. Meahciráddehus soahpá beaivválaš áššiid ollašuhttimis – ee. boazodoallooarjjabáikkiid vuodđudeamis ja ceggemis plána árvalusaid mielde – álo bálgosiiguin, ii ovttaskas olbmuiguin. Dán vuodđoprinsihpa mielde plánas árvaluvvo ahte rusttegat ja gámppát galget vuosttažettiin čohkkejuvvot dálá visttiid ja rusttegiid oktavuhtii. Eará odđa luondduealáhusdoarjjabáikkiid hárrái Meahciráddehus gullá álo bálgosiid ja dárbbu mielde áššáigullelaš gieldda guolledoalloráddádallangotti ja fuodđodikšunovttastusa.

Boazodoalu perspektiiva lea plánas váldojuvvon vuhtii čadamannanprinsihpa bokte – nuppiiguin sániiguin plánas eai leat dakkár árvalusat, mat čuožášedje vejolašvuodaide bargat boazodoaluin. Boazodoalu vejolašvuodaide eai goittot geahččal plána bokte buoridit nu, ahte dat buorideamit gáržžidivčče mearkkašahttiláhkai meahcceguovllu eará vuogáiduvvan ja lágasmearriduvvon geavahanhámiid. Eanaš oassi meahcceguovllus gullá boaittoealeavádahkii. Maiddái lustageavahanavádat lea eanaš oasi jagis measta ollásit boazodoalu anus. Lustageavahanavádagas johtaleapmi ii plána mielde oaččo mearkkašahttiláhkai headuštit bohccuid iige guovllu eará ealliid. Go mohtorfievrruiguin johtaleapmi stivrejuvvo juo geavahuvvon vuojáhagaide, dollojuvvo čavges lohpepolitihkka ja beaktilis gozihanvuogádat ja čohkkejuvvo lustageavaheami infrastruktuva (johtolagat, rusttegat ja áššáigullelaš oahpisteapmi), de ná stivrejuvvojit eatnašat lustageavaheaddjiin boazodollui dehálaš guovlluid olggobeallai.

Plánas árvaluvvon avádatjuoguin oktan beaktilis gozihemiin dorvvastuvvojit vejolašvuodat bargat boazodoaluin, ja ná sámekultuvrra vuodđu seailu guhkesáiggeulbmiliin: viiddis guovlluide ii huksejuvvo mihkkige ja meahccejohtaluslobit vuojáhagaid olggobeallai miedihuvvojit dušše dihto made. Oppa meahcceguovlu bissu boazodoalloguovlun boahhteáiggisge, ja eanaš oasi jagis doppe leat hui uhccán eará geavaheaddjit. Earret gida mohtorgielkásesonja guovllu atnet hui uhccán lustageavaheapmái, ja lustageavaheapmige dáhpáhuvvá eanaš Meahciráddehusa riikkadási mohtorgielkávuojáhagaid mielde, mat leat Báišduoddara guovllus dušše okta dan nuortamáttageahčen.

Gávppálaš turismadoaimma lea plánas gáržžiduvvon mealgat, ja dasa galgá leat lohpi. Fitnodagain, mat eai čuovo addojuvvon rávvagiid, sáhtta gessojuvvot lohpi gaskan turismabaji, iige lobi dárbbas miedihit ollege čuovvovaš badjái. Ohcejohkalaččain ja anárlaččain lea lágasmearriduvvon vuoigatvuohta mohtorgielkkástallat iežaset ruovttugieldda siste. Iešrádalaš beanavuodjimii Meahciráddehus ii dán áigge sáhte seahkanit mudui go stobuid geavaheamis, dasgo iešrádalaš beanavuodjin lohkkujuvvo juohkeolbmovuogitvuodaide. Seammá guoská maiddái meahcesihkkelastimii ja meahcis riidemii.

Plánas ii árvaluvvo mohtorgielkkástallama gáržžidanguovlluid vuodđudeapmi meahcceguvlui.

Maiddái beatnagiiguin bivdin sáhtta čuohtit boazodollui. Meahcástanlohpelágideapmái ja beanaguovlluide guoskevaš čanasjoavkočoahkkimiin leat sohppojuvvon guovllut, main oažžu bivddus geavahit beatnaga. Guovlluid birra sohppojuvvo nu, ahte váldojuvvojit vuhtii boazodoalu dárbbut.

Meahciráddehus čuovvu dadistaga boraspirenáliid ovdáneami ja dieđiha ásojuvvon goaskinreviirrain ja girdinmáhtolaš čivggain birasministerijai. Eará boraspiriid dieđiheamis vástida Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágáduš. Goaskima dagahan vahágiid boazodollui máksá birasministeriija ja eanastuorranávdiid vahágiid fas eana- ja meahccedoalloministeriija.

Váikkuhusat eará luondduealáhusaide

Plána dorvvasta boazodoalu lassin maiddái luondduealáhusaiguin bargama uhcimustá seamma dásis go lei dilli meahcceguovlolága (62/1991) fápmui boadedettiin, ee. nu ahte dat stivre eana-geavaheami ja meahccejohtalusa. Lustageavaheami vejolaš odđa rusttegat čohkkejuvvojit lustageavahanavádahkii. Meahciráđdehus ii hukse odđa ávdin- dahje várrenstobuid odđa báikkiide. Guovlu seailu geainnuheapmen ja guovllus johtaleapmi stivrejuvvo nu ahte olgobáikegoddelaččat sáhttet almmá báikegoddelaš oahpisteaddji haga mohtorgielkkástallat dušše mohtorgielkávuojáhagaid mielde. Geasi áigge dábálaččat dušše báikegoddelaččat sáhttet johtalit mohtorfievrruiguin – ja siige dušše dihto vuojáhagaid mielde. Plánas lea várrejuvvon luondduealáhusbargiide gáržžiduvvon vejolašvuotta oažžut doarjjabáikki meahcceguovllus. Dasa lassin plána addá báikkálaš olbmuid vejolašvuotta váldit boaldinmuora ja ná dorvvasta bealistis luondduealáhusaiguin bargama.

Váikkuhusat lustageavaheapmái

Plánas árvaluvvo lustageavaheami hárrái ahte lustageavaheami rusttegat čohkkejuvvojit boahtteáiggisge lustageavahanavádahkii dálá johtolagaid ja rusttegiid oktavuhtii. Guovllu dálá bálvalanrusttegat sealluhuvvojit meari dáfus ja lustageavaheami rusttegat, johtolagat ja mohtorgielkávuojáhagat nu, ahte kvalitehtadássi bissu. Plána árvalusaid ollašuvvan mearkkaša dan, ahte meahcceguovllu lustageavaheapmi ii plána gustodettiin dáid lagamus áiggiid olus lassin. Liiggálaš gallestallilogut eai nappo bilit guvlui virkkosmuvvat boahtán olbmuid meahcceguovlovásáhusaid, ja meahcceguovlu seailu meahccás guovlun maiddái lustageavaheami sosiálalaš perspektiivvas geahčadettiin.

Lustageavaheaddjiide eai miedihuvvo geasiáigásaš meahccejohtaluslobit. Buot gávppálaš turisma-
doaimma lea garra geahču vuolde ja dat bissu smávvalágan ja lobivuloš doaimman. Dasa lassin lohpepolitihkka čavgejuvvo plána árvalusaid mielde.

Gávppálaš beanavuodjindoibmii Meahciráđdehus lea miedihan muhtun fitnodagaide lobiid Anára ja Ohcejoga guovlluid mohtorgielkávuojáhagaide. Dan sadjái iešrádalaš beanavuodjindoibmii Meahciráđdehus ii sáhte dán áigge seahkanit, dasgo dat lohkkjuvvo juohkeolbmovuogatuodaide. Beanavuodjinnjuolggadusat galggašedje čielggaduvvot vejolaš lánkaásahusrievdadusaid várás. Beanavuodjindoaimma ii sáhte vuodđuduvvat boazodoalloguovllus juohkeolbmovuogatuhtii, dasgo beanavuodjin lea šaddan dábáleabbon ja danin galget leat čielgaset lánkamearrádušat dán johtinvuogi várás. Seammá guoská iešrádalaš meahccesihkkelastimii. Dáid johtinvugiid geahččalit goittot oahpistemi ja bagadallama bokte stivret dálá mohtorgielká-, njealjejuvllat- ja meahccevuojáhagaide. Čáhcegovddohatgirdimiidda meahcejávriide Meahciráđdehus ii dán áigge sáhte seahkanit, dasgo áibmojohtaluslága (281/1995) mielde oažžu gaskaboddosaččat seavut rabas čázádatguvlui. Gaskaboddosažžan lohkkjuvvo buot johtalus, man várás eai leat almmolaš áigedávvalat.

Váikkuhusat sáme kultuvrii

Sámedikki, birasministeriija ja Meahciráđdehusa ráddádallamiin lea bohttojuvvon dán logu hárrái dan oaivilii, ahte sámediggi lea kulturiešstivrenlága (974/1995) ollašutti orgánan rivttes oassebealli árvoštallat meahcceguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkuhusaid sámiide. Sámedikki árvoštallanossodat leat plána čuovusin (Čuovus 2).

21.2.3 Ekonomalaš váikkuhusat

Suoma meahceguovlluin lea álbmotekonomalaš imagomearkkašupmi. Riikkaidgaskasaš suodjalangeatnegahttimiid ollašuttimis meahceguovllut mearkkašit ollu daid viidodaga dihte. Plána ekonomalaš váikkuhusaid guorahallamis vulgojuvvo goittot guovlluekonomalaš perspektiivvas. Oppa riikka ekonomijai plána ii olus mearkkaš, dasgo oppa riikka dáfus dehálaš čovdosat – dego ruvkedoaimma stivren – leat juo váldojuvvon mielde meahceguovloláhkii (62/1991).

Plána vuodduuvvá bistevaš ovdáneami prinsihpaide nu, ahte geahččala oktiiheivehit ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja lundui guoskevaš árvvuid. Dat ahte mo dát oktiiheiveheapmi lea dahkkojuvvon, váikkuha plána ekonomalaš váikkuhusaide. Ekonomalaš bistevašvuhtii vikkadettiin čoavddusin árvaluvvo ahte luondduturisma rusttegat ja oahpistanbálvalusat galget bajásdollojuvnot, birrasa seasti ja báikkálašekonomijja doarju oahpistandoaibma ovddiduvvot ja luondduealáhusaiguin barganvejolašvuodat dorvvastuvvot.

Nugo sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusaid árvvoštallama oktavuodas daddjojuvvui, de plánas eai gáržžiduvvo dálážiis báikkálaš olbmuid vejolašvuodat bargat ealáhusaideasetguin. Danin plánas eai leat ekonomalaš váikkuhusat guovllu ealáhusaide, muhto jos ealáhusaid gánnáheapmi rievdá, de dat dáhpáhuuvvá juoga eará siva dihte.

Guovllu geasuhusa seailuheamis bálvalanrusttegiid ja luonddudilálašvuoda bajásdoallama bokte ávkašuvvet ruđalaččat eahpenjuolgga guovllu turismafitnodagat (omd. fanas- ja girdinsáhtosteamit, gávppit, idjadanfálaldagat, oahpistandoaibma). Dasa lassin dat ahte turismafitnodagaide várrejuvvo vejolašvuodta gaskaboddosaš doarjjabáikkiide guovllus dorvvasta guovllus turismii vuodduuvvi ealáhusdoaimma.

Nuppástusat láhkamearrádusain (ee. meahcejohtalusláhka 1710/1995, boazodoallo- 848/1990 ja luondduealáhusláhka 45/2000, meahcástanláhka 615/1993, guolástanláhka 286/1982), sosiálapolitihkas, márkaniin ja goziheamis váikkuhit mealgat sierra ealáhusaid gánnáheapmái ja dakko bokte maiddái meahceguovlluid geavaheapmái. Muhto go dáidda áššiide ii plána bokte sáhte váikkuhit, de lea gehččojuvvon ahte ii gánnat dárkilit dahje viidát guorahallagoahtit ekonomalaš váikkuhusaid.

Váikkuhusat boazodollui

Plána ii heajosmahte boazodoalu vejolašvuodaid dálážiis. Báišduoddara meahceguovlu gokčá sullii 70 % Báišduoddara, 9 % Muttošjávri, 5 % Gálddoaivvi ja 1 % Muotkeduoddara bálgosiid viidodagas. Dán vuodul guovllus leat árvvu mielde goittot oasi jagis sullii 5 500–6 000 lohko-bohcco. Plánas deattuhuvvo boazodoalu mearkkašupmi guovllu bálgosiid badjeolbmuide. Sii ožžot mearkkašahtti oasi iežaset bearraša áigái boadus dain luondduealáhusain, maiguin barget.

Fuollameahtun mohtorgielkkástallan ja beanavuodjindoaibma ánnas loahppagidas sáhttet čuohcit sakka boazodollui nu, ahte dat biđgejit ealuid ja ruohtahit čoavjjehiid. Dát fas dagaha liigegoluid boazodollui.

Rusttegiiguin ja merkejuvvon johtolagaiguin ja dán plána čavges lohpepolitihka bokte gáržžiduvvo lustageavaheaddjiid johtaleapmi viidát meahcceguovllus ja erenoamážit boazodollui mávssolaš guohtonguovlluin, ja dát fas doarju boazodoalu. Boazodoallit sáhttet geavahit guovllus johtalettiin Meahciráđđehusa ávdinstobuid erenoamážit jaskes áigodaga áigge (golggotmánus njukčamánnui). Maiddái dát vuohki lea dihto eavttuiguin – áinnas moanaid jándoriid guhkkosaš geavaheami oktavuodas – nannejuvvon plánas. Plána árvalusaid ja ávžžuhusaid ollašuttin dorvasta vejolašvuodaid bargat boazodoaluin maiddái boahteáiggis.

Váikkuhusat lustageavaheapmái

Báikkálaš olbmot ožžot oasi áigáiboatusteaset luondduturismmas ja gávppálaš prográmmabálvalusain. Eanaš oassi Ohcejoga ja Anára turismaboađuin bohtet goittot eará sajis go Báišduoddara meahcceguovllus. Smávvalágan, stivrejuvvon gávppálaš luondduturisma heive meahcceguovlolága (62/1991) ulbmiliid mielde Báišduoddara meahcceguvlui. Plána árvalusaid mielde dahkkojuvvon avádatjuohku ja dan mielásaš infrastruktuorra- ja lohpepolitihka dorvvasta árbevirolaš ealáhusaid ja báikegoddelaččaid vuoigatvuodaid, mii fas lea váikkuheamen dasa ahte meahcceguovllu lagasgiliin ássojuvvo dás duohkoge.

Plánas láchčojuvvojit čielga doaibmanjuolggadusat gávppálaš luondduturismii, mas geavahuvvojit mohtorfievrrut. Dát doarju ealáhusa ovdáneami, barggolašvuodavejolašvuodaid, ja ná maiddái boazodoallit ja eará luondduealáhusbargit dohkkehit buorebut gávppálaš luondduturisma. Dalle buot beliid oktasaš ávkin lea doallat meahcceguovllu nu luonddudilis go vejolaš.

Meahcceguovllu lustageavaheami ekonomalaš váikkuhusat oidnojit vuosttažettiin turismasisaboađuin ja bargosajiin, oahpisteaddjiid bálkkáin, prográmmabálvalus-, lohpe-, idjadan- ja vuovdinboađuin Meahciráđđehussii, báikkálaš fitnodagaide ja sáhtosteadđjiide ja vearroboađuin ja seastimiin Ohcejoga ja Anára gielddaide.

21.3 Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat

Meahciráđđehus čuovvu plánas buot dálá lágaid ja ásašusaid ja geahččala leat árvalusain vuoiggaláš. Meahcceguovlopánema vuodđun lea meahcceguovloláhka (62/1991) ja dan mielde dahkkojuvvon meroštállan meahcceguovlluin. Meahciráđđehus dovddasta sámiiid vuodđovuogatvuodalaš rivttiid bargat iežaset kultuvrii gullelaš ealáhusaiguin ruovttuguovllusteaset. Guovllus deattuhuvvo boazodoalu, luondduealáhusaid ja sáme kultuvrra dorvvasteapmi. Báišduoddara meahcceguovlu mearkkaša ollu erenoamážit lagasgiliid áigáibohtui, kultuvrii ja astoáiggedoibmii.

Báišduoddara meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána ii olus rievdat guovlluid geavaheami iige luonddusuodjalandili dahje meahccáivuoda. Plána deattuhage sierralágan áitagiid dustema ja daidda ráhkkanemi, vai meahcceguovlolága váldoulbmilat dahjege ohcaluvvon birasváikkuhusat ollašuvvet maiddái guhkesáiggeulbmiliin. Plána geahččala sealluhit dálá ealáhusaid, dorvvastit daid vejolašvuodaid ja láchčit vejolašvuodaid odđa bistevas luondduturismii. Avádatjuohku lea mávssoleamos gaskaoapmi lustageavaheami ja luondduturisma lágideamis nu, ahte Báišduoddara meahcceguovlu seailu meahcceguovlun boahteáiggisge. Plána ii rievdat olus Ohcejoga ja Anára kultuvrralaš ja sosiálalaš dili iige ealáhusaid dan dilis, mii lei ovdal meahcceguovlolága fápmuibohtima. Ná plána árvalusat ovddidit eanageavahan- ja huksenlága (132/1999) ja dán láchkii vuodđuduvvi stáhtaráđi mearrádusa riikkadási guovlluideavahanulbmiliid ollašuvvama.

Luonddusuodjaleami dáfus plána addin vejolašvuodát ovddidit Báišduoddara meahceguovllu ja ná seammás maiddái Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga luondduárvvuid seailuma.

Dikšun- ja geavahanplánas mearriduvvojit guovllu dikšumii ja geavaheapmái ulbmilat, prinsihpat ja ráddjehusat. Plánema oktavuodas dahkkojuvvon guovllu dálá dili kártema bokte sáhtá čuovvut ohcaluvvon birasváikkuhusaid ollašuvvama boahhteáiggis. Ohcejoga ja Anára ovttasbargojoavkkut ja guovllu bálgosat leat mávssolaččat dán čuovvumis. Lea dehálaš ahte maiddái báikkálaš ássit ja eará čanasjoavkkut sáhttet leat čuovvumin plána ollašuvvama ja maiddái mielde dan ollašuhttimis. Goziheapmi lea mávssolaš oassi plána árvalusaid ollašuhttimis ja čuovvumis. Goziheapmái galgá čujuhit doarvái resurssaid.

Gáldut/Girjjálašvuohta

Prentosat

- Aikio, M.-S. 2005: Deanu- ja Ohcejohlegiid kulturinventeren. Loahpparapoarta. / Tenon- ja Utsjoenlaaksojen kulttuuri-inventointi. Loppuraportti. – Sámi museum / Saamelaismuseosäätiö 2003–2004.
- Airaksinen, O. & Karttunen, K. 2001: Natura 2000 -luontotyyppiopas. – 2. korj. p. Ympäristöopas 46, luonto ja luonnonvarat. Suomen ympäristökeskus. 194 s.
- Anára guolástanguovlu 2007: Inarin kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelma / Anára guollebivdguovllu geavahan- ja dikšunplána. – 25 s.
- Báišduoddara bálgoša: Báišduoddara bálgoša boazodoalloplána boazodoallojáhká 2006–2007.
- Birasministeriija 1998: Ohjeet suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista / Rávvagat plánaid ja prográmmaid birasváikkuhusaid árvoštallamis. – Birasministeriija, guovlluid geavaheami ossodat. 37 s.
- 1999: Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotus / Natura 2000 -fierpmádaga Suoma árvalus. – Suomen ympäristö / Suoma biras 299. Helsset. 111 s.
- 2002: Ohjelma luonnon virkistyskäytön kehittämiseksi / Prográmma luonddu virkkosmahttingeavaheami ovdideami várás. – Suomen ympäristö / Suoma biras 535. Guovlluid geavaheapmi. Helsset. 48 s.
- Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus 2005: Susipuhelin. – <http://www.rktl.fi/riista/suurpedot/susipuhelin.html>.
- Gröndahl, K. 2005: Riekonmetsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys Ylä-Lapissa metsästyskaudella 2001–2002 / Rievssatbivddu ekologalaš ja sosiálalaš suvdilvuohta Davvi-Sámis meahcebivdoáigodagas 2001–2002. – Ohppočájánasbargu. Roavvenjárgga ammatallaskuvla, Luondduvaljodat- ja birassuorgi, vuovdedoalu oahppoprográmma. 140 s.
- & Stolt, E. 2006: Riistanhoito ja metsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys Ylä-Lapissa / Riivssatbivddu ekologalaš ja sosiálalaš suvdilvuohta Davvi-Sámis meahcebivdoáigodagas 2001–2002. – Ohppočájánasbargu. Roavvenjárgga ammatallaskuvla, Luondduvaljodat- ja birassuorgi, vuovdedoalu oahppoprográmma. 140 s.
- & Stolt, E. 2006: Riistanhoito ja metsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys Ylä-Lapissa / Riivssatbivddu ekologalaš ja sosiálalaš suvdilvuohta Davvi-Sámis meahcebivdoáigodagas 2001–2002. – Ohppočájánasbargu. Roavvenjárgga ammatallaskuvla, Luondduvaljodat- ja birassuorgi, vuovdedoalu oahppoprográmma. 140 s.
- & Stolt, E. 2006: Riistanhoito ja metsästyksen ekologinen ja sosiaalinen kestävyys Ylä-Lapissa / Riivssatbivddu ekologalaš ja sosiálalaš suvdilvuohta Davvi-Sámis meahcebivdoáigodagas 2001–2002. – Ohppočájánasbargu. Roavvenjárgga ammatallaskuvla, Luondduvaljodat- ja birassuorgi, vuovdedoalu oahppoprográmma. 140 s.
- Hallikainen, V. 1998: The Finnish Wilderness Experience. – Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja / Vuovdedutkanlágádusa diedáhusat 711. 288 s.
- 2001: Erämaat Suomessa / Áidallas meahcit Suomas. – Girjjis Kangas, J. & Kokko, A. (doaimm.): Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen / Vuovddi sierra geavahanvugiid árvoháhkkan ja oktiiheiveheapmi. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja / Vuovdedutkanlágádusa diedáhusat 800.

- Helle, T. 2006: Poronhoito ja muuttuva ilmasto / Boazodoallu ja nuppástuvvi dálkkádat. – Girjjis Nikula, A. & Varmola, M. (doaimm.): Ilmastonmuutos Lapissa. Näkyvätkö muutokset, sopeutuuko luonto? / Dálkkádatnuppástus Lappis. Vuhttojito nuppástusat, vuogáiduvvago luondu? Metlan työraportteja / Metla bargoraporttat / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 25. 58 s.
- & Aspi, J. 1983: Effects of Winter Grazing by Reindeer on Vegetation / Bohccuid dálveguodoheami váikkuhusat šaddogardái. – Oikos 40: 337–343.
- , Kajala, L., Niva, A. & Särkelä, M. 1997: Poron laidunnuksen vaikutus tunturikoivikoiden rakenteeseen / Bohcco guodoheami váikkuhus lagešvuvddiid ráhkadahkii. – Girjjis Hyppönen, M., Penttilä, T. & Poikajärvi, H. (doaimm.) 1998: Poron laidunnuksen vaikutus metsä- ja tunturiluontoon / Bohccuid guodoheami váikkuhus vuovde- ja duottarlundui. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja / Vuovdedutkanlágádusa diedáhusat 678: 132–141.
- Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen, T. & Uotila, P. (doaimm.) 1998: Retkeilykasvio. / Šaddogirji vánddardeaddjiide. 4. ollásit ođaduvvon preanttus. – Luonddudiedalaš guovddášmuseo, Šaddomusea, Helsset. 656 s.
- Itkonen, P. 2006: Ilmastonmuutos ja Lapin luonnonsuojelualueet / Dálkkádatnuppástus ja Lappi luonddusuodjalanguovllut. – Girjjis Nikula, A. & Varmola, M. (doaimm.): Ilmastonmuutos Lapissa. Näkyvätkö muutokset, sopeutuuko luonto? / Dálkkádatnuppástus Lappis. Vuhttojito nuppástusat, vuogáiduvvago luondu? Metlan työraportteja / Metla bargoraporttat / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 25. 58 s.
- Itkonen, T.I. 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945. I–II. – WSOY, Helsinki. 589 + 629 s.
- Jernström, A. M. 1874: Material till finska Lappmarkens geologi / Materiála Suoma beale Sámi-eatnama geologiijas. 1. Utsjoki och Enare Lappmarker / Ohcejoga och Anára Sámi-eatnamat. – Bidrag till kannedom af Finlands natur och folk / Suoma luondu ja álbmot -diedáhus 21: 93–229.
- Johansson, P. & Perttunen, V. 2006: Geologia/Geologiija.– Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Pais-tunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báiš-duoddara meahceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 14–30.
- Jääskö O. 2001: Paliskunnan vuorovaikutteinen porotaloussuunnitelma. Lähtökohtia ja ehdotuksia paliskunnan suunnittelun ja vuorovaikutuksen kehittämiseen / Bálgosa lotnolasváikkoheaddji boazodoalloplána. Vuolggasajit ja evttohusat bálgosa plánema ja lotnolasváikkuhusa ovddideapmái. – Lappi universiteahhta 62 s.
- Kaipiainen, H., Kempainen, E., Peltonen, S.-L. & Alanen, A. (doaimm.) 1997: Uhanalaisuuden arviointiperusteet / Áittavulošvuoda árvvoštallanvuodušusat. – Suomen ympäristökeskuksen moniste / Suoma birasguovddáža mánggus 68. Suoma birasguovddáš, Helsset. 79 s.
- Kalpio, S. & Bergman, T. 1999: Lapin perinnemaisemat / Lappi árbevirolaš duovddaoidnosat. – Alueelliset ympäristöjulkaisut / Guovloguovdilis birasprentosat 116. Lappi birasguovddáš & Meahcceráddehus. 236 s.

- Kankaanpää, J. 2002: Arkeologia/Arkeologija. – Girjijis Kajala, L. (doaimm.): Tarvantovaaran erämaa-alueen ja Lätäsenon–Hietajoen soidensuojelualueen luonto ja käyttö / Dárvvatvári meahcceguovllu ja Leahteseanu–Vuottesjoga jekkiidsuodjalanguovllu luondu ja geavaheapmi. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalantprentosat. Sarja/Ráidu A 140: 86–94.
- & Rankama, T. 2005: Early Mesolithic Pioneers in Northern Finnish Lapland. – Girjijis Knutsson, H. (doaimm.): Pioneer Settlements and Colonization Processes in the Barents Region. Vuollerim Papers on Hunter-gatherer Archaeology. Vol 1. s. 109–161.
- Korhonen, P. 2004: Pienriistan metsästys Pohjois-Suomessa vuonna 2003 / Smávva fuodduid meahccebidu Davvi-Suomas jagis 2003. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuoddoraporttat 326. Fuoddo- ja guollevalljodaga dutkamušlágáduš. 65 s.
- Korsman, K., Koistinen, T., Kohonen, J., Wennerström, M., Ekdahl, E., Honkamo, M., Idman, H. & Pekkala, Y. 1997: Suomen kallioperäkarta 1: 1 000 000. – Geologian tutkimuskeskus, Espoo.
- Kotivuori, H. & Torvinen, M. 1994: Pohjois-Lapin kiinteät muinaisjäänökset / Davvi-Sámi bissovaš dološ bázahusat. – Julkaisu/Preanttus 136, sarja/ráidu A. Lappi guovlolávvalihttu, Roavvenjárga.
- Kumpula, J., Colpaert, A., Kumpula, T. & Nieminen, M. 1997: Suomen poronhoitoalueen talvilaidunvarat / Suoma boazodoalloguovllu dálveguohtunvalljodagat. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuoddoraporttat 93. Fuoddo- ja guolledutkamuš. 42 s. + laktagat.
- , Colpaert, A. & Nieminen, M. 1999: Suomen poronhoitoalueen kesälaidunvarat / Suoma boazodoalloguovllu geasseguohtunvalljodagat. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuoddoraporttat 152. Fuoddo- ja guolledutkamuš. 40 s. + laktagat.
- , Fielitz, U. & Colpaert, A. 1999: Porojen laidunten käyttö Pohjois-Lapissa. GPS-seuranta ja satelliittikuvatulkinnat laidunten käytön tutkimisessa / Bohccuid guohtoneatnamiid geavaheapmi Davvi-Sámis. GPS-čuovvun ja satellihttagovvadulkomat guohtoneatnamiid geavaheami dutkamis. – Kala- ja riistaraportteja / Guolle- ja fuoddoraporttat 150. Fuoddo- ja guolledutkamuš, Gámas. 31 s.
- Lappi lihttu 2006: Pohjois-Lapin maakuntakaava / Davvi-Sámi eatnangottelávva. Anár–Soadegilli–Ohcejohka. Čilgehus. 183 s.
- Lokio, J. 1997: Lapin kulttuuriympäristöohjelma. – Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi.
- Magga, P. 2007: Birrasis. Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen saamelaisosion loppuraportti / Lappi kulturbirrasat oahpisin -prošeavtta sámeoasi loahpparaporta. – Oulu universitehta, Giellagas-instituhtta.
- Marttila, V., Granholm, H., Laanikari, J., Yrjölä, T., Aalto, A., Heikinheimo, P., Honkatuki, J., Järvinen, H., Liski, J., Merivirta, R. & Paunio, M. 2005: Ilmastonmuutoksen kansallinen sopeutusstrategia / Dálkkádatnuppastusa sisriikkalaš vuogáiduvvanstrategiija. – Eana- ja meahccedoallosministeriija. Vammalan kirjapaino Oy. 272 s.

- Mattus, I. 2006: Paikannimistö. – Girjgis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báišduoddara meahceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 144–263.
- Meahccekomitea/Erämaakomitea 1988: Erämaakomitean mietintö / Meahccekomitea smiehttamuš. – Smiehttamuš 1988:39. Stáhta prentenguovddáš.
- Meahciráddehus 1991: Kevon luonnonpuiston runkosuunnitelma. – SU: 115. Metsähallituksen arkisto, Vantaa. 36 s. + karttaliitteet.
- 2002a: Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas / Bissovaš dološbázahusaid dikšunrávagihppa. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu B 64. 42 s.
- 2002b: Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet. Metsähallituksen luonnonsuojelualueiden tavoitteet, tehtävät ja hoidon yleislinjat / Luonddusuodjalanguovlluid dikšuma vuoddojurdagat. Meahcceráddehusa luonddusuodjalanguovlluid ulbmilat, barggut ja dikšuma oppalašlinjját. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu B 63. 47 s.
- 2004: Meahciráddehusa ovttadássašvuodaplána.– 3.5.2006. 1821/01/2004. 14 s.
- 2006: Meahciráddehusa luonddubálvalusaid kulturárbeategiija 2007–2015. – 13.10.2006. 2367/40/2006.
- 2010: Suojelualueiden hoidon ja käytön periaatteet / Suodjalanguovlluid dikšuma ja geavaheami vuoddojurdagat. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu B 127. 93 s.
- & Ohcejoga gieldda 2003: Utsjoen tuhokoivikoiden ennallistaminen / Ohcejoga duššan soahkevuvddiid ovddešteapmi. – ”Táhti ja koivu” -hanke / ”Násti ja soahki” -fidnu. Prošeaktaplána 18.2.2003. Raporta.
- Meriläinen, K. 1965: Inari–Utsjoki / Anár–Ohcejohka. Suomen geologinen yleiskartta / Suoma geologalaš oppalaškáarta. – 1:400 000. Geađgešládjakárta C 8–9.
- Mikkola, K 1999: Kártemii davvegiehpabeaivelotti gávdomis Ohcejogas. – Ii almmustahtton. Suoma birasguovddáš.
- Mossberg, B., Stenberg, L. & Ericsson, S. 1992: Den nordiska floran / Davviriikkaid šattut. – Wahlström & Widstrand. 696 s.
- Mulk, I.-M. 1995: Sirkas. Ett samiskt fångstamhälle i förändring Kr.f.–1600 e.Kr. – Studia Archaeologia Universitatis Umensis 6. Umeå universitet, Arkeologiska institutionen. 305 s.
- Museadoaimmahat 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt / Huksejuvvon kulturbiras. Riikkaviidosáčat mearkkašahhti kulturhistorjjálaš birrašat. – Huksenhistorjjá ossodaga preanttus 16.

- Natura 2000 -alueiden suojelu ja käyttö / Natura 2000 -guovlluid suodjaleapmi ja geavaheapmi. – Luontodirektiivin/Luonddudirektiivva 92/43/ETY 6. artiklan säännökset / artihkala seadáhusat. Eurohpa ovtastumiid virggálaš prentosiid doaimmahat. 69 s.
- Norokorpi, Y., Mäkelä, K., Tynys, S., Heikkinen, R., Kumpula, J., Sihvo, J., Eeronheimo, H., Eurla, S., Johansson, P., Neuvonen, S. & Virtanen, R. 2008: Tunturit/Duoddarat. – Girjjis Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (doaimm.): Suomen luontotyypin uhanalaisuus / Suoma luonddutiippaid áittavulošvuohta. Oassi 1. Bohtosatt ja árvvoštallama vuoduštusat. Suomen ympäristö / Suoma biras 8: 175–214.
- Näkkäljärvi, K. & Pennanen, J. 2000: Siiddastallan. Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen / Siiddain giliide. Lundui čadnon sámekultuvra ja dan nuppástuvvan. – Inarin saamelaismuseon julkaisuja / Anára sámemusea prentosat 3. Kustannus Pohjoinen. s. 138–147.
- Oksanen, L., Moen, J. & Helle, T. 1995: Timberline Patterns in Northernmost Fennoscandia. – Acta Botanica Fennica 153: 93–105.
- Osmonen, O., Iso-Iivari, L. & Sihvo, J. 2006: Linnut/Lottádat. – Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Pais-tunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báiš-duoddara meahceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđdehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 70–76.
- Pennanen, J. 2000: – Girjjis Pennanen, J. & Näkkäljärvi, K.: Siiddastallan. Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen / Siiddain giliide. Lundui čadnon sámekultuvra ja dan nuppástuvvan. Inarin saamelaismuseon julkaisuja / Anára sámemusea prentosat 3. Kustannus Pohjoinen. 285 s.
- Pieski, A.A. 1992: Vanhojen asuinpaikkojen inventointiaineisto.
- Pohjoiskalottiprojekti 1987: Geological Map, Pre-Quaternary Rocks. Northern Fennoscandia. 1: 1 000 000. – Geological Surveys of Finland, Norway and Sweden. Helsinki.
- 1988: Metamorphic, Structural and Isotopic Age Map. Northern Fennoscandia. 1: 1 000 000. – Geological Surveys of Finland, Norway and Sweden. Helsinki.
- Rankama, T. 1991: Pata och stalotomt. Två nya fornlämningskategorier i Utsjoki. – Finskt museum 1990. Finska fornminnesföreningen, Helsingfors. s. 73–86.
- 2003: The Colonisation of Northernmost Finnish Lapland and the Inland Areas of Finnmark. – Girjjis Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (doaimm.): Mesolithic on the Move. Oxbowbooks, Exeter. s. 37–46.
- Rassi, P., Kaipiainen, H., Mannerkoski, I. & Ståhls, G. 1991: Uhanalaisten eläinten ja kasvien seurantatoimikunnan mietintö / Áitatvuollásaš ealliid ja šattuid čuovvundoaibmagotti smiehtamuš. – Komiteasmiehtamuš 1991:30. Birasministeriija. 328 s.
- , Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (doaimm.) 2001: Suomen lajien uhanalaisuus / Suoma šlájaid áittavulošvuohta 2000. – Birasministeriija & Suoma birasguovddáš, Helsset. 432 s.

- Rassi, P., Alanen, A., Kanerva, T. & Mannerkoski, I. (doaimm.) 2002: Suomen lajien uhanalaisuus / Suoma šlájaid áittavulošvuohta 2000. Alueellinen tarkastelu / Guovloguovdilis suokkardallan. – Giehtačálus. Birasministeriija & Suoma birasguovddáš, Helsset.
- Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (doaimm.) 2008: Suomen luontotyyppeien uhanalaisuus / Suoma luonddutiippaid áittavulošvuohta. Oassi 1. Bohtosat ja árvvoštallama vuoduštusat. – Suomen ympäristö / Suoma biras 8. 264 s.
- Rautiainen, V.-P. 1991: Pensaskanervan (*Myricaria germanica*) esiintyminen Utsjoella vuonna 1991 / Miesttalivnnju (*Myricaria germanica*) dihtton Ohcejogas jagis 1991. – Ii almmuštahhton. Turku universiteahhta, Šaddomusea. 18 s.
- Rintanen, T. 1982: Botanical Lake Types in Finland. – Ann. Bot. Fennici 19: 247–274.
- Ruuhijärvi, R. 1988: Suokasvillisuus/Jeagešaddogeardi. – Girjjis: Suomen kartasto / Suoma atlas, Vihko/Gihppa 141–143. Elävä luonto, luonnonsuojelu / Ealli luondu, luonddusodjaleapmi. Eananmihtidanhálddahus & Suoma eatnandiedalaš searvi. 32 s.
- Ryttäri, T. & Kettunen, T. (doaimm.) 1997: Uhanalaiset kasvimme / Min áitatvuollásaš šattut. – Suoma birasguovddáš. Kirjayhtymä Oy, Helsset. 335 s.
- Sámediggi/Saamelaiskäräjät 2006: Sápmelaččaid suvdilis ovdáneami prográmma / Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelma 2006. – Dohkkehuvvon sámedikki čoahkkimis 28.2.2006.
- Sandström, O., Vaara, I., Heikkuri, P., Jokinen, M., Kokkonen, T., Liimatainen, J., Loikkanen, T., Mela, M., Osmonen, O., Salmi, J., Seppänen, M., Siekkinen, A., Sihvo, J., Tolonen, J., Tuohisaari, O., Tynys, T., Vaara, M. & Veijola, P. 2000: Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma / Davvi-Sámi luondduvalljodatplána. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja / Meahcceráđdehusa vuovdedoalu prentosat 38. 246 s. + laktogat.
- Sarkkinen, M. 2007: Arkeologinen perintö osana saamelaisalueen maisemaa / Arkeologalaš árbi sámeguovllu duovdaga oassin. – Girjjis Elo, T. & Magga, P. (doaimm.) 2007: Eletty, koettu maisema. Näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan / Ellojuvvon, vásihuvvon duovdadoainnus. Oaidninvuogit sápmelaš kulturduovdagii. – Suomen ympäristö / Suoma biras 34/2007. Lappi birasguovddáš.
- Sederholm, J.J. 1911: Roches prequaternaires. – Atlas de Finland 1910. I. Karte. N:o 3. s. 1–27.
- Seppänen, M. 2002: Ohcejoga guolástanguovlu. Geavahan- ja dikšunplána. – 32 s. + laktogat.
- 2006: Kalavesien hoito ja kalastus / Guollečáziid dikšun ja guolástus. – Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báišduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđdehusa luonddusodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 131–133.
- & Stolt, E. 2006: Vesistöt/ Čázadagat. – Girjjis Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báišduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráđdehusa luonddusodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 31–34.

- Siekkinen A. 2002: Muotkatunturin paliskunnan paliskuntakohtainen metsätalouden toimintasuunnitelma / Muotkeduoddara bálgosa vuovdedoalu bálgosguovdilis doaibmaplána 2002–2011. – Mánngus 12.2.2002. Meahcceráddehus. 35 s.
- Sihvo, J. 2001: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho-Kekkonen kansallispuiston luontokartoitus / Davvi-Sámi luonddudikšunguovllu ja Urho-Kekkonen álbmotmeahci luonddukárten. Loahpparaporta oassi 1. Prošeaktagovváduš. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 130. 76 s.
- 2002: Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen ja Urho Kekkonen kansallispuiston luontokartoitus / Davvi-Sámi luonddudikšunguovllu ja Urho Kekkonen álbmotmeahci luonddukárten. Loahpparaporta oassi 2. Davvi-Sámi luonddutiipat. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 137. 175 s.
- , Gröndahl, K., Stolt, E., Tuovinen, T. & Salmi, J. 2006: Ylä-Lapin alueen luonnonvarasuunnitelma / Davvi-Sámi luondduvalljodatplána. Kausi/Áigodat 2006–2010. – Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja / Meahcceráddehusa vuovdedoalu prentosat 57. 175 s.
- Solbakk, A. 2001: Deaunuleahki sogat. Historjá. Tanadalens slekter. Historie. – Čálliid lágáduš, Kárašjohka. 1 044 s.
- Stáhtarádi kansliija / Valtioneuvoston kanslia 2006: Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. / Bistevaš välljemiid guvlui. Riikkadásis ja globálalaččat bistevaš Suopma. – Kansallinen kestävä kehityksen strategia / Riikkadási bistevaš ovdáneami strategiijas. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 5/2006. 131 s.
- Stáhtarádi/Valtioneuvoston päätös 1998: Valtioneuvoston päätös Euroopan yhteisön Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotuksen hyväksymisestä 20.8.1998. – Helsset. 84 s. + laktagat.
- Stolt, E. 2003: Yrittäjäkysely Kaldoavuin ja Paistunturin erämaa-alueiden vaikutuspiirissä toimiville yrityksille. – Mánngus. Ávvil. 43 s.
- 2006 (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báišduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161. 276 s.
- Stuorraspirebargojoavkku 1996: Suomen maasuorpetokannat ja niiden hoito / Suoma eanastuorraspirenálit ja daid dikšun. – Stuorraspirebargojoavkku raporta. MMM:n julkaisuja / EMM prentosat 6/1996. Eana- ja meahccedoallosministeriija & birasministeriija, biras- ja luondduvalljodatráddi. 41 s. + laktagat.
- Tikkanen, E. 1995: Kuolan saastepäästöt Lapin metsien rasitteena / Guoládaga nuoskkidanluoitimat Lappi vuovddiid losádussan. Itä-Lapin metsävaurioprojektin loppuraportti / Nuorta-Lappi vuovdevahátprošeavtta loahpparaporta. – Gummerus, Jyväskylä. 232 s.
- Valtonen, T. 2006: Paistunturin muinaisjännökset / Báišduoddara dološ bázahusat. – Girjii Stolt, E. (doaimm.): Paistunturin erämaa-alueen ja Kevon luonnonpuiston luonto, käyttö ja paikannimistö / Báišduoddara meahcceguovllu ja Geavu luonddumeahci luondu, geavaheapmi ja báikenamat. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja / Meahcceráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Sarja/Ráidu A 161: 95–108.

Láhkačujuheamit

Áibmojohtalusláhka 281/1995.

Ásahus guolástanásahusa rievdadeamis 1364/1997.

Ásahus riikkavulošvuoigatvuodaide ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuša ja dasa gullevaž válljenvuloš beavdegirjji fápmuibidjamis 108/1976.

Bázahusfuolahusláhka 1072/1993.

Birassuodjalanláhka 86/2000.

Boazodálloláhka 590/1969.

Boazodoalloláhka 848/1990.

Boazodoalu ja luondduealáhused ruhtadanláhka 45/2000.

Birasministeriija 1994: BVÁ-lága doibmiibidjan, oktavuohavirgeoapmahaša barggut. – Bargojoavkku smiehttamuš 3. Birasministeriija, biraspolitihka ossodat. 56 s.

Čáhceláhka 264/1961.

Dološmuitoláhka 295/1963.

Ealliidsuodjalanláhka 247/1996.

Eanaávnnasláhka 555/1981.

Eanageavahan- ja huksenláhka 132/1999.

Eurohpá ovtastumiid ráđi loddedirektiivva / Euroopan unionin lintudirektiivi 79/409/ETY.

Eurohpá ovtastumiid ráđi luonddodirektiivva / Euroopan unionin luontodirektiivi 92/43/ETY.

Eurohpá uniovnna čáhcepolitihka rápmadirektiiva / Euroopan unionin vesipolitiikan puite-direktiivi 200/60/ETY.

Gádjunláhka 468/2003.

Geaidnojohtalusláhka 267/1981.

Giddodatčohkkenláhka 554/1995.

Guolástanláhka 286/1982.

Hálddahusláhka 434/2003.

Láhka birashálddahusas 55/1995.

Láhka birasváikkuhusaid árvvoštallanvuogádagas 468/1994. – BVÁ-láhka.

Láhka dihto stáhtaguovlluid čohkkemis jekkiidsuodjalanguovlun 851/1988.

Láhka ealáhusain bargama vuoigatvuodas 122/1919.

Láhka luonddubuktagiid čoaggima gáržžideamis dihto dáhpáhusain 332/1955.

Láhka riikkavulošvuoigatvuodaide ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuša ja dasa gullevaš välljenvuloš beavdegirjji fápmuibidjamis 107/1976.

Láhka siviilavuoigatvuodaide ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oppalašsoahpamuša muhtin mearrádusaid dohkkeheamis 107/1976.

Láhka vuoigatvuodas luohpadit stáhta giddodatopmodaga 973/2002.

Luonddusuodjalanláhka 1096/1996.

Meahcástanláhka 615/1993.

Meahceguovloláhka 62/1991.

Meahcejohtalusláhka 1710/1995.

Meahciráđdehusa meahcegozihanláhka 1157/2005.

Meahciráđdehusásahus 1525/1993.

Meahciráđdehusláhka 1378/2004.

Nuortalašláhka 253/1995.

Oktasašguovloláhka 758/1989.

Ortnetláhka 612/2003.

Ovttavearsdásašvuodaláhka 21/2004.

Priváhtageaidnoláhka 358/1962.

Ruvkesásahus 663/1965.

Ruvkeláhka 503/1965.

Sámediggeláhka 974/1995.

Sámedoaibmagotti smiehttamuš 2002. – Komiteasmiehttamuš 2001:14. 179 s.

Sámi giellaláhka 1086/2003.

Suoma vuodđoláhka 731/1999.

Vistesuodjalanláhka 60/1985.

Vuovdeláhka 1093/1996.

Jearahallamat

Nissilä, A. 2005: Persovnnalaš dieđáhus 7.8.2005.

Porsanger, V. 2005: Njálmmálaš diehtunaddin. – Ohcejoga fuoddodikšunovttastus.

Valle, A. 2006. Báišduoddara bálgoša boazoisida jearahallan 12.6.2006.

Valle, P. 2004: Njálmmálaš diehtunaddin.